

Levnadsförhållanden

Rapport nr 98

Föreningslivet i Sverige

**Välfärd
Socialt kapital
Demokratiskola**

**Joachim Vogel
Erik Amnå
Ingrid Munck
Lars Häll**

Statistiska centralbyrån 2003

Living Conditions

Report no 98

Associational Life in Sweden: General Welfare Production Social Capital Training in Democracy

Statistics Sweden

2003

Producent
Producer

SCB, Programmet för Social Velfärdsstatistik
Box 24300, 104 51 Stockholm.
Tfn + 46 8 506 940 00
E-post: uno.davidsson@scb.se

Förfrågningar
Inquiries

Joachim Vogel, tfn +46 8 506 949 30
e-post: joachim.vogel@scb.se

Omslag: Ateljén, SCB

Om du citerar ur denna publikation, var god uppge:

Källa: SCB + Föreningslivet i Sverige

© 2003, Statistiska centralbyrån

Mångfaldigande av innehållet i denna publikation, helt eller delvis, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, utan medgivande från Statistiska centralbyrån

ISSN 0347-7193

ISBN 91-618-1180-7

Printed in Sweden

SCB-Tryck, Örebro 2003.03 MILJÖMÄRKET Trycksak 341590

Förord

Sverige har en lång tradition av välfärdsmätningar, som går tillbaka till slutet av 1960-talet. Sedan 1974 genomför Statistiska centralbyrån årliga intervjuundersökningar med stora stickprov ur befolkningen. *SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF)* mäter individernas och hushållens välfärd med ett stort antal så kallade *sociala indikatorer* inom ett tiotal levnadsnivåkomponenter. Sociala indikatorer är direkta mått på individuell välfärd. Resultaten publiceras i så kallade *sociala rapporter* inom serien levnadsförhållanden.

Efter 1990-talet, som präglades av sysselsättningsminskning, ökad arbetslöshet och offentlig sparpolitik, redovisar välfärdsstatistiken ökade välfärdsskillnader i många avseenden. 90-talet fick även konsekvenser för politiskt deltagande, och i vidare mening även för deltagandet i folkrörelserna. Denna rapport behandlar förändringar av *föreningsdeltagandet under perioden 1992-2000*, och utgör en utvidgad analys inom välfärdskomponenterna *politiska resurser* resp. *fritid* inom SCB:s rapportering av Levnadsförhållanden. Rapporten omfattar ett 30-tal föreningstyper, med inriktning på politiska organisationer, intresseorganisationer, solidaritetsrörelser, religiösa organisationer, samt livsstilsföreningar. Rapporten bygger på SCBs undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) för åren 1992 resp. 2000.

Föreliggande rapport har samfinansierats av Justitiedepartementet, Näringsdepartementet och SCB:s program för Social välfärdsstatistik. Rapporten har utarbetats av professor Joachim Vogel (SCB och Umeå universitet), docent Erik Amnå (Göteborgs universitet), docent Ingrid Munck (Göteborgs universitet) och avdelningsdirektör Lars Häll (SCB). Avdelningsdirektör Per-Olov Fredriksson (SCB) har genomfört databearbetningen.

SCB vill rikta ett varmt tack till alla som medverkat, inte minst till intervjuarna och till alla dem som deltagit i undersökningarna genom att lämna de uppgifter på vilka den redovisade statistiken grundar sig.

Statistiska centralbyrån i mars 2003

SVANTE ÖBERG

Uno Davidsson

Innehåll

Förord		3
Del 1	Teori och översikt	7
Kapitel 1 Teori och metod	<i>av Joachim Vogel och Erik Amnå</i>	9
1.1 Utredningsuppdraget		9
1.2 Tre teoretiska perspektiv: välfärdsförsörjning, socialt kapital och demokratiskola		10
1.3 Föreningslivet som välfärdsproducent		11
1.4 Socialt kapital		16
1.5 Den föreningsbaserade demokratin		17
1.6 Underökningens uppläggnig		20
Kapitel 2 Svenskt föreningsliv på 90-talet: - en översikt	<i>av Joachim Vogel och Erik Amnå</i>	23
2.1 Inledning		23
2.2 Översikt över olika former av föreningsdeltagande		24
2.3 Medlemsutvecklingen i olika föreningstyper		26
2.4 Deltagande i olika typer av föreningar		28
2.5 Deltagande i olika befolkningsgrupper		33
2.6 Mötet mellan befolkningen och enskilda föreningar		45
2.7 Svenskt föreningsdeltagande i internationellt perspektiv		53
2.8 Diskussion		54
Tabellbilaga till kapitel 2	<i>av Lars Häll</i>	63
Kapitel 3 Socialt kapital	<i>av Erik Amnå och Ingrid Munck</i>	75
3.1 Inledning		75
3.2 Socialt kapital		75
3.2 Den föreningsbaserade demokratin		79
3.4 Analysmodellen		84
3.5 Resultat		86
3.6 Slutsatser		94
Del 2	Politiska organisationer	97
Kapitel 4	Politiskt partier	99
Kapitel 5	Lokala aktionsgrupper	121
Kapitel 6	Miljöorganisation	133
Del 3	Intresseorganisationer	145
Kapitel 7	Fackliga organisationer	147
Kapitel 8	Föreningar för boende	173
Kapitel 9	Kvinnoorganisationer	185
Kapitel 10	Invandrарorganisationer	193
Kapitel 11	Föräldraföreningar	199
Kapitel 12	Handikapp- eller patientföreningar	211
Kapitel 13	Pensionärsorganisationer	223
Kapitel 14	Konsumentkooperativ	233
Kapitel 15	Aktieägarföreningar	255

Kapitel 16	Nykterhetsorganisationer	267
Del 4	Solidaritetsorganisationer	279
Kapitel 17	Humanitära hjälporganisationer	281
Kapitel 18	Fredsorganisationer	293
Kapitel 19	Grupper för internationella frågor	305
Del 5	Religiösa organisationer	317
Kapitel 20	Grupper inom svenska kyrkan, frireligiösa samfund samt andra religiösa samfund	319
Del 6	Livsstilsföreningar	345
Kapitel 21	Kulturföreningar	347
Kapitel 22	Idrottsföreningar	359
Kapitel 23	Friluftsföreningar	377
Kapitel 24	Hobbyföreningar	389
Kapitel 25	Motororganisationer	401
Kapitel 26	Frivilliga försvarsorganisationer	413
Kapitel 27	Ordenssällskap	425
Referenser		437
Bilagor:		
Bilaga 1	Definitioner av variabler och redovisningsgrupper	441
Bilaga 2	Teknisk beskrivning	459
Bilaga 3	Utdrag ur frågeformuläret	475

Tidigare rapporter i serien Levnadsförhållanden

DEL 1

Teori och översikt

Kapitel 1

Teori och metod

Av Joachim Vogel och Erik Amnå

1.1 Utredningsuppdraget

Föreningslivet i Norden har en lång tradition, och det skiljer sig delvis från andra länder genom bland annat en hög anslutningsgrad och en stark demokratisk organisering. Många mänskliga aktiviteter sker inom ramen för föreningslivet. Föreningar gestaltar vår vardag och bidrar därmed till vår *välfärd*. De har också en viktig roll som *politisk resurs*: de bistår medborgarna i deras intressen och konflikter med marknaden och myndigheterna.

Föreningslivet spelar dessutom en väsentlig roll som en mötesplats där medborgarna kan utveckla *sociala relationer*. Föreningslivet genererar på det sättet ett *socialt kapital* i form av kompetens och vana att samarbeta med andra och ge och ta förtroende i medmänskliga relationer.

Den svenska demokratin har rötter i föreningslivet, och föreningslivet utgör fortfarande en bas för demokratins funktion. Föreningslivet utvecklar särskilda förutsättningar för den representativa demokratin genom att vänja och träna väljarna vid att gemensamt värdera, argumentera och fatta be-

slut. Det organiserar också en mångfald av politiska, ekonomiska och sociala intressen.

Under senare år har emellertid denna svenska demokratiska särart minskat i flera avseenden. Valdeltagandet har avtagit kontinuerligt, och det samma gäller medlemskap och aktivitet i de flesta föreningar. Utpekade orsaker är det ökade mediautbudet, mer långsiktigt även den offentliga sektorns expansion och ansvarsövertagande, och en allmän individualisering. Men också förändringar bland och inom föreningarna själva har ansetts förklara utvecklingen. Det gäller bland annat professionaliseringen av föreningarna, där verksamheten allt oftare sköts av anställda funktionärer, och där medlemmarna allt oftare ser sig som konsumenter. Det gäller också den sammanflätning som sker mellan den ideella sektorn och den offentliga.

SCB genomförde 1992 en intervjuundersökning om föreningslivet inom ramen för SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF), som har publicerats som rapport 86 i SCB:s serie Levnadsförhållanden (SCB/Häll 1994). Föreliggande rapport baseras på en replikation av denna under-

sökningen som har genomförts under år 2000, med samma tekniska uppläggning och redovisning av föreningstyper. Denna rapport har samfinansierats av justitiedepartementet, näringsdepartementet och Statistiska centralbyråns program för social välfärdsstatistik.

Rapporten visar förändringar mellan 1992 och 2000 ifråga om medlemskap, medlemmarnas aktivitet och tidsinsats, medlemsprofiler, samt intresse för arbete inom föreningarna m.m. Rapporten beskriver förändringarna i dessa avseenden såväl med tvärsnittsansats (där vi jämför två stickprov av vuxna 16-84 år från 1992 resp. 2000), som med longitudinell ansats (där samma stickprov av vuxna har intervjuats både 1992 och 2000).

Statistiken omfattar således tre typer av information: det gäller *olika nivåer av deltagande* i föreningslivet, deltagande i *ca 30 olika föreningstyper* inom fem huvudgrupper, samt *olika befolkningskarakteristika* (se avsnitt 1.3). Dessa tre variabler bildar en tredimensionell egenskapsrymd (deltagandenivå, föreningstyp, befolkningskarakteristika), som vi studerar simultant i denna rapport. Egenskapsrymden bildar en struktur, vars detaljer vi kan studera närmare och som vi dessutom kan följa över tid (mellan 1992 och 2000). Vår målsättning är att beskriva och tolka hur denna struktur förändras. Vi kommer att visa:

- hur engagemang och deltagande i föreningslivet har förändrats,
- vilka föreningstyper det gäller,
- för vilka befolkningsgrupper deltagandet har förändrats,
- hur dessa förändringar skulle kunna förklaras,
- vilka vidare konsekvenser som förändringarna har ur ett välfärds- resp. ett folkstyrelseperspektiv.

Täckningen av föreningstyper tillåter oss att jämföra utvecklingen för olika föreningstyper, där vi kan identifiera såväl enskilda föreningar som övergripande föreningstyper, som definieras efter huvudsaklig verksamhetsinriktning (politiska föreningar, intresseföreningar, solidaritetsrörelser, religiösa föreningar, fritids- och livsstilsföreningar).

Rapportens disposition

Del 1 av rapporten omfattar ett inledande kapitel, där vi beskriver rapportens allmänna bak-

grund, några teoretiska perspektiv samt undersökningen tekniska uppläggning. Kapitel 2 ger en bred översikt över föreningsdeltagandets förändring mellan 1992 och 2000, inom huvudgrupper av föreningar. Kapitel 3 granskar föreningsdeltagandet i ljuset av debatten kring socialt kapital.

Rapportens del 2-6 omfattar sedan en detaljerad beskrivning av deltagandet i de enskilda föreningarna, där del 2 omfattar **politiska föreningar**, del 3 gäller **intresseföreningar**, del 4 gäller **solidaritetsrörelser**, del 5 omfattar **religiösa föreningar** och del 6 gäller **livsstilsföreningar**.

1.2 Tre teoretiska perspektiv: välfärdsförsörjning, socialt kapital och demokratiskola

I den här rapporten vill vi försöka renodla tre principiella perspektiv på föreningslivet. Vi skiljer här mellan effekter på ett individuellt plan resp. på samhällsnivå, nämligen:

1. föreningarnas bidrag till individernas och hushållens *välfärdsförsörjning*, där vi även relaterar föreningslivet till omvärldsförändringar, värderings- och beteendeförändringar;
2. föreningarnas roll som producenter av *socialt kapital*, samt
3. föreningarnas roll som *plantskola för den representativa demokratin*, där vi diskuterar det förändrade föreningslivet ur ett *folkstyrelseperspektiv*.

Välfärdsförsörjning

Föreningslivet har en viktig roll som välfärdsproducent till hushållssektorn, som vi kan kalla föreningarnas *välfärdsuppdrag*. Föreningslivet tillhandahåller tjänster och information rörande olika skeden av livet, där kollektiva lösningar är fördelaktiga därför att de förstärker individernas resurser, och öppnar nya möjligheter till livskvalitet. På det sättet skapas komplement eller alternativ till den offentliga sektorns och marknadens tjänste- och varuutbud. Historiskt sett har ansvaret för olika sociala tjänster "vandrat" mellan dessa huvudmän.

Föreningslivet följer således forskningens välfärdsbegrepp, som ser välfärd som ett mångdimensionellt begrepp, där komponenterna utgörs av utbildning, arbetsförhållanden, inkomster, materi-

ell standard, boende, transporter, fritid, sociala kontakter, viktigmisering (exponering för våld och egendomsbrott) och hälsa. Föreningarna gestaltar vardagens olika roller genom att erbjuda en institutionell ram. Det gäller de flesta välfärdskomponenter, t.ex. sysselsättning (fackorganisationer), boende (boendeorganisationer), konsumtion (konsumentkooperationen), hälsa (patient- och handikapporganisationer), fritid (föreningar för kultur, idrott, friluftsliv, hobbies). I det moderna samhället är deltagande i föreningar ofta en förutsättning för vissa aktiviteter (t.ex. golfklubben, vissa kulturföreningar), eller i vart fall ekonomiskt fördelaktig (konsumentkooperationen, IKEA-Family och liknande). I föreningarna kanaliseras och artikuleras omsorg, solidaritet och religion. Mer allmänt kan man säga att föreningar bidrar till välfärdsförsörjningen i följande avseenden:

- 1 de underlättar värderade *aktiviteter*
- 2 de erbjuder *sociala kontakter*: möten med andra människor
- 3 de ger *information*: tillgång till unik kunskap
- 4 de skapar *identitet*: medlemskapet som symbol för den egna självbilden
- 5 de skapar *samhörighet* med en viss grupp, värdering eller verksamhet
- 6 de erbjuder en arena för *kreativitet*: att organisera verksamhet inom organisationen.
- 7 de understödjer sina medlemmars intressen och stärker deras *politiska resurser*.

Många av dessa välfärdsfunktioner gäller inom de flesta *arenor och samhällssektorer*. Föreningarna gestaltar vår fritid, de bistår oss i våra konsumtionsval, och tillvaratar våra intressen inom olika arenor. På arbetsmarknaden tar fackorganisationerna enskilda medlemmars parti mot arbetsgivaren, hyresgäströrelsen stöttar hyresgäster, patientföreningar stöttar vårdtagare, osv.

Socialt kapital

Deltagande i föreningslivet genererar ett gemensamt socialt kapital mellan människorna. Man lär sig att samarbeta kring ett gemensamt mål, att konfronteras med olika livserfarenheter och värderingar, att bereda och gemensamt fatta beslut, och att (delvis) organisera vardagslivet i kollektiva former. Av sådana erfarenheter av mellanmänniskliga aktiviteter bygger man tillsammans ett ömsesidigt förtroende, ett socialt kapital av vidsträckt betydelse även

utanför föreningslivet, i marknadsrelationer och i den stora demokratin. Så väver det sociala kapitalet ett slags undervegetation av social tillit som gynnar en demokratisk utveckling.

Det är alltså i sammanfogningen mellan förtroende, nätverk och medborgerligt engagemang som det skapas förutsättningar för att demokratin ska fungera (Putnam 1996).

Folkstyrelse

Därmed blir föreningslivet också en mer fundamental resurs som gäller dess inverkan på den representativa demokratin. Föreningslivet fungerar som en plantskola för den representativa demokratin, som vi kan kalla föreningarnas *folkstyrelseuppdrag*. Föreningslivet är för det första bra för den representativa demokratin eftersom det så att säga på köpet *utvecklar den kompetens och de dygder som behövs i ett gemensamt beslutsfattande*, nämligen förmågan att formulera sig, värdera, argumentera och besluta. Föreningslivet tillför vidare samhället *en social infrastruktur av fria offentliga rum där alternativa politiska dagordningar kan upprättas*. Medlemmarna myndiggörs och får nya möjligheter att göra sig hörda.

1.3 Föreningslivet som välfärdproducent

Föreningar bygger normalt på frivilligt medlemskap, frivilligt arbete, lokal organisation, organiserat medlemsinflytande inom föreningen, samt organiserat inflytande på det politiska beslutsfattandet inom föreningens intresseområden inom ramen för den representativa demokratin. Föreningarnas verksamhet har emellertid förändrats med moderniseringen av samhället. Verksamheter som tidigare utförts inom föreningarna har delvis övergått till offentliga sektorn, och det frivilliga arbetet har i viss mån övertagits av anställd professionell personal. Sysselsättningsutvecklingen och ökade utbildningskrav minskar tidsutrymmet för föreningslivet, och det ökade medieutbudet (fler TV-kanaler, Internet) ökar konkurrensen om tiden. Samtidigt har det skett en tyngdpunktsförskjutning från lokal till central nivå. En väsentligt svårare fråga att besvara är om vi ser en mera grundläggande värdeförskjutning, från folkrörelsetraditionen mot mera familjecentrerade eller rent av individualis-

tiska livsperspektiv, där föreningarnas roll blir anorlunda än tidigare.

Dessa förändringar är emellertid långsiktiga. Men även på kort sikt, under de senaste 10-20 åren, har deltagandet i föreningarna förändrats, parallellt med stora förändringar i välfärdssystemet. 90-talet blev ett förlorat årtionde inte bara för samsättningen, hushållens ekonomi och folkhushållet, utan sannolikt även för tryggheten och framtidstron. Välfärdsanalyser som sträcker sig fram till senare delen av 90-talet har dokumenterat en delvis dramatisk försämring av levnadsförhållandena för vissa befolkningsgrupper (se Vogel m.fl. 1997; resp. regeringskansliets utredning Välfärdsbokslut). Sedan början av 90-talet pekade trenderna mot en allmän försämring av de materiella levnadsförhållandena. Vart tionde jobb förlorades, och fattigdomskvoten ökade kraftigt (Vogel m.fl. 1997). Utredningarna visar stora försämrings för bl.a. ungdomar, barnfamiljer (Vogel m.fl., 2000) och invandrare (Vogel m.fl. 2002).

Det turbulenta 90-talet bör även ha påverkat intresset för föreningslivet, men förmodligen mest i negativ riktning. Vi kommer att visa i denna rapport att medlemskap och aktivitet har minskat på bred front, och i de flesta föreningar, särskilt i politiska föreningar. Den förtroendekris för politiska partier som redan kunde ses på 1980-talet kan vi konstatera även för många andra typer av föreningar.

Genom att replikera 1992 års undersökning av föreningslivet kan vi nu kartlägga nedgången, och vi kan lokalisera den till olika föreningstyper och befolkningsgrupper. Detta är agendan för kapitel 2, där vi således vill beskriva mötet mellan föreningarna och befolkningen. Undersökningarna från 1992 och 2000 är relativt detaljerade när det gäller såväl föreningar och befolkningskarakteristika, och kan alltså användas för att belysa matchningen mellan befolkning och föreningslivet. För att kunna få överblick över föreningar resp. rekrytering behöver vi en typologi över föreningstyper resp. medlemstyper, som kan användas som en tolkningsram för sambandet mellan förening och medlem. De frågeställningar vi vill besvara är:

- Vilka befolkningsgrupper söker sig till olika typer av föreningar?
- Hur varierar olika typer av deltagande (aktivt, passivt) mellan olika befolkningsgrupper?

- Inom vilka befolkningsgrupper har föreningsdeltagandet minskat?
- Vilka föreningstyper gäller det?

Hur utnyttjar befolkningen föreningarna? Vi har i avsnitt 1.2 pekat på sju typer av bidrag som föreningarna ger till individernas och hushållens välfärdsförsörjning. Befolkningens deltagande i föreningslivet grundas naturligtvis på de välfärdsfördelar av olika slag som föreningarna erbjuder. Den viktigaste egenskapen hos föreningarna gäller givetvis deras centrala *verksamhetsinriktning*, som man kan se som tjänster som föreningarna erbjuder konsumenterna på en marknad, i konkurrens med andra föreningar (och marknaden) om ett begränsat tids- och kostnadsutrymme som medborgarna förfogar över. I detta perspektiv, som är inspirerat av nationalekonomiskt tankegods, skulle alltså medborgarna välja det för dem bästa utbytet av alternativ användning av tid och pengar. Perspektivet kan utvidgas till att inte bara gälla aktiviteter, pengar och tid, utan även andra värden som föreningarna tillhandahåller. Det gäller t.ex. *sociala kontakter* genom deltagande i föreningslivet (gemenskap), allmän *information* på ett område där föreningen är den bästa kanalen, kanalisering av emotionellt engagemang och positiva självbilder (identitet resp. samhörighet), *intressanta arbetsuppgifter* (frivilligt ideellt arbete), och personligt och allmänt *stöd i olika livssituationer* (juridiskt stöd, ombudsmannafunktionen, information, intressebevakning gentemot stat och marknad).

De flesta föreningar erbjuder flera av dessa funktioner. Även om någon av de sju funktionerna kan spela en dominerande roll så finns det sannolikt en trend mot diversifiering, där föreningarna strävar mot en bredare service. Intresseorganisationerna fokuserar framför allt på att erbjuda stöd i vissa intressekonflikter. Fackföreningarna ger t.ex. stöd till löntagarna i konflikten med arbetsgivarna (löneförhandling, anställningsförhållanden, arbetsmiljö, friställningar osv.), men bevakar också medlemmarnas intressen gentemot stat och kommun, medverkar till kollektiva försäkringar och andra rabatter. De flesta intresseföreningar har även andra funktioner som kan vara av ekonomisk karaktär (gemensam förvaltning: t.ex. boendeföreningar), social karaktär (mötesplats för likasinnade, studiecirklar, utflykter) och av ideologisk karaktär (utveckla och underhålla gemensamma vär-

deringar via information, möten, och aktiviteter; erbjuda ett forum för artikulering av värderingar).

Vi föreställer oss ofta att medlemskap i föreningar är frivilligt. I ökande omfattning är emellertid medlemskap en förutsättning för att gestalta vardagen och fritiden (t.ex. medlemskap i båtklubben, tennisklubben, kursverksamhet). I vissa fall är medlemskapet praktiskt taget obligatoriskt (samfälligheter, vissa kooperativ, vissa fackföreningar, golfklubben). Ibland är medlemskapet enbart kopplat till starka ekonomiska incitament, t.ex. genom kraftiga varu- och tjänsterabatter (konsumentkooperationen, varuhuskedjor, vissa intresseföreningar) utan samband med föreningens egentliga verksamhet, så att den ideella sidan av medlemskapet blir ganska uttunnad och ersatt av ekonomisk rationalitet.

En typologi av föreningar

Motiven bakom medlemskap kan alltså variera betydligt, och motiven måste inte alltid vara kopplade till ett särintresse eller till ekonomisk rationalitet i snäv bemärkelse. Man kan dock anta att dessa faktorer ändå spelar en väsentlig roll. Genom att klassificera föreningar efter *huvudsaklig inriktning av verksamheten* kan vi identifiera *idealtyper av föreningar* med likartade relationer till befolkningen. Inom varje sådan föreningstyp bör vi vänta oss likartade former av deltagande, likartad medlemsrekrytering och medlemsprofil.

Klassificeringen av föreningar i vår rapport följer den indelning som valts i SCB:s undersökning i samråd med justitiedepartementet. Föreningarna som kartläggs i de båda undersökningarna från 1992 och 2000 har grupperats i ett 30-tal kategorier som bildats genom att sammanföra olika föreningar med likartad inriktning (t.ex. föreningar med inriktning på idrott resp. kultur), som p.g.a. begränsad storlek och geografisk begränsning inte kunde särredovisas i en rikstäckande stickprovsundersökning. Varje sådan grupp av föreningar rekryterar minst ca en procent av den vuxna befolkningen.

För att underlätta förståelsen av likheter och olikheter i välfärdsfunktion, rekrytering och medlemsaktivitet har ytterligare en grövre typologisering med fem huvudkategorier genomförts i denna rapport. Här skiljer vi mellan föreningar med primärt politisk inriktning, särskilda gruppintressen, solidaritetsarbete, religion resp. livsstil. Vår typologi av föreningar omfattar således fem kategorier:

1. **Politiska föreningar** opererar kring frågeställningar som normalt hanteras på den politiska arenan, och omfattar både partiföreningar och utomparlamentariska rörelser. Den senare kategorin hör hit eftersom deras syfte primärt är att påverka det normala politiska beslutsfattandet (se tablå 1).
2. **Intresseföreningar** är inriktade på särintressen hos en speciell befolkningsgrupp, t.ex. anställda (fackföreningar), kvinnor, föräldrar, pensionärer, invandrare, personer med en speciell boendeform eller bostadsområde.
3. **Solidaritetsföreningar** omfattar föreningar som primärt inte ska gynna egenintresset, t.ex. humanitära hjälpföreningar.
4. **Religiösa föreningar** är fokuserade på religionsutövning.
5. **Livsstilsföreningar** är en bred kategori som täcker olika typer av fritidsintressen med primär inriktning på kultur, idrott, friluftsliv, hobby och sociala relationer:

De enskilda föreningarna som kartlades i undersökningarna fördelar sig på följande sätt på de fem föreningstyperna (se tablå 1).

Tablå 1 Klassificering av föreningar

Politiska föreningar

- Politiskt partier
- Lokala aktionsgrupper
- Miljöorganisationer

Intresseföreningar

- Fackliga föreningar
- Föreningar för boende
- Kvinnoföreningar
- Invandrarföreningar
- Föräldraföreningar
- Handikapp- eller patientföreningar
- Pensionärsföreningar
- Aktieägarföreningar
- Nykterhetsföreningar
- Konsumentkooperativ

Solidaritetsföreningar

- Humanitära hjälpföreningar
- Fredsföreningar
- Grupper för internationella frågor

Religiösa föreningar

- Grupper inom svenska kyrkan
- Frireligiösa samfund
- Andra religiösa samfund

Livsstilsföreningar

- Kulturföreningar
- Idrottsföreningar
- Friluftsföreningar
- Motorföreningar
- Andra hobbyföreningar
- Frivilliga försvarsföreningar
- Ordenssällskap

Indelningen är naturligtvis inte helt entydig, och det finns några föreningar som i vissa avseenden även skulle kunna föras till en annan organisationstyp. Även intresseföreningar, solidaritetsföreningar och livsstilsföreningar påverkar politiken enligt den egna gruppens särintressen, när det gäller bidrag och offentligt finansierad verksamhet, och ibland även lagstiftning. Intresseföreningar och livsstilsföreningar kan också agera utanför sitt primära verksamhetsområde i medlemmarnas intresse, t.ex. för att erbjuda medlemmarna rabatter (resor, bensin, lån, avgifter osv.). Flera föreningar skulle kunna föras till flera typer, t.ex. ordenssällskap som även skulle kunna ses som solidaritetsföreningar.

En typologi av medlemmar

Medlemskap konstitueras i allmänhet genom en medlemsavgift, men i vår undersökning är det befolkningens uppfattning som gäller, dvs. om de *upplever sig som medlemmar* i någon av de 30 organisationstyper som ingår i undersökningen, och om de anser sig vara *aktiva* i föreningen. Medlemskapet kan vara (formellt) tecknat av någon i hushållet, men det kan vara så att även övriga hushållsmedlemmar uppfattar sig som medlemmar. I vissa fall gäller medlemskapet även formellt själva hushållet. "Psykologiskt medlemskap" innebär samtidigt ett visst mått av samhörighet.

Samhörigheten, engagemanget och deltagandet i organisationen kan variera avsevärt mellan olika medlemmar, liksom mellan olika föreningar. Vissa föreningar består mest av högaktiva medlemmar som deltar aktivt och intensivt i verksamheten (t.ex. fotbollsklubben), medan andra består mest av "postgiromedlemmar" som inte syns och hörs i organisationens arbete. Vissa föreningar har mest stödmedlemmar som bidrar med finansieringen, medan huvuddelen av arbetet utförs av professionell anställd personal (t.ex. vissa hjälpföreningar). Andra föreningar erbjuder intensiva sociala kontakter genom sin verksamhet (t.ex. pensionärsföreningar, lokala aktionsgrupper), medan direktkontakter är nästan obefintliga inom andra föreningar (vissa hjälpföreningar). Verksamheten kan vara inriktad på aktiviteter på lokal nivå (möten, gemensamma evenemang), eller på information från central nivå (tidskrifter, Internet).

Det finns alltså en stor variation i föreningarnas verksamhet, och därmed måste det också bli en stor variation i medlemmarnas relation till före-

ningarna. Dessutom finns det en variation som har att göra med det intresse och det engagemang som medlemmarna bär med sig till mötet med föreningarna. Medlemmarnas motiv för sitt medlemskap och deras aktivitet speglar naturligtvis deras efterfrågan (eller välfärdsnytta), liksom utbudet från föreningarna ifråga om möten, evenemang, information, medlemsavgifter och förtroendekapital för att tillvarata medlemmarnas intressen. Men därutöver påverkas medlemsrekrytering och medlemsaktivitet av konkurrerande aktiviteter, som följer av övriga intressen, förpliktelser och resurser i den totala livssituationen. Föräldraskap, förvärvsarbete, omsorgsansvar, tidsbrist och inkomstproblem kan minska deltagandet, liksom kunskapsbrist (låg utbildning) och ideologisk positionering. Vi måste alltså räkna med en avsevärd variation ifråga om deltagande, både beträffande organisationstyper och befolkningsgrupper, och att det kan ske förändringar under relativt kort tid.

De underliggande motiven för medlemskap kan sorteras i följande kategorier:

- 1 **Värderade aktiviteter:** att delta i lokal verksamhet
- 2 **Social kontakt:** att möta andra människor
- 3 **Information:** att få tillgång till unik kunskap
- 4 **Identitet:** medlemskapet som symbol för den egna självbilden
- 5 **Samhörighet:** att stödja en viss grupp, värdering eller verksamhet
- 6 **Kreativitet:** att organisera verksamhet inom organisationen

Med ledning från dessa motiv definierar vi följande teoretiska idealtyper av medlemmar:

- 1 **Managern/eldsjälen**, som styrs av fokusering på kreativitet, samhörighet, sociala kontakter och intresse för aktiviteterna som sådana. Managern är ofta en trotjänare, som blir förtroendeman och ägnar sig åt att utveckla organisationens verksamhet.
- 2 **Den aktive medlemmen**, som söker sig till organisationen för verksamhetens skull, och deltar i möten och evenemang.
- 3 **Den sociale deltagaren**, som deltar i lokala evenemang för att etablera sociala kontakter genom regelbunden medverkan i möten och evenemang.

- 4 **Informationssökaren**, som identifierar sig med och känner samhörighet med organisationen, men som sällan är fysiskt närvarande. Söker kunskap via nyhetsbrev och tidsskrifter.
- 5 **Stödmedlemmen, sympatisören eller postgiromedlemmen**, en passiv medlem som får minimal information, som aldrig ses på möten och evenemang, men troget betalar sin medlemsavgift.
- 6 **Vinstsökaren**, som blir medlem därför att det innebär tillgång till en betydande arsenal av inte minst ekonomiska förmåner.

Frekvensen av dessa medlemstyper varierar efter föreningstyp och verksamhetsprofil. Vissa av medlemstyperna kan dessutom förändras över tid, vilket gällde i hög grad under 1990-talet.

Eftersom vi inte har tillgång till detaljerade intervjudata i vår undersökning om de personliga motiven till medlemskap och aktivitetsnivå kan vi inte exakt skilja mellan dessa medlemstyper, t.ex. mellan den aktive och den sociale medlemmen; resp. mellan informationssökaren och stödmedlemmen. Vi kommer emellertid nära vissa huvudgrupper med hjälp av olika intervjuuppgifter i undersökningen. Vår redovisning omfattar följande variabler, som kommer att redovisas systematiskt för medlemskap 1992 resp. 2000:

- 1 Om man är **medlem**
- 2 **antal föreningar** man är med i
- 3 om man **"deltar aktivt"** i föreningens verksamhet
- 4 om man har **förtroendeuppdrag**
- 5 hur mycket **tid** man lägger med på organisationen
- 6 om man är **intresserad att arbeta mer** inom organisationen
- 7 om man någon gång har **talat på ett möte** i någon förening
- 8 om man någon gång har **försökt påverka** ett beslut i någon förening.

Mötet mellan föreningar och medlemmar

Matchningen mellan föreningar och medlemmar styrs av utbudssidan (föreningar) resp. efterfrågan (befolkningens intressen, resurser och konkurrerande aktiviteter). När utbudssidan eller efterfrågesidan förändras så sker också en förändring av

medlemsrekryteringen, och kanske även av medlemstalet, medlemsprofilen och medlemstyperna.

Tidigare trendanalyser som bygger på Demokratiutredningen resp. SCB:s tidigare rapport från 1992 års föreningsundersökning (Häll 1994) tyder på en mer allmän nedgång av föreningsdeltagandet. Studier av medlemskap i partier och fackföreningar, liksom valdeltagande tyder på en nedgång över en längre period. Det finns mycket som talar för att omvärldsförändringar under 90-talet kan ha bidragit till fortsatta förändringar på utbudssidan liksom efterfrågesidan.

Ett centralt tema i den samtida internationella samhällsforskningen har satt särskilt ungdomarna i fokus. Ronald Inglehart har i ungdomsgenerationen tyckt sig finna det främsta förkroppsligandet av överflödssamhällets postmaterialistiska värderingar av deltagande, frigörelse och idealism (Inglehart 2000). Robert Putnam ser i ungdomen snarare medborgare som är besynnerligt "ointresserade av politik, skeptiska till såväl politiker som medmänniskor, cyniska om politiken samt föga benägna till varaktig social organisering" (Putnam 2002). Kanske åsiktsskillnaden dem emellan kan förklaras av att ungdomen överlag inte har något emot politik men inte uppfattar att befintliga föreningar erbjuder effektiva handlingsvägar för att förverkliga deras postmaterialistiska drömmar? Visserligen är klasstillhörigheten alltjämt den variabel som förklarar mest av röstbeteendet (Holmberg 1998), men vissa forskare menar likväl att partierna får allt svårare att representera komplexa så kallade livspolitiska identiteter hos de unga medborgarna. I så fall rör det sig om en avträdionalisering som går hand i hand med en individualisering men som mycket väl kan ta sig kollektiva politiska uttryck (Giddens 1999; Thörn 2002). Återigen ser vi hur ungdomarna prövar andra sätt för att göra sig hörda.

De frågeställningar vi vill besvara gäller omfattningen och bredden av förändringar i medlemskap:

- Vilka befolkningsgrupper söker sig till olika typer av föreningar?
- Hur varierar olika typer av medlemskap mellan olika befolkningsgrupper?
- Hur varierar olika typer av medlemskap mellan olika typer av föreningar?
- Inom vilka befolkningsgrupper har föreningsdeltagandet förändrats?

- Vilka föreningstyper gäller det?
- Vilka medlemstyper är det som har förändrats?

1.4 Socialt kapital

Debatten om föreningslivet fick nytt bränsle på 90-talet framför allt tack vare en enda forskningsrapport där man frågat sig hur skillnader i demokratins kvalitet egentligen uppstår. Forskare hade jämfört norra och södra Italiens utveckling under flera sekler för att få veta varför demokratin varierar så kraftigt.

Svaret som Robert D. Putnam levererade var att ju mer människorna organiserat sig på frivillig väg i allehanda sällskap, klubbar, föreningar, körer etcetera, desto mer litar människor på varandra. Och desto bättre visar sig demokratin – liksom för övrigt den ekonomiska tillväxten – fungera. Närmare bestämt genererar den typen av aktiviteter ett socialt kapital - man lär sig att (våga) samarbeta kring ett gemensamt mål. Erfarenheten av mellanmänniskliga aktiviteter har lärt en att det finns förutsättningar för ett ömsesidigt förtroende. Så väver det sociala kapitalet ett slags undervegetation av social tillit som gynnar en demokratisk utveckling.

Det är alltså i sammanfogningen mellan förtroende, nätverk och medborgerligt engagemang som det skapas förutsättningar för att demokratin ska fungera (Putnam 1996). Tanken var förvisso inte ny. Andra forskare hade hävdats samma sak långt tidigare. Men Putnams arbete var både teoretiskt och empiriskt synnerligen sofistikerat.

I senare verk har Putnam gått vidare och visat att USA präglas av en mycket tydlig försvagning av det sociala kapitalet. Inte minst TV-tittandet har inneburit en mycket kraftig nedgång i föreningsväsendet. Från att ha varit som mest föreningsaktiva under de första årtiondena efter andra världskriget, odlar amerikanerna sina intressen alltmer individualiserat – ”Att bowla ensam” heter typiskt nog Putnams andra stora bok (Putnam 2001). I det tredje stora verket han ger ut, lämnar samhällsforskare från flera länder teoretiskt och empiriskt stoff till vidare analyser av det sociala kapitalet (Putnam 2002b).

I den svenska politiska miljön har Putnams arbeten mestadels uppfattats som ljuv musik. Sverige uppvisar ett internationellt sett omfattande föreningsengagemang. Den svenska ideella sektorn, som även inkluderar det oorganiserade frivilligarbetet, är i samma relativa storleksklass som exem-

pelvis den amerikanska, även om det finns stora skillnader när det gäller vilka sektorer som dominerar (Wijkström och Lundström 2002). Har inte den svenska modellen med starka folkrörelser, massor av studiecirkel och stora offentliga anslag till nykterhets-, ungdoms-, idrotts- och religiösa föreningar, varit ett uttryck för just denna övertygelse om sambandet mellan civilsamhälle och politik? Särarten för den skandinaviska välfärdsstaten kanske ligger just i kombinationen av en stor offentlig sektor och en betydande och viktig föreningssektor (Klausen och Selle 1996).

Det är därför ingen överdrift att påstå att Putnams forskning har gett en generell vetenskaplig legitimitet åt en starkt uppblädd, kollektiv ideologisk självförståelse (Demokratiutredningen 2000). Putnam själv har också uttryckt sin beundran för det svenska föreningslivet i allmänhet och studiecirkelarna i synnerhet. Om de senare säger han:

”Verksamheten verkar växa och involverar förvånande nog 40 procent av den vuxna befolkningen år efter år. (Det kanske inte är en tillfällighet att andra studier visat att svenskar och andra skandinaver tillbringa mycket mindre tid framför TV än medborgare i andra avancerade nationer gör). Och enligt teorin om det sociala kapitalet, är deltagandet i studiecirkelarna länkade till ett bredare medborgar-engagemang. Lika anmärkningsvärt är det faktum att hälften av kostnaderna täcks av offentliga anslag.” (Putnam 2002a, sid. 395 f.)

Kritiken av Putnam

Putnams teser har ifrågasatts av många andra forskare. Deras tvekan handlar om både hans teoretiska perspektiv och hans empiriska belägg. Kritiker har bland annat hävdats att det viktiga, och det som kommer först när ett socialt kapital byggs upp, är de politiska institutionerna. Det ansluter till en viktig distinktion mellan personliga och politiska källor för legitimitet (Weatherford 1992). Medan Putnam betonar de förra, lägger kritikerna vikt vid de senare och menar att ett förtroende för de offentliga myndigheterna spiller över i ett förtroende för andra människor: begränsad korrupktion ger hög mellanmännisklig tillit. Kritikernas institutionshypotes går ut på att det är ett selektivt, individprövande fördelningssystem som föröder tilliten, medan ett generellt välfärdssystem tvärtom förstärker tilliten till medmänniskor. Om resone-mangnet håller, blir den politiska slutsatsen inte att satsa på föreningar utan på de generella välfärds-

institutionerna för att vidmakthålla och förstärka det sociala kapitalet (Rothstein & Kumlin 2002).

Vidare kan ett föreningsliv vara både gott och mindre gott för den mellanmännsliga tilliten. Som Putnam också säger sig vara medveten om finns det föreningar som har direkt anti-demokratiska mål och medel, och en del föreningar har som drivfjäder en fientlighet mot människor i andra föreningar. Det finns socialt kapital av både inläsnings- och brobyggarkaraktär. Även fascister sluter ju sig samman. Därför måste man skilja mellan olika slags föreningar. De måste också hållas isär därför att de demokratiska effekterna kan antas gälla olika saker; en del är bra på att myndiggöra individer, andra är bättre på att leverera understöd åt de representativa institutionerna (Warren 2001). Forskare i Putnams efterföljd har också betonat hur viktigt det är att studera skillnaderna i hur det sociala kapitalet är fördelat mellan olika näringsregioner, yrkesgrupper och lokalsamhällen (Stolle och Lewis, under utg.).

Putnams forskning har knappast inneburit någon generell nytändning av den ganska blygsamma svenska empiriska forskning som förekommit kring föreningslivets betydelse för demokrati (Amnå 1995). Men vissa studier har gjorts. I en av dem hävdas att det inte finnas några allvarliga skäl till pessimism. När man mätt faktorer för socialt kapital visar det sig att det svenska samhället, liksom för den delen en rad andra länder, inte alls utmärks av någon förtunning av det sociala kapitalet (Jeppsson, Grassman och Svedberg 1999).

En norsk studie har nyligen nyanserat Putnams teser utifrån den nordiska föreningstraditionen. Där hävdas bland annat att Putnam överbetonar aktiviteternas och de mänskliga mötenas betydelse. Föreningsdeltagande bidrar visserligen till att skapa socialt kapital även om socialt kapital också kan uppstå på andra sätt. Men aktivt deltagande i föreningar bidrar däremot inte mer än passivt. Och antalet medlemskap är inte mindre viktigt än aktivitetsnivån. Inte heller är det så att alla föreningar genererar lika mycket socialt kapital. Politiska föreningar liksom lokala aktionsgrupper, miljöföreningar och humanitära föreningar betyder därför mer för det politiska medborgarskapet än kultur- och fritidsaktiviteter av annat slag (Wollebaek och Selle 2002).

Putnams arbeten har haft ett betydande inflytande på den internationella samhällsforskningen. Den har också utnyttjats i den ideologiska trätan

kring frågan om en stark offentlig sektor är ett hot mot eller en förutsättning för ett starkt civilt samhälle. Sidor av samhällsutvecklingen som tidigare negligerats eller bara beskrivits i grova drag har i alla fall fått en ökad vetenskaplig uppmärksamhet (Amnå 1999).

På några punkter har också den nya forskningen om socialt kapital kunnat kasta nytt ljus över föreningslivets demokratiska betydelse. Den jämförande forskningen visar exempelvis att det sociala kapitalet överlag är ojämnt fördelat. De medborgare som saknar finansiellt och humant kapital lider också brist på socialt kapital. Det kan till och med vara så att det sociala kapitalet är ännu mer ojämnt fördelat. Och, menar Putnam, det ansamlas mest hos dem som egentligen behöver det minst (Putnam 2002a).

Man kan sammanfattningsvis säga att demokratis generella förutsättningar analyseras nu med en ny teoretisk nyfikenhet. Ingen ny grundläggande samhällsteori är etablerad. Forskningen försvåras också av en brist på empiriska data över tid. Forskarna behöver också data på både aggregerad nivå och individnivå innan de vågar dra några mer bestämda slutsatser (Putnam 2002a). Forskningsläget är sammanfattningsvis ingalunda glasklart utom på möjligen en punkt; frågorna om såväl ursprunget till som konsekvenserna av det sociala kapitalet rör tämligen komplicerade men viktiga orsakssamband.

1.5 Den föreningsbaserade demokratin

Ett vitalt föreningsliv sägs vara bra för demokratin. Utifrån ett ideal som hyllar individuellt och gemensamt självstyre berikar föreningarna möjligheterna för medborgarna att själva ta hand om sina angelägenheter och utöva inflytande över gemensamma beslut. Det sker framför allt genom tre olika mekanismer. För det första utvecklar föreningarna den typ av kompetens och dygder som efterfrågas i ett gemensamt beslutsfattande, till exempel kompetensen att formulera, argumentera och värdera liksom förmågan att också bli en god förlorare.

Föreningslivet öppnar dessutom fler och nya offentliga rum. Föreningslivet försörjer samhället med en social infrastruktur. Dit inbjuds individerna möjligheter att vara med och skapa egna, alternativa politiska dagordningar, pröva idéer, mani-

fester kritik etcetera. Det kompletterar såväl stat som marknad och vidgar därigenom medborgarnas handlingsutrymme.

Föreningslivet innebär också att den representativa demokratin institutioner förstärks. Kvaliteten i de politiska samtalen höjs. Medborgarna myndiggörs genom deltagande och representation. Medlemmar får politiskt inflytande. Föreningslivet binder samman dem i gemensamma projekt och åtaganden. Den som engagerar sig i föreningslivet blir indragen i större sammanhang. Den växande självtrösten och erfarenheterna av gemensamt arbete ökar lusten för att ge uttryck för sin åsikt – genom att rösta eller genom att protestera på olika sätt. (Amnå 1995; Warren 2001).

Ett utmärkande drag för svensk demokrati har varit just att medborgarna varit starkt engagerade i organiserade sociala aktiviteter mellan valen. På de mycket spridda bilderna av vårt aktiva folkstyre står föreningslivet därför långt fram som ett framgångsexempel på hur generationer av fattiga människor görs till politiska jämlikar (Lundkvist 1977). Det har betraktats som världsledande genom sin kvantitativa och kvalitativa utbredning. Nästan alla medborgare är medlemmar och många av dem är också aktiva. I likhet med de andra nordiska länderna utgör därför föreningslivet en plantskola av sällsam betydelse för svensk demokrati. Den har rentav ansetts ligga ganska nära idealet om en aktiv folkstyrelse, närmare än de flesta andra länder. Sverige har kallats för en *folkrorelsedemokrati*; ju fler som är med i föreningar, desto starkare blir demokratin.

Föreningarna har dessutom samma geografiska indelning som den offentliga sektorn med en lokal, en regional och en nationell nivå. Flera av föreningarna, särskilt de äldre, har också täta relationer till de politiska partierna. Föreningslivet binder på det sättet samman nationalstaten och ger medlemmarna/medborgarna en ökad närhet till de politiska ledarna. Inte minst de gamla folkrörelserna var integrerade delar i ett gemensamt politiskt nationalstatsprojekt.

Demokratin beroende av vertikal och horisontell tillit

I ett samhälle som är alltmer komplicerat, storskaligt och opersonligt blir medborgarnas allmänna tillit till den som företräder dem alltmer avgörande för systemets effektivitet och stabilitet. När vi inte längre kan konfronteras ansikte mot ansikte, eller

inte till fullo förstår komplicerade politiska lösningar, måste de överlåtas åt andra att med förtroende lösa uppgifterna.

Det allmänna förtroendet för ledarna liksom för medmänniskorna förmodas spela en allt viktigare roll för samhällets förmåga att lösa sociala problem. Den första typen av förtroende är av vertikalt slag och gäller bedömningen av hur väl politiska institutioner av skilda slag löser sina uppgifter. Den andra dimensionen är horisontell och gäller hur mycket man i allmänhet kan lita på andra medborgare. I båda fallen existerar kraftiga variationer mellan olika länder. Vi kan också notera skillnader mellan olika generationers horisontella förtroende. Norden noterar genomgående höga tal, vilket skulle kunna tänkas bero på just föreningsväsendets intensitet och karaktär.

Den dominerande uppfattningen är sammanfattningsvis att föreningarna på ett ganska lyckosamt sätt ökade medborgarnas möjligheter att dels mobilisera för sina krav, dels kompromissa om de politiska lösningarna. Så här kan det låta:

”I Sverige har en samarbetskultur, byggd på fredlig och ordnad interaktion mellan olika befolkningsskikt, kunnat förenas med en påfallande stark mobilisering inom olika samhällsgrupper. Givet de politiska friheter som tidigt etablerades – och på basis därtill av ett sedan länge utvecklat socialt kapital på det lokala planet och av representation på nationell nivå – kunde ett folkligt organisationsarbete effektivt komma i gång. Redan vid 1900-talets ingång hade ett organisationsväsende med (jämförelsevis) stor medlemsanslutning och organisatorisk fasthet börjat formas. Ett välutvecklat partiväsende – ofta med starka band till föreningarna – växte därefter fram. Till sin interna karaktär var sammanlutningarna liksom partierna som regel demokratiskt uppbyggda. Förvisso framväxte vissa tydliga mönster av politisk och social inkapsling – till följd av de relativt slutna parti- och organisationskluster som etablerades. Men på grund av den homogenitet, som präglade befolkningen, och den politiska tradition av samverkan och kompromiss, som funnits i landet, har det inte alstrat några mer svårartade konflikter.” (Hadenius 1999, sid. 70)

Försvagas föreningslivet?

Den tämligen rosiga bilden av förenings-Sverige har ifrågasatts på senare tid. Nya empiriska fakta har tonat ned den idylliska bilden. Andra, mer individualistiskt orienterade demokratiideal tolkar också föreningslivet i ett nytt ljus. Dessutom har

föreningslivets betydelse för svensk demokrati ifrågasatts utifrån andra ideologiska utgångspunkter än de som dominerat och dem vi refererat ovan.

Maktutredningens huvudbetänkande 1990 problematiserade den dittills dominerande bilden av föreningslivet på några centrala punkter. Man kunde i och för sig rapportera om att bara en liten del av befolkningen helt saknade föreningskontakter. De allra flesta var medlemmar i åtminstone någon organisation. Men det fanns inte längre något stöd för den gamla bilden av ett massivt förenings-Sverige. Den fortfarande jämförelsevis höga genomsnittssiffran förklarades av att många var fackligt anslutna, medlemmar i Konsum eller bara aktiva idrottare. Många hade bara tillfälliga kontakter med någon förening. De verkligt hängivna var faktiskt ganska få. Och föreningslivets utveckling harmonierade med den allmänna politiska utveckling från samhälls- till individcentrering (Maktutredningen 1990).

Nittioalet innebar att medlemssiffror minskade i många föreningar, däribland fackliga föreningar och idrottsrörelsen. 1997 var de flesta svenskar inte längre aktiva i någon förening alls. Aktivitetsnivån hade sjunkit betydligt. På åttiotalet saknade 65 procent av befolkningen föreningsuppdrag. 1997 hade den andelen vuxit till 71 procent. "Förenings-Sverige börjar knaka i fogarna" (Pettersson 1998, sid. 68), löd forskarnas sammanfattande slutsats åtta år efter Maktutredningen.

När den parlamentariskt sammansatta Demokratiutredningen år 2000 presenterade sitt betänkande underströk den föreningslivets många positiva roller för demokratins utveckling. Men den hade också tagit intryck av de kvalitativa förändringar som skett både inom föreningarna och i deras förhållande till stat och marknad. Man var oroad över att ojämlikheten breder ut sig också inom föreningslivet:

"Frivilligt föreningsengagemang tycks inte vara ett sätt att kompensera för i andra sammanhang bristande resurser. Snarare tycks de som redan har resurser vara de som flitigast engagerar sig. De som i minst utsträckning deltar tycks vara lågutbildade i storstäderna, med liten familjetradition av föreningsliv." (Demokratiutredningen 2000, sid. 204)

Demokratiutredningen noterade vidare att nya organisationsformer vuxit fram som inte minst tycktes attrahera unga medborgare. Å ena sidan

fann den det viktigt att tillvara det engagemanget men å andra sidan tvekade den inför det demokratiska värdet i de nya rörelsernas så kallade nätverkskultur:

"Nätverkskulturens utbredning utmanar på flera sätt folkrörelsedemokratin. Den skapar förutsättningar för snabba initiativ och ett mer handlingsinriktat deltagande, vilket gynnar medborgarnas möjlighet till ett effektivt deltagande. Å andra sidan skolar folkrörelserna medlemmarna i demokratiskt utövande, genom att lära dem mötesteknik i en representativ demokrati. De utgör på så vis en rekryteringsbas för framtida förtroendevalda. I ett nätverkssamhälle riskerar detta att förbises, där i stället medborgare med ett gemensamt intresse knyter sig samman och tillsammans aktivt arbetar för att främja just detta intresse.

När politiskt handlande blir allt viktigare, och konkurrensen om uppmärksamhet i exempelvis medierna blir allt hårdare, är det risk för att den demokratiska skolningen inte hinns med, inte prioriteras." (Demokratiutredningen 2000, sid. 204 f.)

Den numerära svenska nedgången i föreningsmedlemskap har också sin motsvarighet i de övriga skandinaviska länderna. I ett större internationellt perspektiv behåller de visserligen alltså sin ledarposition när det gäller antalet medlemskap; i Skandinavien är två av tre medborgare medlem i åtminstone någon förening, i USA, Holland, Nederländerna, England och Tyskland knappt varannan och i Frankrike och Italien bara var fjärde. Men bortser man från fackföreningarna blir skillnaderna mellan länderna mindre. Försöker man dessutom mäta de obetalda insatsernas omfattning i föreningarna suddas nivåskillnaderna ut ännu mer (Andersen och Hoff 2001). Däremot har de senaste tjugo årens nedgång ifråga om fackföreningsmedlemskap i Europa, Japan, Australien, Nya Zeeland och USA inte någon parallell i Skandinavien, i varje fall inte förrän under den andra hälften av 1990-talet (Putnam 2002).

Föreningslivet skiftar karaktär

När vi gör historiska jämförelser av föreningslivet måste vi ha i minnet, att dagens föreningar inte alltid har så mycket gemensamt med sina företrädare. Siffror om föreningsantal och medlemskap ger en viktig information om vad som händer med den del av samhället som består av fria föreningar. Vi kan se hur olika typer av föreningar fötts, utvecklats och dött, till exempel att anmärkningsvärt

många nya föreningar bildas hela tiden. Över hela Norden kan vi också se hur individernas medlemskap förändras.

Men under ytan sker också viktiga förändringar som vi måste få kunskap om för att kunna teckna den fulla bilden. På flera punkter har de senaste femtio åren varit mer omvälvande än vad den i och för sig dramatiska föreningsstatistiken anger. Fokus har skiftat från de gamla folkrörelsebaserade, kollektiva, politiska frikyrko-, nykterhets- och kvinnoprojekten till mer individuella och livsstilsorienterade kultur- och fritidsaktiviteter. Det handlar inte minst om att folkrörelsernas roll som demokratisk infrastruktur har försvagats markant. (Selle och Øymyr 1995).

Föreningslivet idag är alltså på flera punkter annorlunda än det som funnits tidigare. Dess sociala sammanhang och dess finansiella förutsättningar har likaså förändrats högst påtagligt. Relationerna till stat och kommun har också omförhandlats under de senaste årtiondena. De ograverade anslagen ersätts eller kompletteras av betalning för specifika tjänster som föreningar kontrakteras för att utföra (Ibsen och Henriksen 2001).

Enkelt uttryckt har föreningslivet utvecklats ”från röst till service” (Wijkström och Lundström 2002) eller från breda medlemsbaserade frivillig-sammanslutningar till professionella och oligarkiska byråkratier som slåss för smala intressen. Frågan är ifall den utvecklingen innebär en demokratisk framgång eller inte. Föga oväntat utmynnar en färsk amerikansk studie i en öppen fråga på den här punkten:

”Nu lider det gamla medborgar-Amerika mot sitt slut. Efter sextioåret är USA visserligen mer ras-mässigt integrerat och jämställt. Men det återstår att se om det framväxande medborgar-samhället av professionella föreningar utan medlemmar kan bevara eller vitalisera amerikansk demokrati.” (Skocpol 2002, sid. 136).

Men försvagas därmed också demokratin?

En sak är att föreningslivet, som flera hävdar, var viktigt i fördemokratisk tid och när folkstyrelsen skulle etableras. Men är det säkert att den mer mogna folkstyrelsen är lika beroende av föreningar? Det minskade föreningsengagemanget kanske inte behöver beklagas utan tvärtom ses som en demokratisk vinst att medborgare blivit individuellt allt starkare och klarar sig utan kollektiva handlingsvägar:

”Folk agerar idag mera autonomt och självständigt, de gör det mindre än förr i ’orkestrerad’ form. Är detta en nackdel för demokratin? /.../ Tillbakagången för det reguljära organisationslivet har inte fört med sig politiskt oförmåga och känsla av maktlöshet bland medborgarna i allmänhet. Tendensen är snarast den motsatta. För många har minskningen av socialt kapital av traditionell art kompenseras, som det verkar, av en förstärkning av det humana kapitalet. Människor går mindre på möten etc. – men de har i gengäld bättre förmåga att ta sin sak i egna händer. Ökad polarisering och konflikter (vilket en del teoretiker förutspått) har för den skull inte blivit följden. Idyllen kvarstår i stora drag, om än med en funktionell ändrad komposition, skulle man därmed kunna säga”. (Hadenius 1999, sid. 72 f.)

I åttio- och nittioårens ideologiska debatt kom civilsamhället också att framställas som ett alternativt politiskt ideal till välfärdsstaten (Trägårdh 1999). En stark offentlig sektor betraktades i såväl den nationella som internationella debatten som förgörande för demokratin. Den ansågs hota framväxten av autonoma individer och hämma deras lust och förmåga att förverkliga sina olika livsprojekt.

1.6 Undersökningens upp-läggning

Sedan 1974 genomför SCB årliga systematiska undersökningar av levnadsförhållanden (ULF). Undersökningarna sker i form av timslånga personliga intervjuer med slumpmässiga urval ur den vuxna befolkningen 16–84 år. Intervjuundersökningarna kompletteras med registeruppgifter rörande inkomster, skatter och transfereringar samt demografiska data. Uppgifterna är skyddade enligt sekretesslagen och genomförs enligt föreskrifter från datainspektionen. Intervjuerna genomförs av SCB:s lokala intervjuare.

ULF är inte en standardiserad årlig undersökning utan ett system av sociala undersökningar. Huvuddelen av datainsamlingen (intervju och registerkomplettering) omfattar en uppsättning sociala indikatorer inom ett tiotal välfärdskomponenter (utbildning, sysselsättning, arbetsmiljö, inkomster, materiell standard, boende, transporter, fritid, sociala kontakter, politiska resurser, trygghet och säkerhet, hälsa). Därutöver förekommer

fyra fördjupningsprogram som ingår i undersökningarna under två år och sedan återkommer efter 8 år. Fördjupningsprogrammen är underlag för mer detaljerade redovisningar på sektorsnivå (komponentnivå). 1992 resp. 2000 ingick en fördjupningsundersökning rörande komponenten politiska resurser, med en särskild utbyggnad beträffande föreningsdeltagande.

ULF är en kombinerad tvärsnittundersökning och panelundersökning. Ungefär halva urvalet intervjuas vart åttonde år. Bortfallet i undersökningen är ca 20 procent. I denna rapport utnyttjas intervjumaterialet från 1992 och 2000, som omfattar 5980 resp. 5677 intervjupersoner.

I serien Levnadsförhållanden inom Sveriges officiella statistik (SOS) redovisar SCB systematiska analyser av levnadsförhållanden enligt en långsiktig plan. Rapporteringen omfattar i sin helhet tre typer av rapporter:

1. **Generella sociala rapporter**, som ger en översikt över välfärdsutveckling och fördelning för många befolkningsgrupper. Denna typ av rapporter publiceras med längre mellanrum.
2. **Översikter över utsatta gruppers situation**, som utnyttjar flera undersökningsår och i första hand bygger på årliga sociala indikatorer.

3. **Sektorieella analyser** över levnadsförhållanden inom de olika levnadsnivåkomponenterna (arenorna). Dessa rapporter publiceras i princip vart åttonde år och utnyttjar dels fördjupningsmodulerna under en tvåårsperiod, dels sociala indikatorer insamlade sedan 1975. Föreliggande rapport ingår i serien som en fördjupningsstudie inom komponenten politiska resurser.

Därutöver förekommer särskilda analyser av speciella frågeställningar, ofta såsom särskilda uppdrag. Tidigare rapporter i serien Levnadsförhållanden finns förtecknade på omslagets bakre insida.

Rapporterna kan beställas från SCB, Publikationstjänsten, 701 89 Örebro, tfn: 019-17 68 00, fax: 019-17 69 32.

Ytterligare information om undersökningens allmänna uppläggning och kvalitetsarbete finns t.ex. i appendix 15 till serien Levnadsförhållanden: "Teknisk rapport avseende 1990-1993 års undersökning av levnadsförhållanden" samt supplement till appendix 15: Teknisk tillägsinformation om ULF 1994-99.

Kapitel 2

Svenskt föreningsliv på 90-talet -

En översikt

Av Joachim Vogel och Erik Amnå

2.1. Inledning

I detta kapitel följer vi upp vår diskussion av föreningslivet i Sverige i kapitel 1 med en statistisk överblick, baserad på SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden från 1992 resp. från 2000. Vi kommer att diskutera resultaten med utgångspunkt från två teoretiska perspektiv (se kapitel 1), dels ett sociologiskt som gäller mötet mellan föreningarna och befolkningen, dels ett statsvetenskapligt, där vi tolkar föreningslivets utveckling och roll för den representativa demokratin.

Statistiken omfattar tre typer av information: det gäller *olika nivåer av deltagande* i föreningslivet, deltagande i *ca 30 olika föreningstyper* inom fem huvudgrupper (se kapitel 1), samt *befolkningskarakteristika*. Dessa tre variabler bildar en tredimensionell egenskapsrymd (deltagandenivå, föreningstyp, befolkningskarakteristika), som vi studerar simultant i denna rapport. Egenskapsrym-

den bildar en struktur som vi dessutom kan följa över tid (mellan 1992 och 2000). Vår målsättning är att beskriva och tolka hur denna struktur förändras. Vi kommer att visa:

- hur engagemang och deltagande i föreningslivet har förändrats,
- vilka föreningstyper det gäller,
- för vilka befolkningsgrupper deltagandet har förändrats
- hur dessa förändringar skulle kunna förklaras
- vilka vidare konsekvenser förändringarna har ur ett välfärds- resp. folkstyrelseperspektiv.

Täckningen av 25-tal föreningar låter oss *jämföra utvecklingen för olika föreningstyper*, där vi kan identifiera såväl enskilda föreningar som övergripande föreningstyper, som definieras efter huvudsaklig verksamhetsinriktning (politiska organisa-

tioner, intresseorganisationer, solidaritetsrörelser, religiösa föreningar, fritids- och livsstilsföreningar).

Resultaten kommer vi att diskutera utifrån tre olika perspektiv eller, om man så vill, tre samhällsuppdrag (se kapitel 1). Det ena kan kallas *väl-färdsuppdraget* med tanke på de tjänster av varierande slag som medlemmarna tillsammans skapar i sin förening. Det gäller föreningarnas roll som välfärdsproducenter, där de bidrar genom att bl.a. *underlätta värderade aktiviteter, erbjuda sociala kontakter, ge information, skapa identitet och samhörighet, stimulera kreativitet* och i vissa avseenden ge ett *juridiskt och ekonomiskt stöd*.

Det andra uppdraget gäller uppbyggnaden av *socialt kapital* mellan människorna genom samarbete kring gemensamma mål, inblick i olika livserfarenheter och värderingar, genom att bereda och gemensamt fatta beslut, och att organisera vardagslivet i kollektiva former. Det lär oss att det finns förutsättningar för ett ömsesidigt förtroende, även utanför föreningslivet, i marknadsrelationer och i den stora demokratin.

Det tredje uppdraget ser vi som ett *folkstyrelseuppdrag*, alltså de demokratiskt viktiga biprodukter som samhället förväntar sig att välfärdsproduktionen levererar. Föreningslivet *utvecklar den kompetens och de dygder som behövs i ett gemensamt beslutsfattande*, och det tillför samhället *en social infrastruktur av fria offentliga rum där alternativa politiska dagordningar kan upprättas*.

Vi kommer att diskutera undersökningsresultaten med hänvisning till *omvärldsförändringar, värderings- och beteendeförändringar*, och deras innebörd för välfärds- och folkstyrelseuppdraget.

Våra data ger oss möjlighet att beskriva *medlemsprofiler* för ett 30-tal föreningar för såväl 1992 som 2000 (avsnitt 2.6). Vi kan därmed beskriva *rekrytering* (vilka som deltar), resp. *representation* (hur olika befolkningsgrupper är representerade inom olika föreningar och med vilken form av deltagande) och *utanförstående*, och även detta sker i ett *tidsperspektiv*.

I detta kapitel utnyttjar vi statistiken för att teckna en mera övergripande bild av föreningslivet. I del 2-6 av rapporten redovisar vi sedan samma information mer detaljerat för de enskilda föreningarna. Vi börjar i avsnitt 2.2 med en översiktlig beskrivning av olika former för deltagande. Vi fortsätter sedan med en beskrivning av medlemsutvecklingen inom olika föreningsstyper (av-

snitt 2.3) resp. olikas nivåer av deltagande (avsnitt 2.4). Sedan lokaliserar vi deltagandenivån i befolkningsstrukturen, m.a.p. kön, ålder, familjesituation, utbildning, klasstillhörighet, region, etnicitet, politiskt deltagande, sysselsättning, inkomst, bostadsstandard, medie- och fritidsprofil, sociala nätverk (avsnitt 2.5).

2.2 Översikt över olika former av föreningsdeltagande

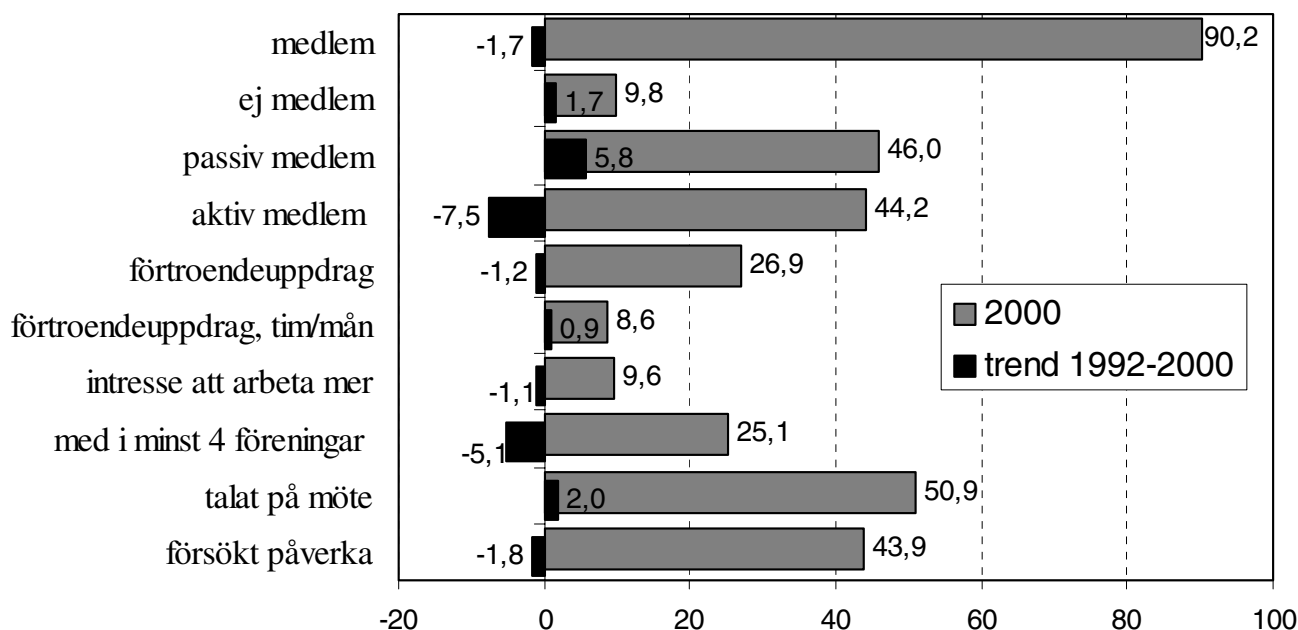
Vår redovisning skiljer mellan ett brett spektrum av *deltagande i föreningslivet, nämligen:*

1. formellt medlemskap,
2. förtroendeuppdrag,
3. övrigt aktivt deltagande,
4. passivt medlemskap,
5. antal föreningar man är med i,
6. om man har talat på möten
7. om man försökt påverka besluten,
8. tidsinsatsen i föreningarna, samt
9. intresse att arbeta inom olika föreningar.

Denna differentiering efter graden av engagemang i föreningarna ger oss alltså möjlighet att inte bara visa hur *formella medlemskap* har utvecklats, utan också hur medborgarna använder föreningarna i vidare mening genom *olika nivåer av deltagande*. Vi kommer bl. a. att se i detta kapitel att befolkningen inte bara har färre medlemskap i slutet av 90-talet, utan att den dessutom blir allt mindre aktiv i föreningarna: det sker en viss utfasning och omfördelning mellan olika former av deltagande under 1990-talet.

Föreningarnas verksamhet liksom medlemsaktiviteten varierar avsevärt mellan olika föreningar. Vissa föreningar är uppbyggda på direktkontakt och lokala aktiviteter. Andra föreningars verksamhet kan innebära minimal direktkontakt, och vara begränsade till att samla in ekonomiskt stöd ("postgiromedlemmar") eller till att sprida information via media (t.ex. nyhetsblad, tidskrifter). Om vi sammanfattar medlemskap i alla föreningsstyper (utan differentiering mellan dem), och jämför deltagandet år 2000 med 1992, får vi följande överblick (se diagram 2.1; se även tabeller i särskild tabellbilaga).

Diagram 2.1 Deltagande i någon organisation år 2000, resp. trend 1992-2000. Befolkningen 16-84 år. Procenttal.

Minskat medlemstal under 90-talet

90 procent av den vuxna befolkningen (6,2 miljoner) är medlem i någon (minst en) förening. De flesta av dem är med i en facklig förening (4 miljoner). Det innebär att ca 10 procent (nästan 700 000) inte är med i någon förening över huvudtaget.

Andelen medlemmar som är med i *minst en förening* har minskat med 1,7 procent sedan 1992, vilket motsvarar ca 120 000 personer. En viktig förklaring är sysselsättningsminskningen som innebär senare inträde i arbetslivet och färre som är anslutna till facket, i huvudsak bland ungdomar och invandrare. Medlemstalen har emellertid minskat på bred front och i de flesta föreningar.

De som helt står utanför föreningslivet har också ökat med ca 120 000 personer. Det innebär en ökning med ungefär en femtedel under bara åtta år.

Färre aktiva medlemmar

Minskande mobilisering konstaterar vi även när det gäller andelen *aktiva medlemmar* (se diagram 2.1), som har minskat med 7,5 procentenheter. Vidare är ungefär hälften av dem som har något medlemskap är passiva, dvs. "har *inte deltagit aktivt* i någon förening under de senaste 12 månaderna" (46 procent av den vuxna befolkningen). Andelen passiva medlemmar har ökat med en tiondel (ca 400 000 vuxna). Samtidigt som andelen

aktiva medlemmar (44 procent av den vuxna befolkningen) har minskat med hela 7,5 procentenheter på bara 8 år.

Om vi nu lägger samman dessa resultat så kan vi konstatera att föreningarna har tappat runt en halv miljon av sina aktiva medlemmar mellan 1992 och 2000. Senare i rapporten (del 2-6) kommer vi att se att det finns en betydande rörlighet in och ut ur föreningslivet. Genomgående är det emellertid frågan om en alltför svag återväxt och nyrekrytering (ungdomar) som inte kompenserar avgångarna i högre åldrar. Därtill kommer att det inom medlemskåren har uppstått en betydande överströmning till passivt medlemskap.

Att de kvarvarande medlemmarna har sänkt sin deltagandenivå, ska dock inte nödvändigt tolkas som att medlemskapet blivit mindre viktigt. Blotta anslutningen till en förening innebär att man intar en ståndpunkt eller i varje fall knyter sig till en ideologisk, kulturell eller politisk riktning. Vi vill därför varna för att ensidig upptagenhet vid aktivitetsnivån när man försöker bedöma värdet av föreningslivet för politik och demokrati.

Färre förtroendevalda drar ett större lass

År 2000 hade var fjärde vuxen någon form av förtroendeuppdrag. Även andelen med förtroendeuppdrag har minskat, men mer marginellt. Det innebär en koncentration av funktionärsarbetet i föreningarna. Diagram 2.1 visar också att *färre* för-

troendevalda år 2000 lade *mer* tid på sina uppdrag än 1992 års förtroendevalda. Även här är det en ökning med en femtedel sedan 1992, till ca 9 timmar per månad.

Däremot kan vi inte se något ökat intresse för att själv engagera sig i föreningslivet hos medlemmarna i övrigt ("har inte tid eller intresse att arbeta mer i någon organisation"). Detta är helt i linje med minskade medlemstal och färre aktiva medlemmar.

Utglesning av medlemskap

1992 var antalet medlemskap i *flera olika* föreningar väsentligt högre. År 2000 hade andelen som var med i minst 4 föreningar minskat med en femtedel (diagram 2.1). Samtidigt hade andelen med endast ett medlemskap ökat signifikant.

Fler tar till orda och påverkar på egen hand

Vi har redan konstaterat att andelen medlemmar, och även *aktiva* medlemmar, har minskat tydligt sedan 1992. Som kontrast har däremot andelen som agerar själva och individuellt (talar på möten; försöker påverka organisationen) knappast minskat. SCB:s analyser av individuellt politiskt agerande ("engagera sig i politiska diskussioner") och egen kompetens (att kunna klara av att själv överklaga ett beslut) pekar mot en långsiktig ökning i dessa avseenden. Diagram 2.1 visar att något fler har (någon gång) talat på något möte (år 2000: 51 procent), men något färre (44 procent) tycks ha gjort sig besväret att gå via en förening, dvs. genom att "ta kontakt med någon ansvarig för att försöka påverka ett beslut" i en förening.

2.3 Medlemsutvecklingen i olika föreningstyper

Det svenska föreningslivet krympte avsevärt mellan 1992 och 2000, dvs. under en relativt kort tidsperiod. Medlemstalet minskade, dessutom blev fler medlemmar passiva: Något färre tog förtroendeuppdrag, och dessa fick sedan dra ett tyngre lass i form av större arbetstidsinsats. År 2000 var dessutom färre intresserade av att arbeta inom föreningslivet. Andra studier pekar mot att en nedgående trend redan fanns tidigare under 80-talet.

Låt oss nu titta närmare på hur olika delar av föreningslivet berördes av denna tillbakagång. I diagram 2.2 och tabell 2.1 tittar vi närmare på

medlemsutvecklingen (se tabellbilagan till detta kapitel). Vi visar nuläget (år 2000) resp. utvecklingen (1992-2000) för ett 30-tal föreningstyper, indelade enligt en typologi för förenings-Sverige som baseras på huvudsaklig verksamhetsinriktning (se även diskussionen i kapitel 1).

Allmän medlemsminskning i de flesta föreningstyper

Vi kan för det första konstatera att *nedgången av medlemstalet är allmän och gäller nästan alla föreningar*. Minskningen kan alltså inte exklusivt lokaliseras till ett fåtal föreningstyper. Sysselsättningsminskningen, och därmed minskad facklig anslutning, kan inte heller ensidigt förklara utglesningen av föreningslivet. Det är inte heller frågan om en nedgång som är begränsad till föreningar inom sfären politiska organisationer, däribland politiska partier.

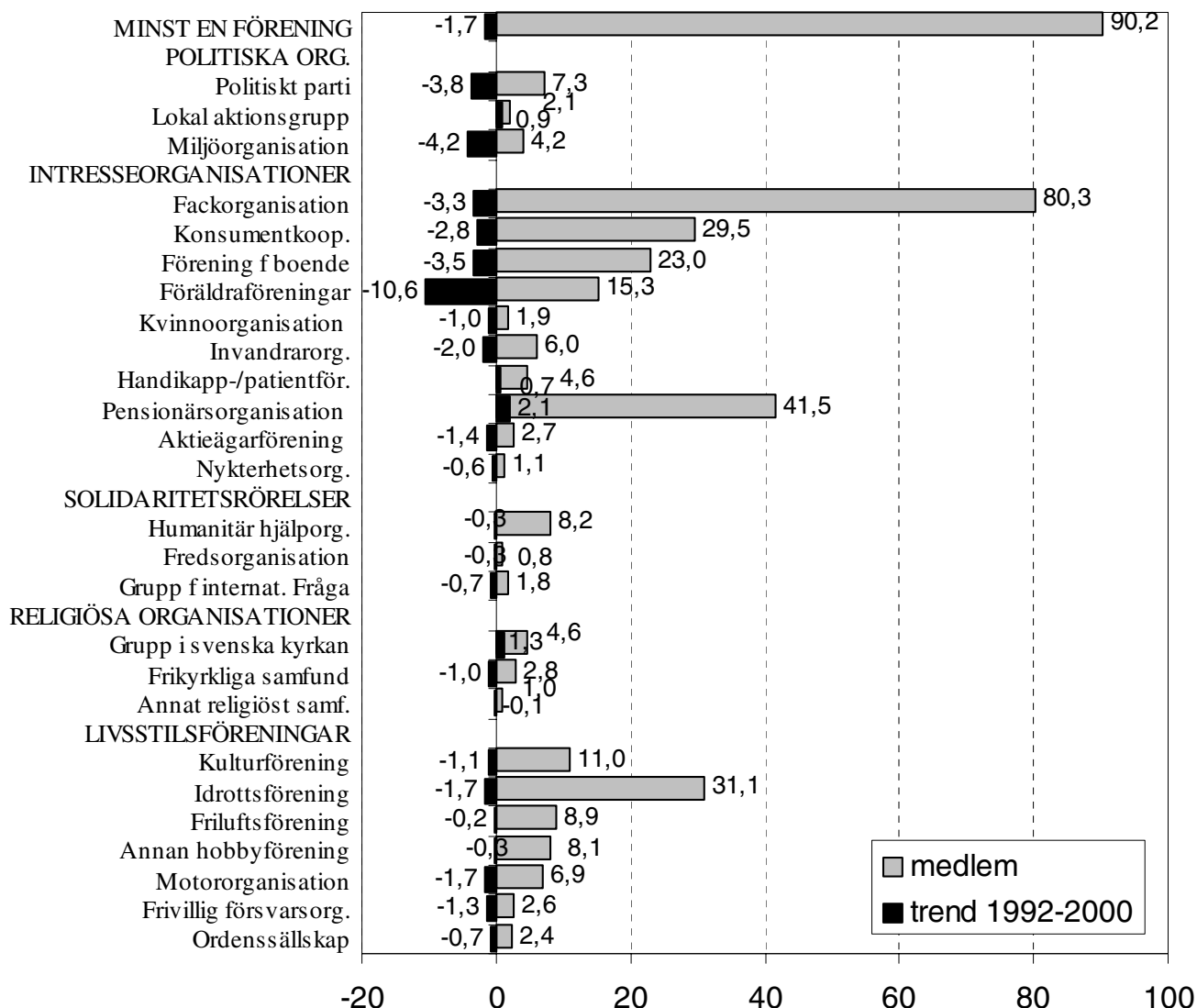
De positiva undantagen är få men intressanta. De gäller lokala aktionsgrupper, pensionärsorganisationer¹, och Svenska kyrkan. *Lokala aktionsgrupper* är inte sällan alternativrörelser i opposition till just de etablerade politiska partierna, som minskar dramatiskt under 90-talet (se diagram 2.2 och tabell 2.1).

Förändringen av Svenska kyrkans relationer till staten, som trädde i kraft den 1 januari 2000, kan ha medverkat till att medlemsutvecklingen vare sig följer den allmänna föreningstrenden eller utvecklingen för de frikyrkliga samfundet. Det kan ha inneburit att själva frågan om medlemskapet som bekännelsehandling ställdes på sin spets.

I *pensionärsorganisationerna* möter vi en äldre folkrörelsetradition som konserveras vid ökad levnadsålder. Till bilden hör att välfärdsundersökningarna dokumenterar en långvarig trend mot ökad hälsa i pensionsåldern, samt mot allt bättre inkomster och ett mer omfattande fritidsliv. Pensionärsorganisationerna tycks med andra ord ha lyckats konkurrera förhållandevis framgångsrikt om de allt friskare pensionärernas fritid.

¹ Beräkningarna i diagram och tabeller för vissa föreningar gäller i vissa fall enbart en begränsad målgrupp (t.ex. kvinnor, pensionärer, invandrare, föräldrar, anställda)

Diagram 2.2 Medlemskap i olika föreningar. Nuläge år 2000 samt trend 1992-2000. Procenttal.

Medlemsminskning inom traditionella folk rörelser

Minskningen varierar något mellan olika föreningar. Gemensamt för de organisationer som har större nedgång är att de tillhör den traditionella folk rörelsesfären, dvs. politiska partier och intresseorganisationer.

Bland *intresseorganisationerna* har fackorganisationerna tappat 3,3 procentenheter av sitt potentiella medlemsunderlag². Nedgången bör framför allt tolkas som en konsekvens av svag och otrygg arbetsmarknadsanknytning. På 90-talet kom ungdomar allt senare ut på arbetsmarknaden, ofta via upprepade arbetslöshet och otrygga/tidsbegränsade

jobb. Även konsumentkooperationen och boendeorganisationerna hade en klar medlemsminskning. Den starkaste nedgången finns hos föräldraföreningarna, där bortåt 40 procent av medlemmarna förlorades mellan 1992 och 2000³. Under de åren tillkom dels nya former för föräldrainflytande inom skolan, dels beslut om ändrade bidragsvillkor från samhällets sida, dels beslut inom riksorganisationen för Hem- och skolföreningarna om ny organisation och inriktning av verksamheten.

Även invandrarorganisationernas medlemstal minskade under 90-talet (med en tredjedel). Under denna period ökade inslaget av relativt nyanlända flyktinginvandrare (framför allt från Balkan).

² Beräkningarna för fackorganisationer gäller enbart anställda som har arbetat minst 16 timmar

³ Beräkningarna gäller enbart föräldrar till barn i åldern under 18 år

Inte heller *solidaritetsrörelserna* avviker från den allmänna trenden, liksom religiösa organisationer (med undantag för Svenska kyrkan), men den negativa trenden är här svag och icke statistiskt signifikant.

Samtliga *livsstilsorganisationer* visar minskade medlemstal, men även här är trenden svag och delvis inte signifikant.

Bland *politiska organisationer* finns en kraftig minskning av medlemstalet för politiska partier, vilket korresponderar med trenden mot minskande valdeltagande. Dessa trender, som inte är unika för Sverige, är inte överraskande efter 90-talets kraftiga försämringar av välfärdsförsörjningen (via arbete, inkomster, bidrag) och intensifierad politisk konflikt kring omfattningen av välfärdsstaten. Detta skulle emellertid lika gärna kunna ha resulterat i en ökad politisk organisering. Så resultaten kan inte utan vidare tolkas som ett ökat avståndstagande från den förda politiken och/eller det politiska systemet eller de förtroendevalda.

Det handlar sannolikt om ännu mer generella, sammansatta och svårfångade dimensioner av utvecklingen inom politik och samhällsliv. Våra resultat tyder på att det inte skulle vara fråga om någon minskning av deltagandet i just politiska partier. Istället handlar det om att deltagandet allmänt minskat *inom så gott som samtliga föreningstyper*. Även den alternativa miljörelsen har upplevt stora medlemsförluster; här rör det sig om en halvering på mycket kort tid. Endast lokala aktionsgrupper, som totalt sett har mycket få medlemmar, kan registrera en svag ökning (dock ej statistiskt signifikant). Eftersom minskningen är allmän och gäller samtliga föreningstyper måste vi alltså (också) söka efter mer övergripande faktorer. Det kan gälla *omvärldsförändringar* som i sin tur leder till beteendeförändringar som i sin tur medför generellt minskat deltagande. Det kan t.ex. gälla svag återväxt i ungdomsgenerationen pga. en massiv ökning av ungdomsarbetslösheten och ungdomsutbildning: i avvaktan på etablering på arbetsmarknaden, karriär och ordnad ekonomi skulle den allmänna ökningen av deltagande i föreningslivet i ungdomsgenerationen ("återväxten") fördröjas något. Vi kommer att se i avsnitt 2.5 att detta är en empiriskt starkt underbyggd hypotes.

Eftersom nedgången framför allt gäller ungdomsgenerationen kan man också tänka sig att vi här ser värderingsförskjutningar som minskar de traditionella föreningsformernas konkurrenskraft.

Det behöver inte bara eller mest handla om man tar avstånd från verksamheternas innehåll, utan det kan lika mycket handla om en tveksamhet inför *formerna för föreningsverksamhet*, även om också de gamla föreningarna utvecklat sina former i viss utsträckning.

Utbudet av fritidsysselsättningar kännetecknas av dramatiska förändringar av både kvantitativt och kvalitativt slag. Vi kan bara påminna om innovationerna inom datavärlden (Internet, data-spel), medieutbud (filmer liksom mängden och mångfalden av TV-kanaler), andra, formellt oorganiserade kollektiva mötesplatser som vi inte räknar till den traditionella föreningsfären men kanske ökade möjligheter att odla personliga intressen utanför föreningslivet.

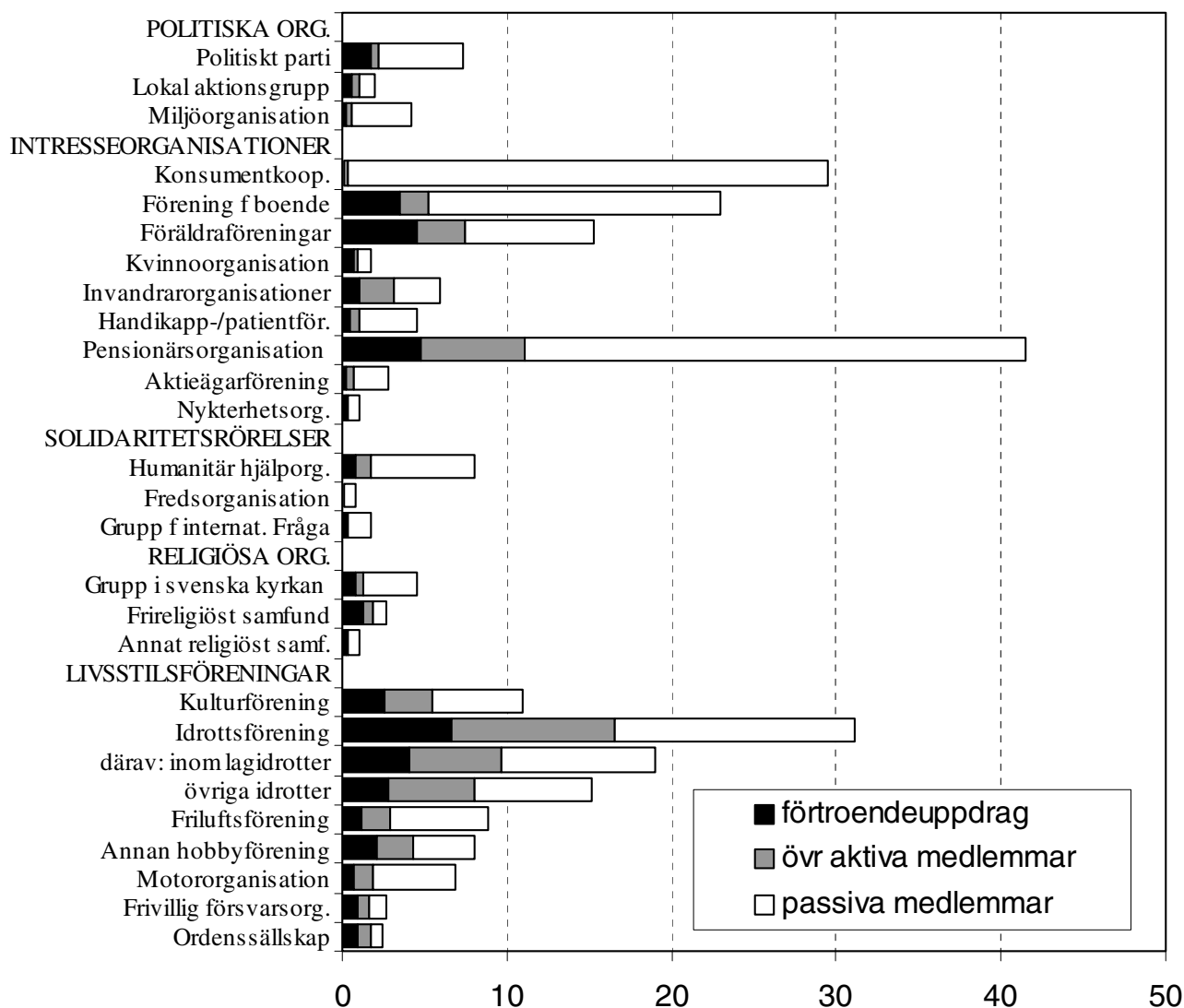
Vi sammanfattar våra resultat med att konstatera att nedgången i medlemstal är allmän, men att den framför allt har drabbat folkrörelse-Sveriges kärna, dvs. facket, partierna, konsumentkooperationen och boendeföreningarna samt föräldraföreningarna.

2.4 Deltagande i olika typer av föreningar

Deltagande i olika föreningar kan variera avsevärt, inte bara ifråga om medlemsrekrytering utan också beträffande olika former av deltagande. Undersökningen skiljer mellan tre nivåer, nämligen förtroendeuppdrag, aktivt deltagande i övrigt i föreningens verksamheter, resp. passivt medlemskap. I diagram 2.3.a visas medlemskårens sammansättning i dessa avseenden. Tillhörande beräkningar finns i tabellbilagan (tabell 2.1: procenttal, resp. tabell 2.2: antal personer).

Diagram 2.3.a och 2.3.b ger en överblick över var befolkningen hittar aktiviteter och arbetsmöjligheter i föreningslivet. Medlemsaktiviteten är omfattande inom många livsstilsorganisationer, vilket givetvis hänger samma med att deras verksamhet i regel fokuserar på gemensamma evenemang, ofta med fysiska aktiviteter och möten på lokal nivå, baserade på frivilligt, oavlönat arbete. Det är också dessa föreningar som samtidigt ger möjligheter till sociala kontakter. Detsamma gäller vissa av intresseorganisationerna (pensionärsorganisationer, boendeföreningar, och föräldraföreningar) liksom exempelvis frikyrkliga samfund där också den lokala aktiviteten är basen för föreningen.

Diagram 2.3.a Medlemskap, aktivitet och förtroendeuppdrag i olika föreningar år 2000. Procenttal.

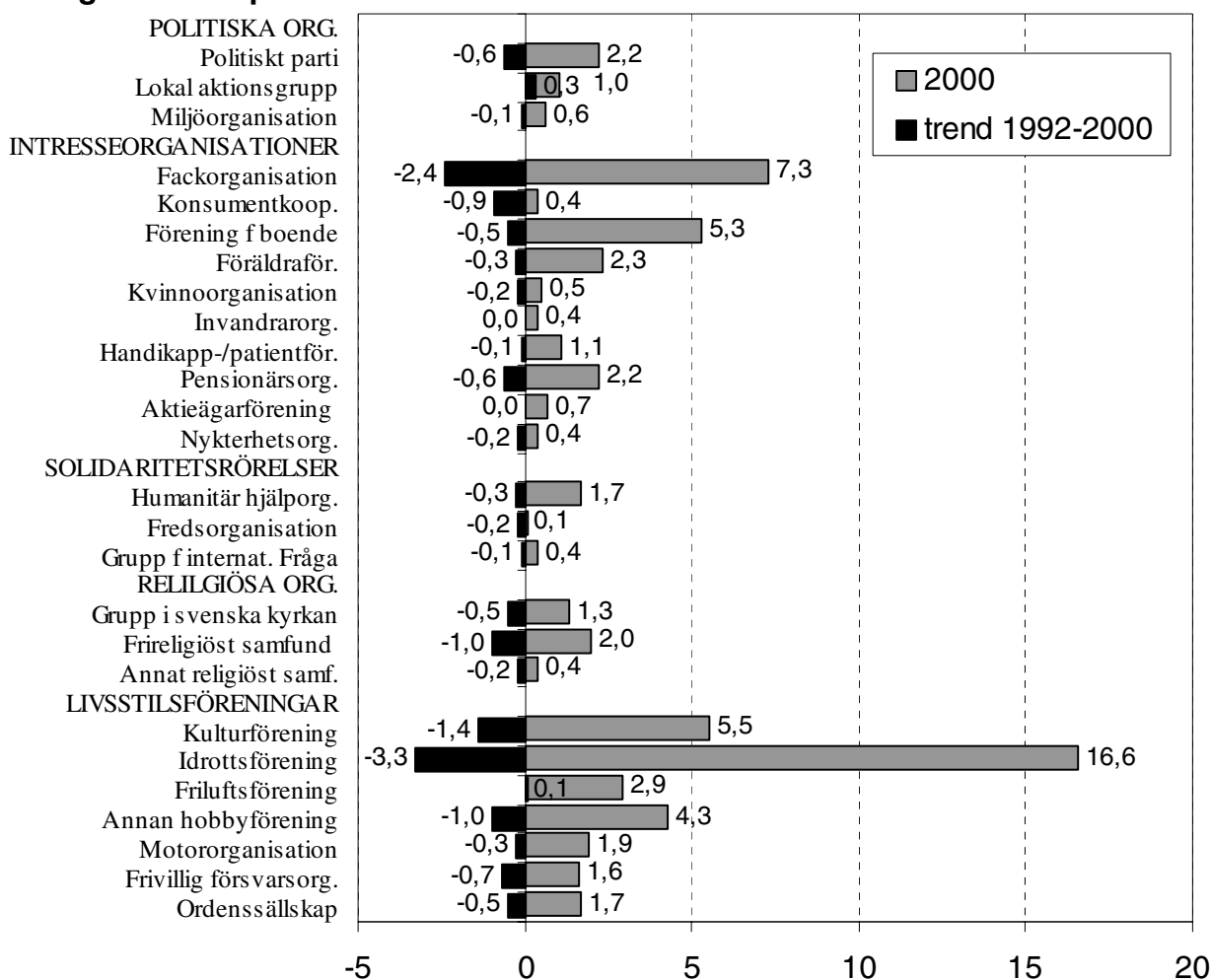
Vi kan också konstatera att solidaritetsrörelser, i regel med nationell inriktning, liksom miljöorganisationerna har ett mycket begränsat medlemsdeltagande i form av eget arbete och direktkontakt. Övervägande delen av medlemmarna är passiva medlemmar, ofta som stödmedlemmar och för att få information. Det lokala basarbetet spelar inte samma avgörande roll för dessa föreningar.

Aktiva medlemmar

Vi konstaterar att medlemsstrukturen varierar avsevärt mellan olika organisationer. Extremerna är konsumentkooperationen och idrottsföreningarna. *Konsumentkooperationens* medlemmar är nästan

uteslutande passiva; andelen förtroendevalda är runt en promille, och de (övriga) som uppfattar sig som aktiva är 0,3 procent. Verksamheten sköts till stor del av anställd personal, och direktkontakt genom evenemang är begränsad. *Idrottsföreningarna* har däremot omfattande lokala medlemsaktiviteter (idrottsevenemang) och många medlemmar med förtroendeuppdrag. I verksamheten deltar de flesta åldersgrupper, ofta genom föräldramedverkan i anslutning till barnens idrottande (t.ex. i form av skjutsning, försäljning av bingoletter eller som funktionär).

Diagram 2.3.b Mobilisering till olika föreningar: *aktiva* medlemmar som andel av den vuxna befolkningen. Nuläge 2000 resp. trend 1992-2000. Procenttal.

Tabell 2.3 visar *aktivitetsgrad* (andelen aktiva i förhållande till medlemstalet) resp. *mobiliseringsgrad* (*aktiva* medlemmar som andel av *hela* befolkningen). Tabellen rangordnar föreningarna efter mobiliseringsgrad (sista kolumnen i tabell 2.3). Här konstaterar vi att det inte är fackföreningsrörelsen som har högst mobiliseringsgrad, dvs. högst andel aktiva, utan idrottsrörelsen (16,6), trots att fackföreningarna har den största medlemsskarn.

I diagram 2.3.b får vi en bättre överblick över mobiliseringen (i bemärkelsen att man deltar aktivt i föreningens arbete). Vi ser här att många av livsstilsorganisationerna (föreningar för kultur, idrott, friluftsliv, andra hobbies) har högre mobiliseringsgrad än flera av de stora intresseorganisationer som vänder sig till ett brett befolkningsunderlag (kooperationen, föräldraföreningarna, pensionärsorganisationer, boendeorganisationer). Vidare visas här att föreningar med ideologisk grund (solidaritetsrörelser, politiska alternativrörelser,

religiösa organisationer), som också borde ha en stor potentiell rekryteringsbas har mycket låg mobilisering.

I diagram 2.3.b ser vi också att nedgången i medlemstalen inte enbart är en fråga om passivt medlemskap. Inom nästan alla föreningar är det också frågan om en minskning av mobilisering (aktiva som andel av hela befolkningen).

Medlemmar med förtroendeuppdrag

I diagram 2.4.a illustreras förtroendeuppdragen i olika föreningar. Andelen med förtroendeuppdrag är delvis mycket låg, och även förändringarna inom olika föreningstyper sedan 1992 är relativt små och i regel inte heller statistiskt säkerställda.

Vi kan emellertid dra vissa övergripande slutsatser om utvecklingen. I de flesta organisationer har andelen förtroendevalda minskat marginellt eller är oförändrad, samtidigt som medlemstalet har minskat. De flesta förtroendevalda finns hos fack-

förbunden och idrottsföreningarna, men även i pensionärsorganisationerna, boendeföreningarna och föräldraorganisationerna. Rollen som förtroendevald är alltså starkt bunden till vissa basfunktioner där föreningarna bistår hushållen (jobbet, bostaden, föräldrarollen) resp. livscykel (pensionärsföreningar). Utanför den gruppen ligger idrottsrörelsen, där volymen av aktiva är intensiv under en begränsad del av livscykeln (intensivt idrottande i unga år, resp. under barnens uppväxttid).

Vi har tidigare nämnt att färre förtroendevalda gör ett mer omfattande ideellt arbete, räknat i arbetstimmar per månad. Tabell 2.4 visar arbetsinsatsen för förtroendevalda resp. övriga aktiva för de föreningar där SCB har intervjuat minst 40 personer. I diagram 2.4.b visas de förtroendevaldas arbetsinsats.

Diagram 2.4.a Förtroendeuppdrag i olika föreningar. Nuläge år 2000 samt trend 1992-2000. Procenttal.

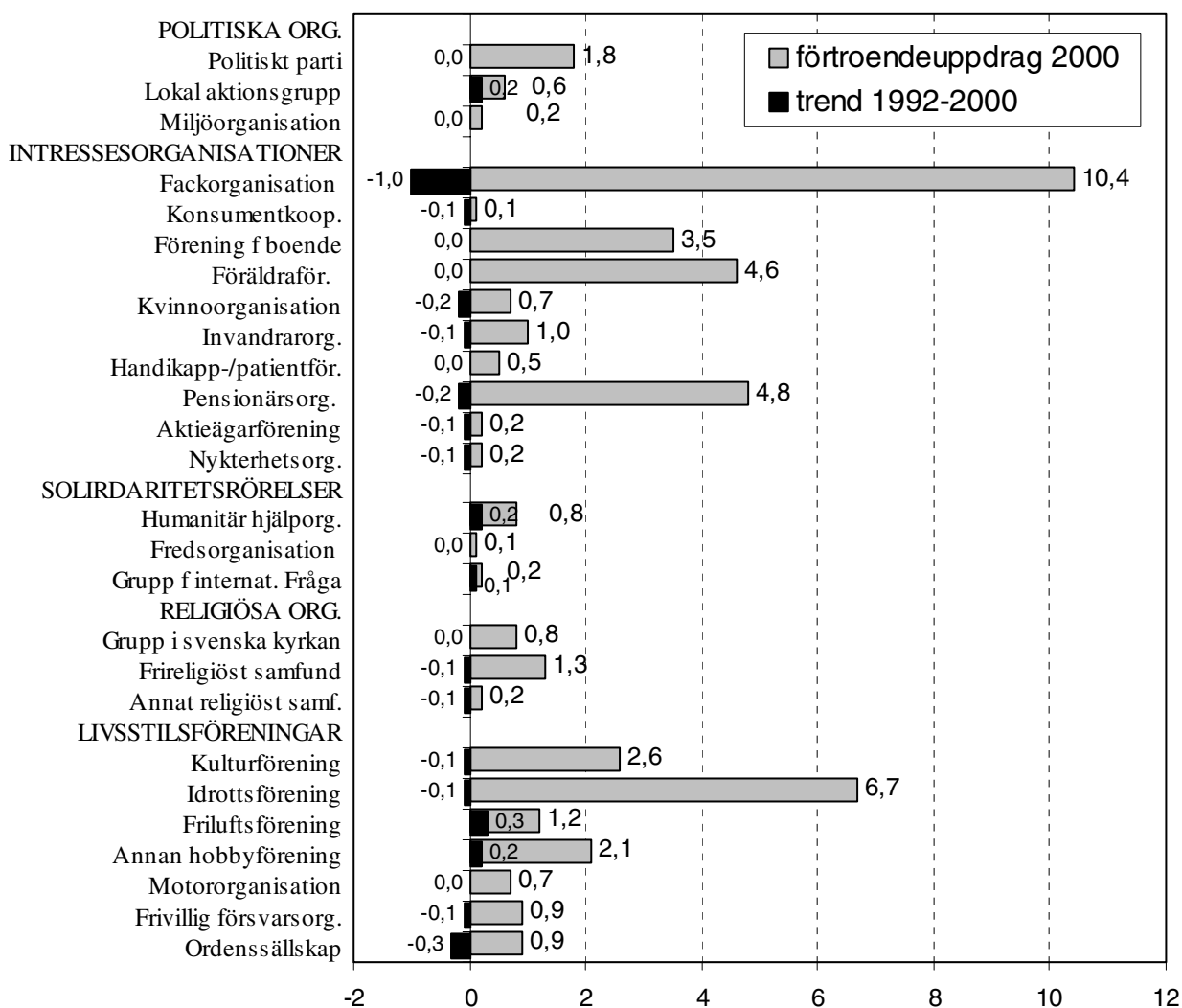
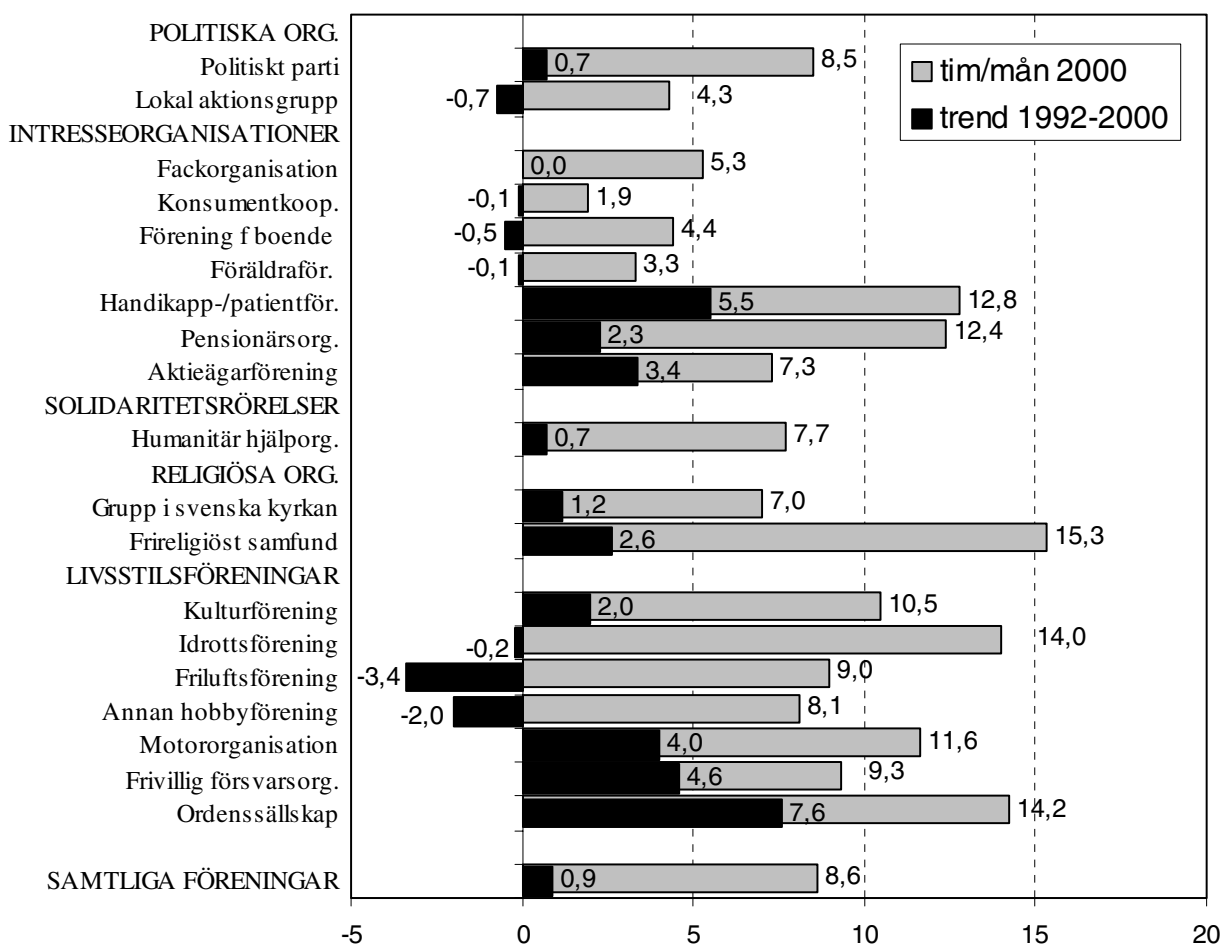

Diagram 2.4.b Förtroendemännens arbetsinsats i olika föreningar. Nuläge år 2000 samt trend 1992-2000. Procenttal.

Passivt medlemskap

En väsentlig del av föreningsdeltagandet är passivt, dvs. man deltar inte aktivt (personlig kontakt på lokal nivå i evenemang och möten), utan som stödmedlem eller mottagare av föreningens information. Medlemskapet kan, som vi betonat i kapitel 1, markera en nog så viktig social, ideologisk, intressebaserad eller identitetsskapande tillhörighet fastän det inte utövas aktivt.

Andelen passiva medlemmar har minskat i många föreningar (diagram 2.5), vilket dock inte inneburit att de blivit aktivare. Det tycks istället vara så att det ofta är bland de passiva som avgångarna sker och/eller nyrekryteringen uteblir. I några fall har vi dock en tydlig tillväxt av passiva medlemmar, samtidigt som även andelen medlemmar ökar totalt. Medlemsstrukturen förskjuts då mot en mer passiv medlemskår. Det gäller t.ex. pensionärsorganisationer och Svenska kyrkan.

Diagram 2.5 och tabell 2.1 visar också att andelen passiva medlemmar är omfattande i vissa före-

ningar, både i absolut och relativ mening. Det gäller framför allt konsumentkooperationen (29 procent), och fackföreningarna (68 procent av de anställda), samt pensionärsorganisationerna (30 procent av 65-84-åringarna).

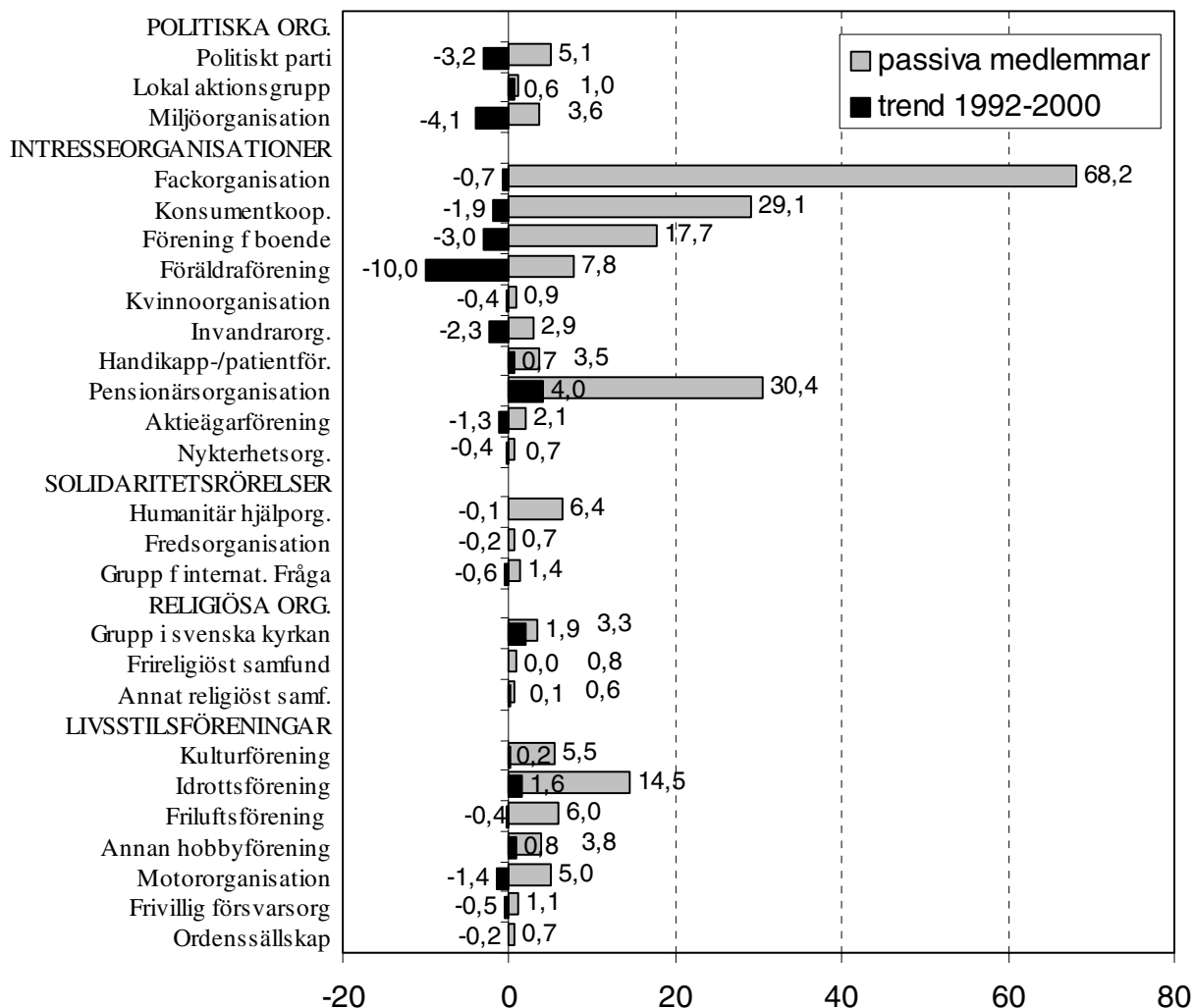
Föräldraföreningarna är, som vi varit inne på tidigare, speciella. Medan antalet aktiva är nästan oförändrat mellan 1992 och 2000 har andelen passiva föräldrar (med barn under 18 år) minskat från 18 till 8 procent. Här har man alltså förlorat den övervägande delen av sina passiva medlemmar, medan kärnan är i stort sett intakt.

Till bilden av det minskande föreningsdeltagande hör också ett minst sagt svalt och dessutom avtagande intresse hos befolkningen för ideellt arbete inom föreningarna och att utföra en arbetsinsats i föreningarna (se diagram 2.6). Sammanlagt är det cirka 10 procent av befolkningen som skulle kunna tänka sig en insats i någon förening. I diagram 2.6 ser vi emellertid att det i regel är någon tiondels procent för enskilda föreningar, som kan tänka sig en ökad insats där. Dessutom har den andelen minskat under 90-talet. Endast 0,6 vill

göra en insats i något politiskt parti och 0,2 procent i en fackorganisation. Såväl idrottsföreningar

som humanitära hjälporganisationer har väsentligt högre tal.

Diagram 2.5 Passiva medlemmar i olika föreningar. Nuläge år 2000 samt trend 1992-2000. Procenttal.

2.5 Deltagandet i olika befolkningsgrupper

Nu vidgar vi perspektivet till att lokalisera deltagande och utveckling som baseras på sex övergripande indikatorer på graden av föreningsdeltagande, nämligen:

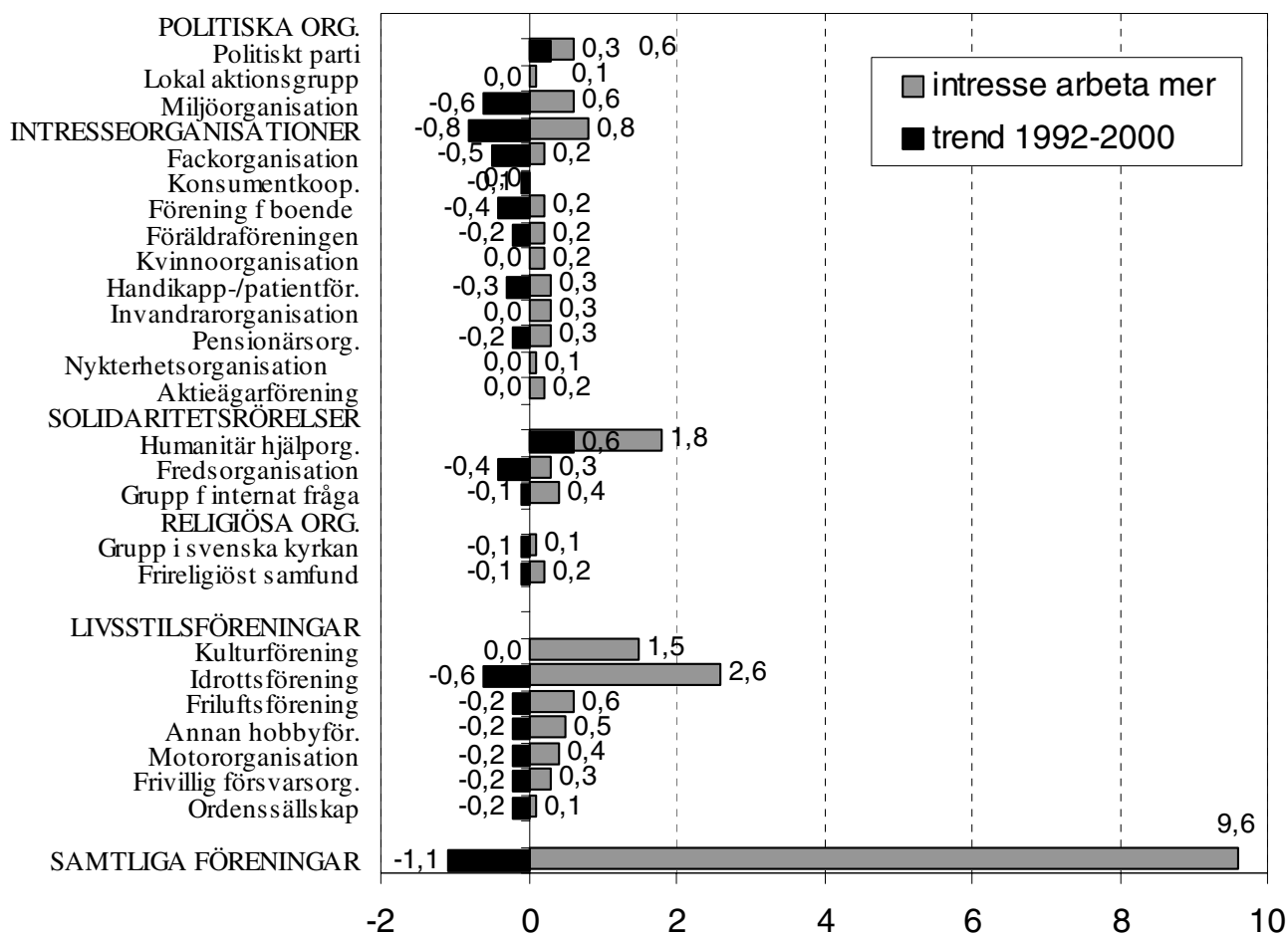
- 1 medlemskap i minst en förening,
- 2 medlemskap i minst 4 föreningar,
- 3 aktivt deltagande,
- 4 förtroendeuppdrag,
- 5 att tala på möten samt
- 6 försök att påverka beslut.

Vi försöker lokalisera deltagandet inom ett stort antal befolkningsgrupper efter kön, ålder, familjesituation, socioekonomisk grupp, utbildning, in-

komst, region och etnicitet (se diagram 2.8-13 samt tabell 2.5-6).

Befolkningsgrupperna är bärare av olika värderingar, livsstil och levnadsvillkor som har betydelse för deltagandet i föreningslivet. Vidare bör omvärldsförändringar som skulle kunna påverka föreningsdeltagandet inte uppträda likartat inom samtliga befolkningsgrupper utan ge olika effekter, och kanske även uppträda i olika takt. Genomgripande omvärldsförändringar som påverkar utbudet (av föreningars verksamhet) eller efterfrågan hos olika grupper (t.ex. ekonomiska resurser, kunskaper, fritidsintressen, värderingar) skulle kunna få effekter för vem som deltar och på vilken nivå. Med andra ord: hur befolkningen väljer att använda utbudet i föreningslivet.

Diagram 2.6 Intresse att arbeta (mer) i föreningar. Nuläge 2000 resp. trend 1992-2000. Procenttal.

Skillnader i deltagande mellan olika grupper, liksom förändringar av deltagandet i olika grupper, kan alltså hjälpa oss att förstå och förklara nivån på engagemang, positionering inom olika delar av föreningsväsendet, och utveckling av deltagandet. I detta avsnitt studerar vi först deltagandet på ett övergripande plan. I avsnitt 2.6 ska vi sedan komma tillbaka till de enskilda föreningarna och titta närmare på deras medlemsprofiler, dvs. vem som söker sig till olika föreningarna. Mer information finns i de enskilda föreningskapitlen i del 2-6 av rapporten.

Återväxten i olika föreningstyper

Våra resultat pekar på en allmän nedgång i föreningsdeltagandet. Nedgången är generell och uppträder inom de flesta föreningstyper, och den gäller för de flesta indikatorer på deltagande. Nedgången är alltså inte specifik och begränsad till vissa delar av föreningspanoramats, även om trendanalyserna visar att *intresseorganisationer* och *po-*

litiska organisationer förändrats mest. Diagram 2.2 visade således att det var där som medlemstalen minskade mest.

Vi fortsätter nu med att titta närmare på vilka befolkningsgrupper som deltar i föreningslivet, och i vilka grupper vi kan lokalisera en minskning. Den kanske viktigaste trenden enligt undersökningen från år 2000 gäller en *allt svagare återväxt av deltagandet i yngre åldrar*. Stora åldersskillnader och dessutom olikartad utveckling för olika åldersgrupper är ett genomgående resultat för de flesta föreningar. Att nedgången dessutom sker under en relativt kort tidsperiod (8 år) tycks tyda på att kraftfulla periodeffekter skulle kunna bidra till nedgången i deltagandet. Resultaten pekar mot *omvärldsförändringar relaterade till arbetsmarknadssituationen* (periodeffekter av 90-talskrisen) som lett till en *sämre åldersmässig återväxt* när äldre medlemmar ersätts av yngre kohorter.

1990-talet präglades av *kraftig ökning av arbetslösheten*, som i huvudsak drabbade ungdomar, vidare av *allmänt ökad otrygghet* på arbetsmark-

naden (flexibla jobb, tidsbegränsade jobb, kontraktsanställningar), och dessutom av ökad konkurrens på arbetsmarknaden, utökade utbildningskrav och ökad arbetstakt. *Ökade krav på arbetsmarknaden* bör också leda till ökade konflikter mellan fritidsintressen, familj och arbete. Detta borde även lämna ett avtryck i föreningsdeltagandet under 90-talet hos just de grupper som berördes av dessa förändringar. Det gäller i första hand ungdomar, men även invandrare. Det är i 20-årsåldern som ungdomsgenerationen successivt växer in i föreningslivet, där den så småningom kommer att ersätta den äldsta generationen som trappar ned sitt deltagande. En logisk anpassning till 90-talskrisen borde därför vara en *uppskjuten etablering i föreningslivet*, där medlemskap och andra former av deltagande kommer med något eller några års fördröjning. 90-talets sysselsättningskris, då vi förlorade vart tionde jobb och ungdomsarbetslösheten ökade språngvis på ett sätt som är internationellt unikt bör ha haft en kraftig effekt.

När man granskar mötet mellan föreningarna och befolkningen ser man tydligt att nedgången i deltagandet framför allt gäller ungdomsgenerationen (diagram 2.8-13). I specialdiagrammen 2.7.a och b ger vi en samlad bild av deltagandet efter ålder, resp. hur deltagandet i olika åldersgrupper

har förändrats under 90-talet. Jämförelsen gäller för sex indikatorer på deltagande. Låt oss först konstatera i diagram 2.7.a att deltagandet är störst i medelåldern, och minst i unga år (dvs. etableringsfasen, som även berör deltagandet i föreningslivet) resp. i mycket hög ålder (dvs. under utfasningen som följer med avtagande hälsa och inkomster). Ålderskillnaderna har emellertid förändrats avsevärt under 90-talet, vilket visas i diagram 2.7.b. För åldrarna under 35 år, samt enligt alla sex indikatorer, ser vi en klar minskning av deltagandet. Endast över 60 år syns en ökning av deltagandet. Bland de yngsta har medlemsandelen minskat med 10 procentenheter, och andelen aktiva med 16 procent.

Dessa resultat stämmer väl överens med mera generella resultat från SCB:s löpande levnadsnivåundersökningar (Vogel m.fl. 1997; 2000), där omfattningen av existentiella problem relaterade till arbetsmarknaden har ökat kraftigt i 20-årsåldern, och samtidigt visar undersökningarna allmänt ökad hälsa och aktivitet i pensionsåldern. Vi kan här även hänvisa till att ungdomsgenerationen reagerat kraftigt på konjunkturläget och ökad ekonomisk otrygghet även i andra avseenden. Uppskjutet barnafödande har präglat även den svenska familjeplaneringen under 1990-talet (Regeringskansliet 2001, Vogel 2002a, 2002b).

Diagram 2.7.a Deltagande i föreningslivet i olika åldersgrupper. År 2000. Procenttal.

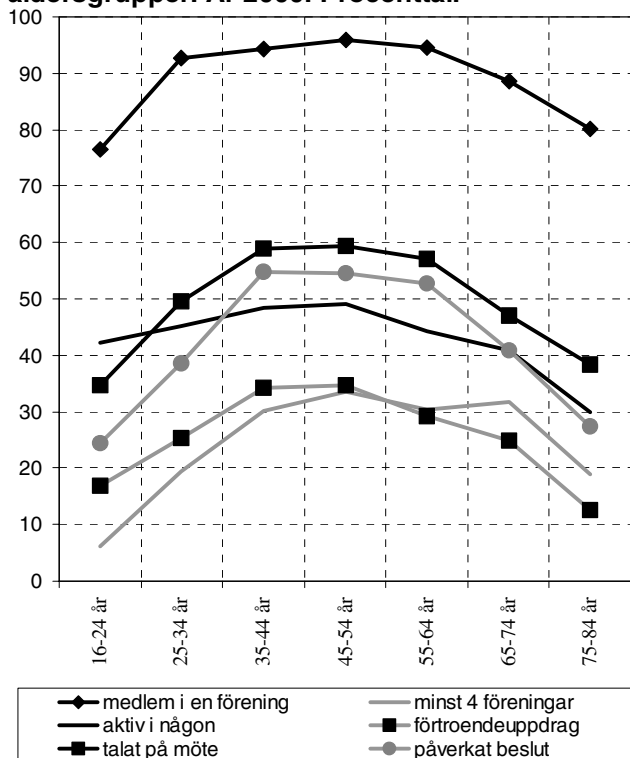
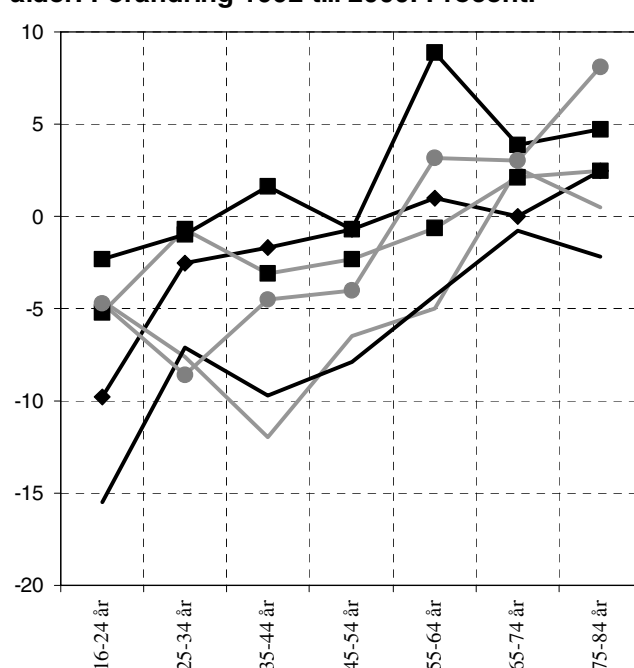

Diagram 2.7.b Deltagande i föreningslivet efter ålder. Förändring 1992 till 2000. Procent.

Vi tänker oss således att dagens ungdomar växer in i vuxenlivets roller något eller några år senare, och att de därför också växer in i föreningslivet något senare än på 70- och 80-talet. Behovet av och intresset för föreningar kommer i allmänhet något senare: man går med i facket när man fått ett (fast) jobb, i boendeföreningar när man fått en (egen) bostad, i föräldraföreningen när barnen börjar skolan osv. Med etableringen i vuxenvärlden följer även ett vidgat samhällsansvar (politiska organisationer, solidaritetsrörelser) och breddade föreningsintressen (från idrott till kultur). Vi konstaterar att föreningsdeltagandet har utvecklats analogt med *förutsättningarna* för föreningsdeltagande: ökade konflikter under etableringsperioden i unga år, skulle alltså kunna bidra även till minskat föreningsdeltagande genom uppskjuten återväxt i ungdomsgenerationen.

Samtidigt kan vi inte utesluta att även andra faktorer kan ha bidragit till nedgången i föreningsdeltagandet. Under perioden har *media* fortsättningsvis utvecklats till en konkurrent till föreningslivet. Vi kan inte heller utesluta att en mer djupgående långsam *värdeförskjutning mot en mer individualistisk hållning* har inträffat, där föreningsdeltagande uppfattas som allt mindre viktigt. Våra resultat rörande återväxten underifrån, dvs. unga som etablerar sig i vuxenvärlden, skulle i så fall peka mot som en postmateriell värdeförskjutning mot individualism. Utvecklingen bland de äldre skulle analogt kunna tolkas som en konservering av äldre förhållningssätt till kollektivet och till föreningslivet, när de som vuxit upp i en äldre folkrörelsekultur har vuxit in i pensionsåldern. I undersökningen finns emellertid ingen information som tillåter oss att dra direkta slutsatser om attityder till deltagande⁴.

Ökad jämställdhet i föreningslivet?

Vi har i föregående avsnitt redovisat deltagandet inom olika åldersgrupper, resp. utvecklingen av deltagandet. En närmare granskning av ålderskillnaderna för män resp. kvinnor visar i allmänhet samma mönster, dvs. socialisationen till föreningslivet följer samma åldersmässiga logik.

När ansvars- och arbetsfördelning i hushållet inte är jämställd, försvåras kvinnors föreningsengagemang. Det gäller dock mindre på områden som har att göra med omsorg och solidaritet (se vidare i nästa avsnitt).

Undersökningen visar att skillnaderna mellan kvinnors och mäns föreningsdeltagande emellertid är relativt begränsade. För samtliga sex nivåer av deltagande gäller visserligen att män deltar oftare än kvinnor. Det finns dock en intressant variation mellan könen som gäller typen av deltagande, liksom utvecklingen av deltagandet. Obetydligt fler män är medlemmar i någon organisation (diagram 2.14.a), men när män deltar så sker det oftare på högre nivå: de deltar oftare aktivt i föreningens verksamhet, de har oftare förtroendeuppdrag och fler män talar på möten och påverkar beslut (se diagram 2.14.a).

En mer detaljerad granskning av jämställdheten i föreningslivet visar att *män i övre medelåldern* (45-64 år, även däröver) har en särskilt stark överrepresentation just när det gäller förtroendeuppdrag, aktivt deltagande och personlig agerande i föreningslivet (diagram 2.10-11).

Könsrollsmönstret har emellertid blivit något mindre accentuerat under perioden (se diagram 2.14.b). Trenderna visar nämligen att *mäns deltagande har minskat mer än kvinnornas* deltagande, och det gäller särskilt deltagande på högre nivå (förtroendeuppdrag, att tala på möten, resp. andelen som är aktiva). Männens minskade engagemang i föreningslivet leder alltså till en viss utveckling mot ökad jämställdhet i föreningslivet.

⁴ I undersökningen ingår en panel som intervjuats två gånger 1992 resp. 2000. Panelen är emellertid för liten för att testa dessa frågeställningar

Diagram 2.14.a Deltagande bland kvinnor och män. Nuläge år 2000. Procenttal.

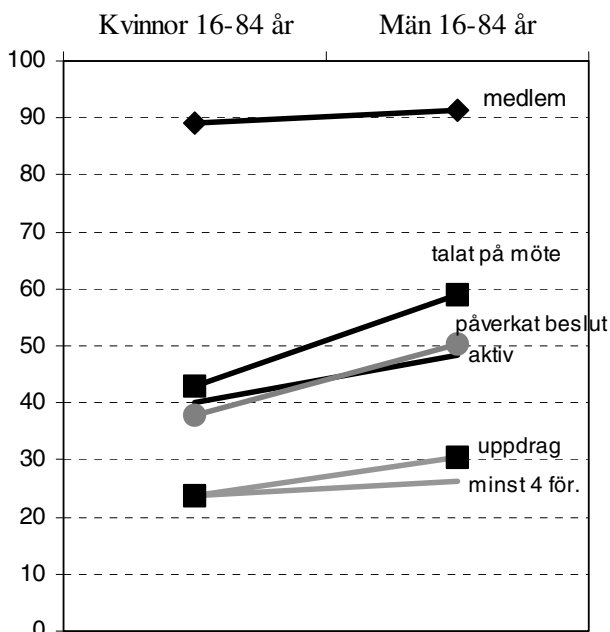
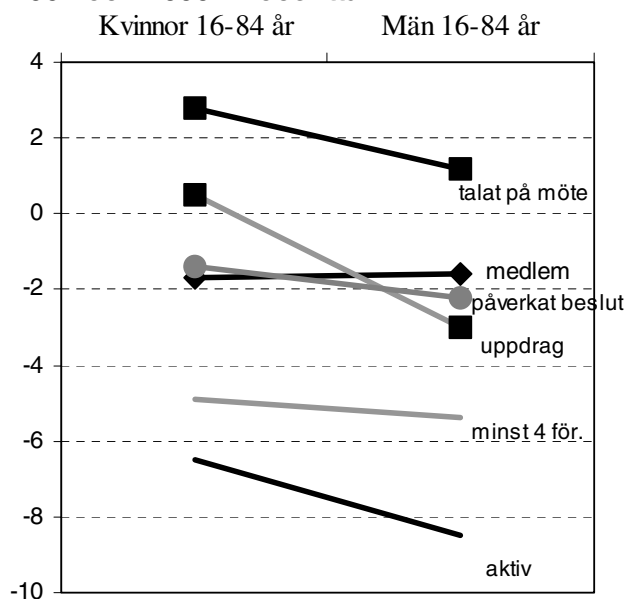

Diagram 2.14.b Deltagandet i föreningslivet bland kvinnor och män. Förändring mellan 1992 och 2000. Procenttal.

Familjesituation och deltagande i föreningslivet

Vi har redan sett att föreningsdeltagande är starkt relaterat till ålder. Sambandet har att göra med etableringen i vuxenlivet, ansvar och livsstil mitt i livet, samt nedtrappning av aktivitet, ansvar och engagemang på äldre dar. Sambandet hänger även samman med familjesituationen och eventuella förpliktelser (små barn, karriären), som kan innebära restriktioner i deltagandet. Men föreningslivet kan också erbjuda möjligheter, såväl i form av aktiviteter som man har intresse för, som genom sociala kontakter. Det gäller t.ex. de som har små tidsrestriktioner (ej sysselsatta, pensionärer, deltidsarbetande) eller saknar familj (ensamstående), där föreningslivet kan erbjuda alternativ gemenskap.

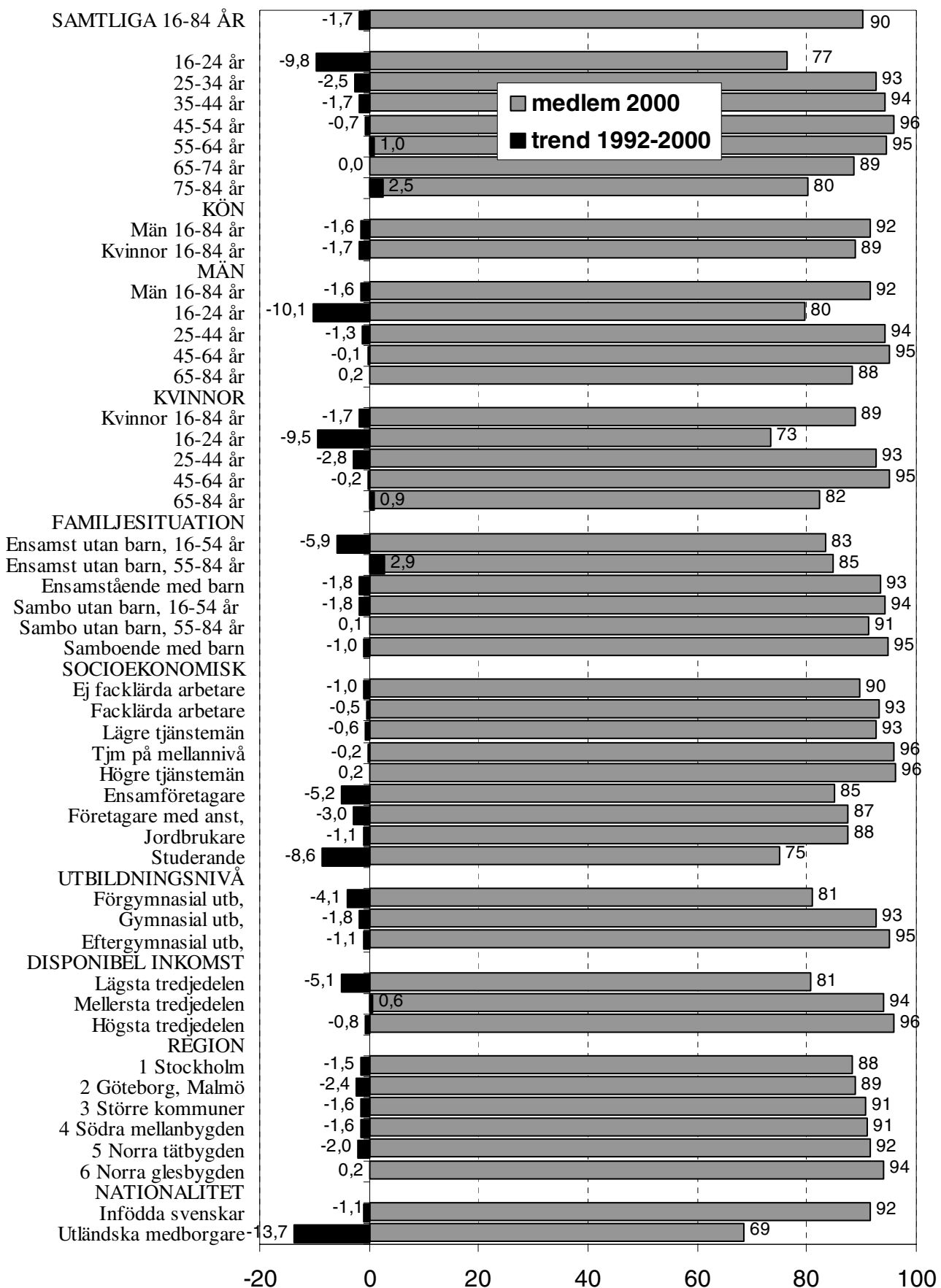
Etableringen på arbetsmarknaden sammanfaller ofta med familjebildning (partner och barn) och följs snart av en livsstil som uppfordrar till engagemang på många olika områden, och därmed deltagande i flera föreningar. Det gäller fackorganisationer, boendeföreningar, föräldraföreningar osv. När vi mäter engagemang i föreningslivet på ett övergripande plan (deltagande i minst en förening) så summeras mångfalden till relativt höga nivåer (90 procent har minst ett medlemskap). Däremot ligger deltagandet i enskilda föreningar i allmänhet på relativt låg nivå (se vidare del 2-6 i denna rapport). Barnfamiljer deltar t.ex. ofta i idrottsfö-

reningar där deltagandet gäller barnens idrottande. Däremot deltar föräldrar något oftare i kulturföreningar än barnlösa.

Det finns alltså en komplex variation mellan olika familjetyper, vilket också framgår av diagrammen 2.8-13 (se även tabell 2.5-6). Om man väljer att se på andelen som är medlem i minst en förening, så har samboende föräldrar aningen högre deltagande än ensamstående och barnlösa (diagram 2.8), och detsamma gäller andelen som är med i minst fyra föreningar (diagram 2.9). Föräldrar är i allmänhet också mer aktiva i de föreningar de är med i (diagram 2.10), och de har framför allt oftare förtroendeuppdrag (diagram 2.11). Föräldrar talar också oftare på möten resp. försöker att själva påverka beslutsfattandet. Föräldrar är dessutom stabilare i sitt deltagande: minskningen av deltagandet i föreningslivet under 90-talet tycks vara svagare än i andra familjetyper. Motpolen till samboende föräldrar är ensamstående utan barn, som i alla avseenden deltar mindre i föreningslivet. Varken tidsresurser (inga barn och andra förpliktelser) eller behov (sociala kontakter) ger alltså något större utslag.

Till bilden hör dock att deltagandet i olika typer av familjer varierar avsevärt och går i olika riktningar när vi lämnar det övergripande perspektiv som vi valt i detta kapitel, och i stället tittar på enskilda föreningstyper (se diagram 2.15 samt kapitlet i del 2-6.).

**Diagram 2.8 Personer som är medlemmar i någon förening.
Nuläge 2000 resp. trend 1992-2000. Procenttal.**

**Diagram 2.9 Personer som är medlemmar i minst 4 föreningar.
Nuläge 2000 resp. trend 1992-2000. Procenttal.**

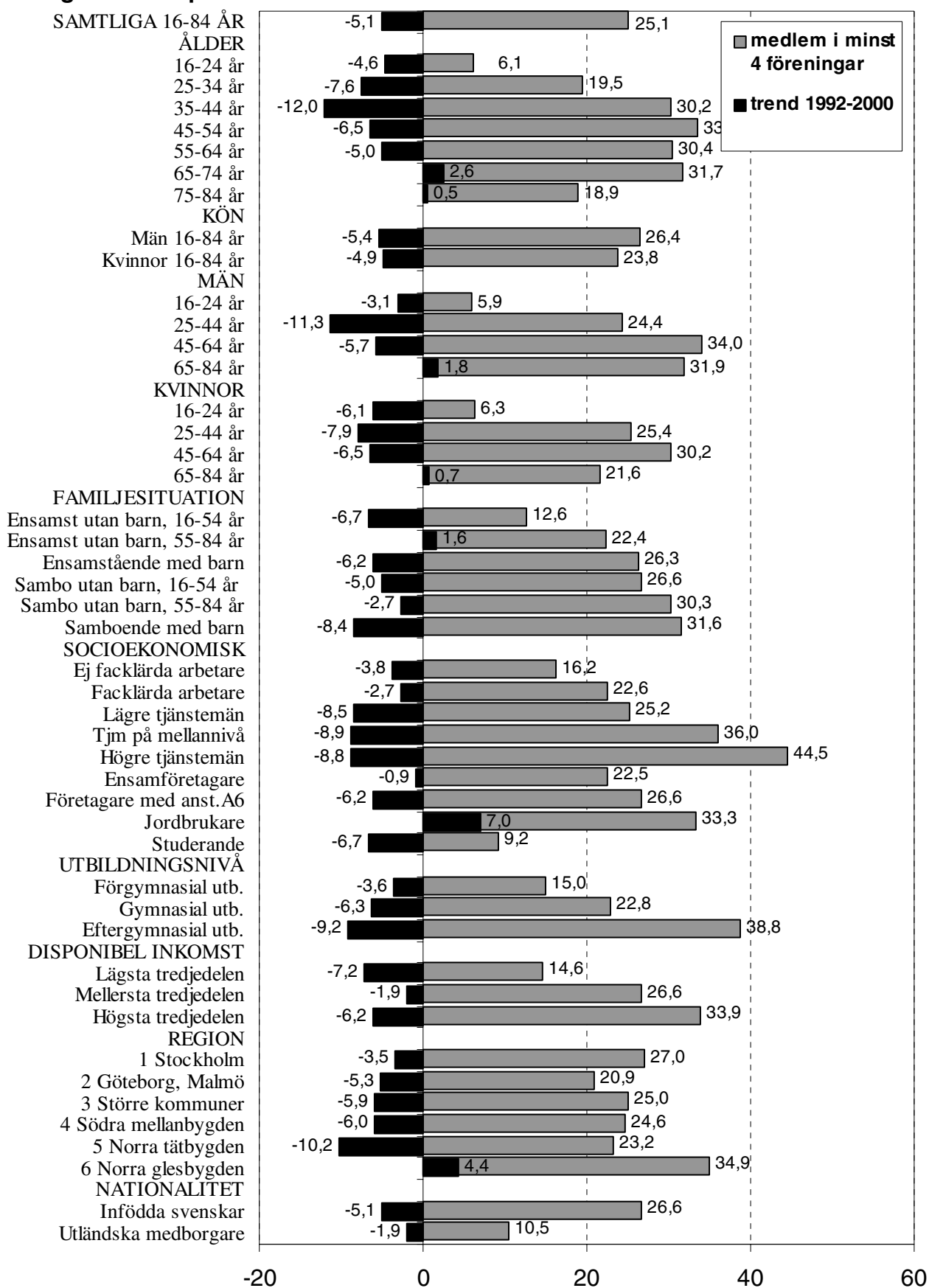
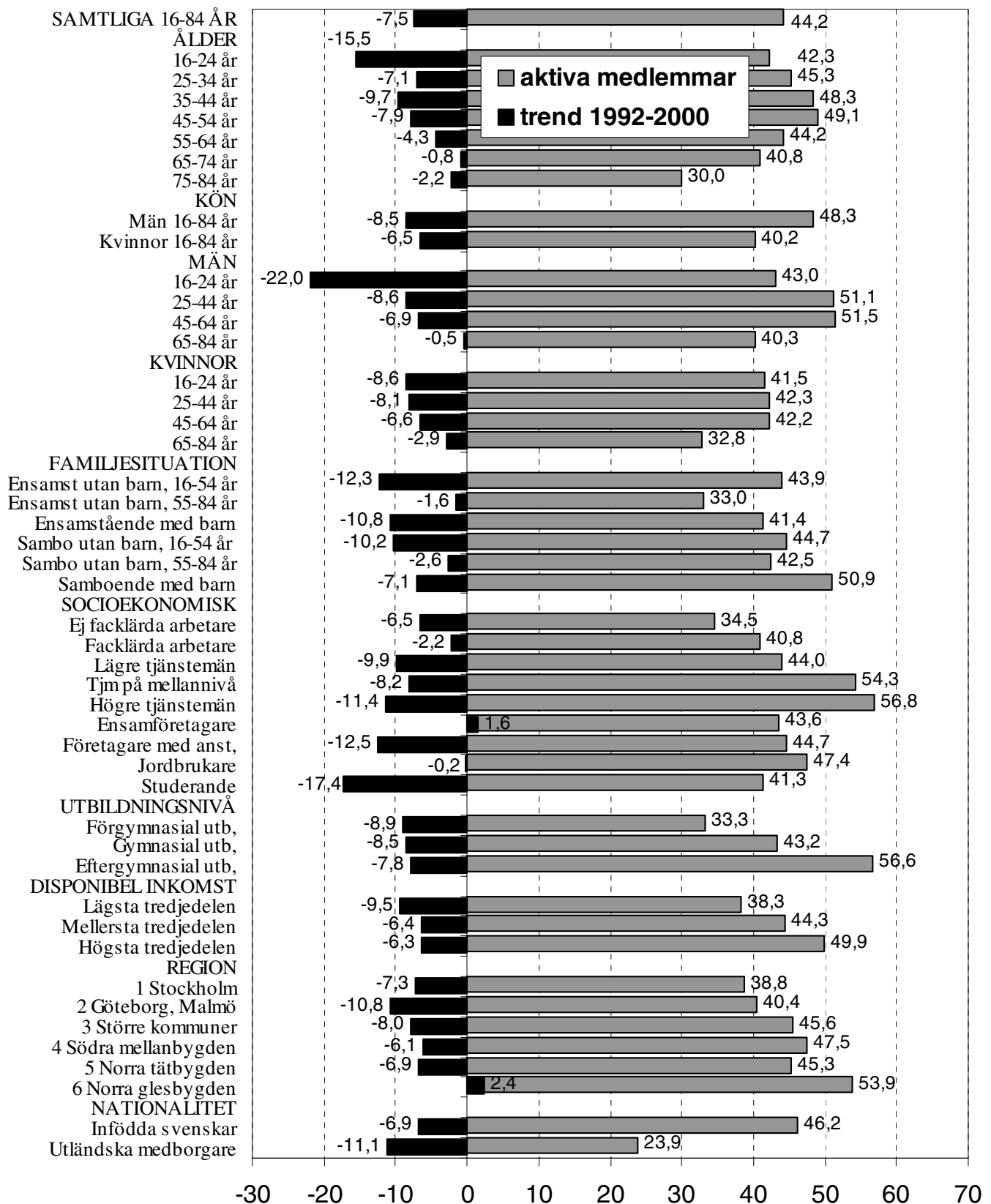

Diagram 2.10 Personer som är aktiva i någon förening. Nuläge 2000 resp. trend 1992-2000. Procenttal.

**Diagram 2.11 Personer med förtroendeuppdrag i någon förening.
Nuläge 2000 resp. trend 1992-2000. Procenttal.**

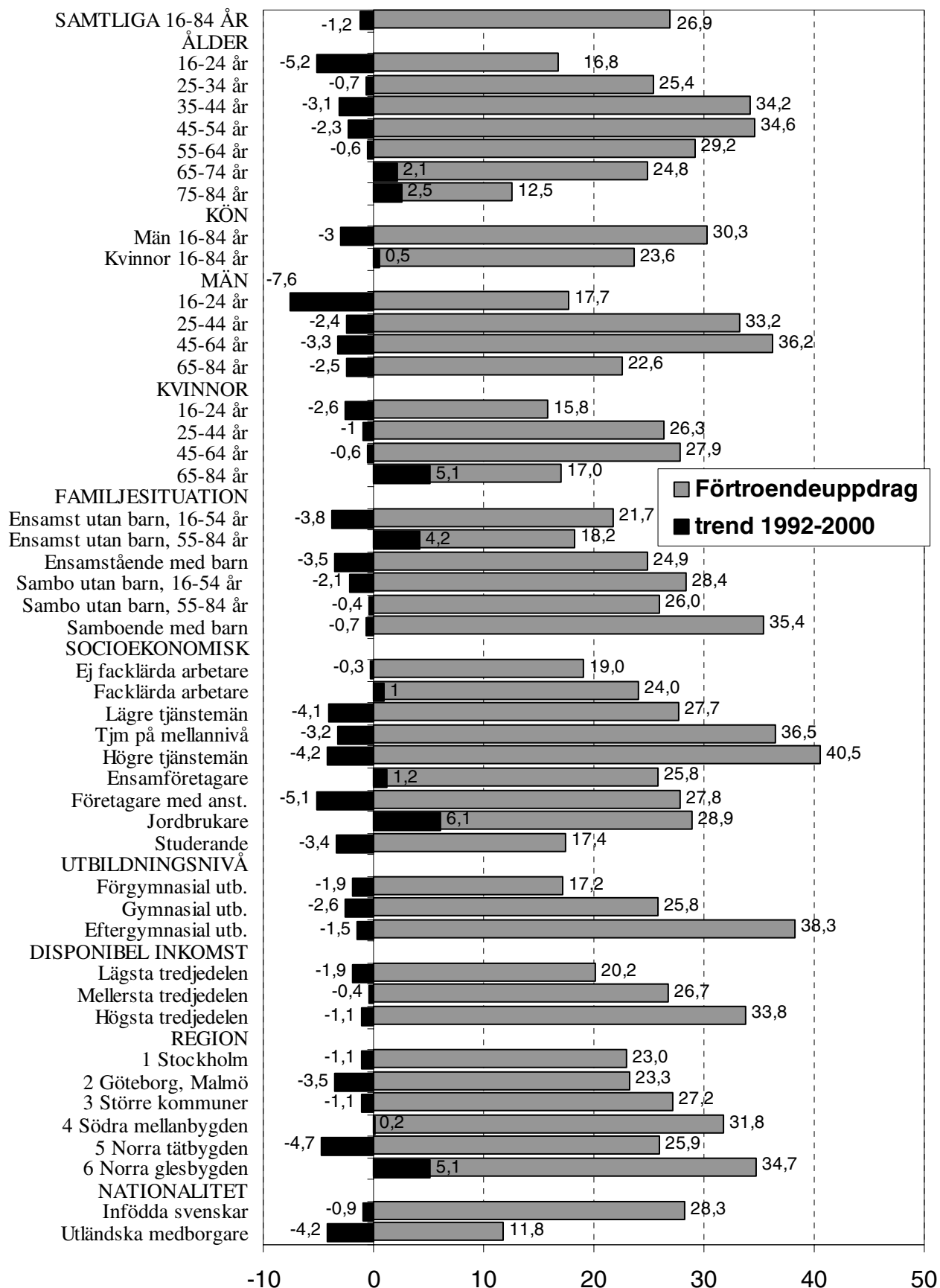

Diagram 2.12 Personer som har talat på möten. Nuläge 2000 resp. trend 1992-2000. Procenttal.

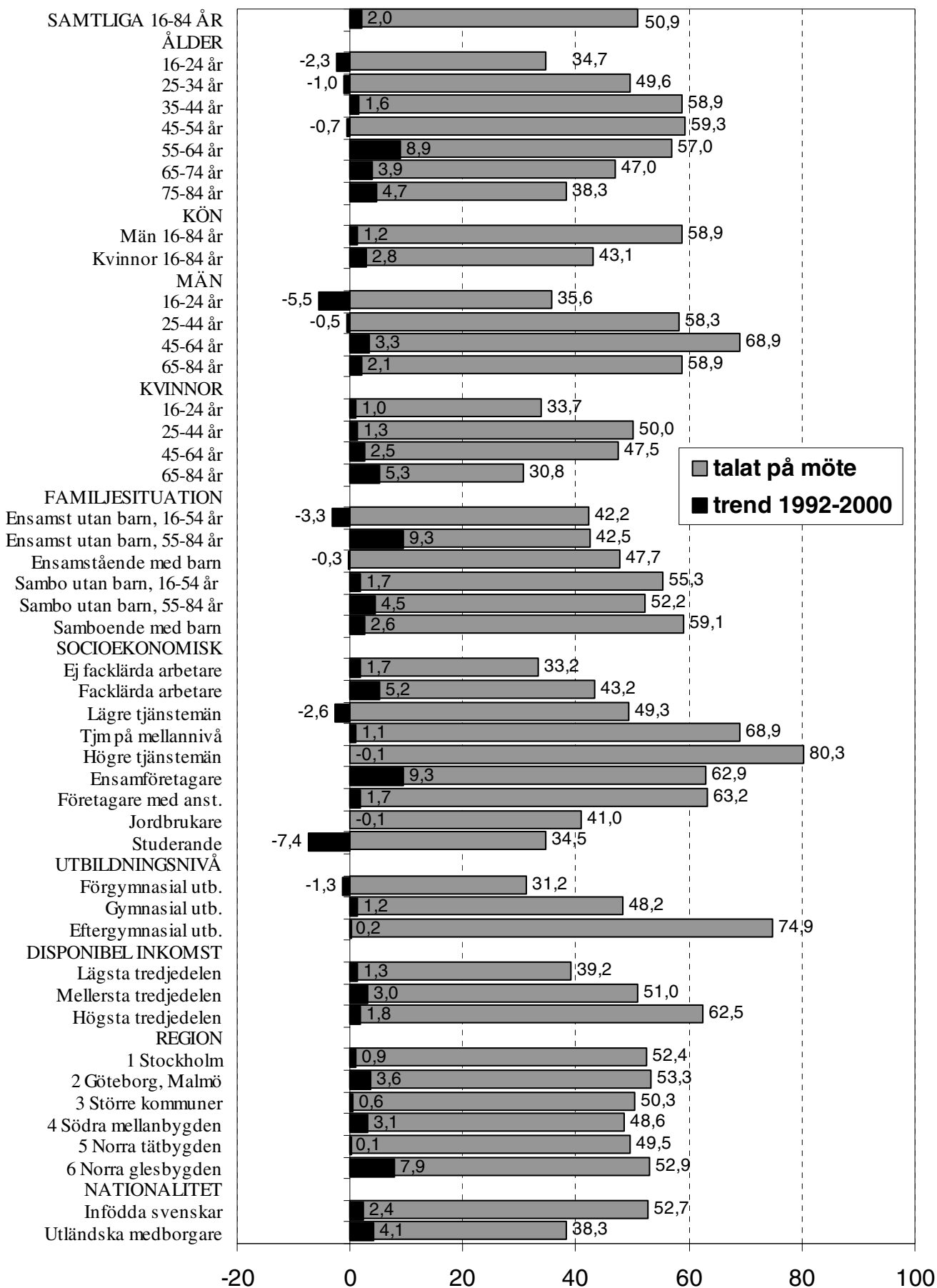
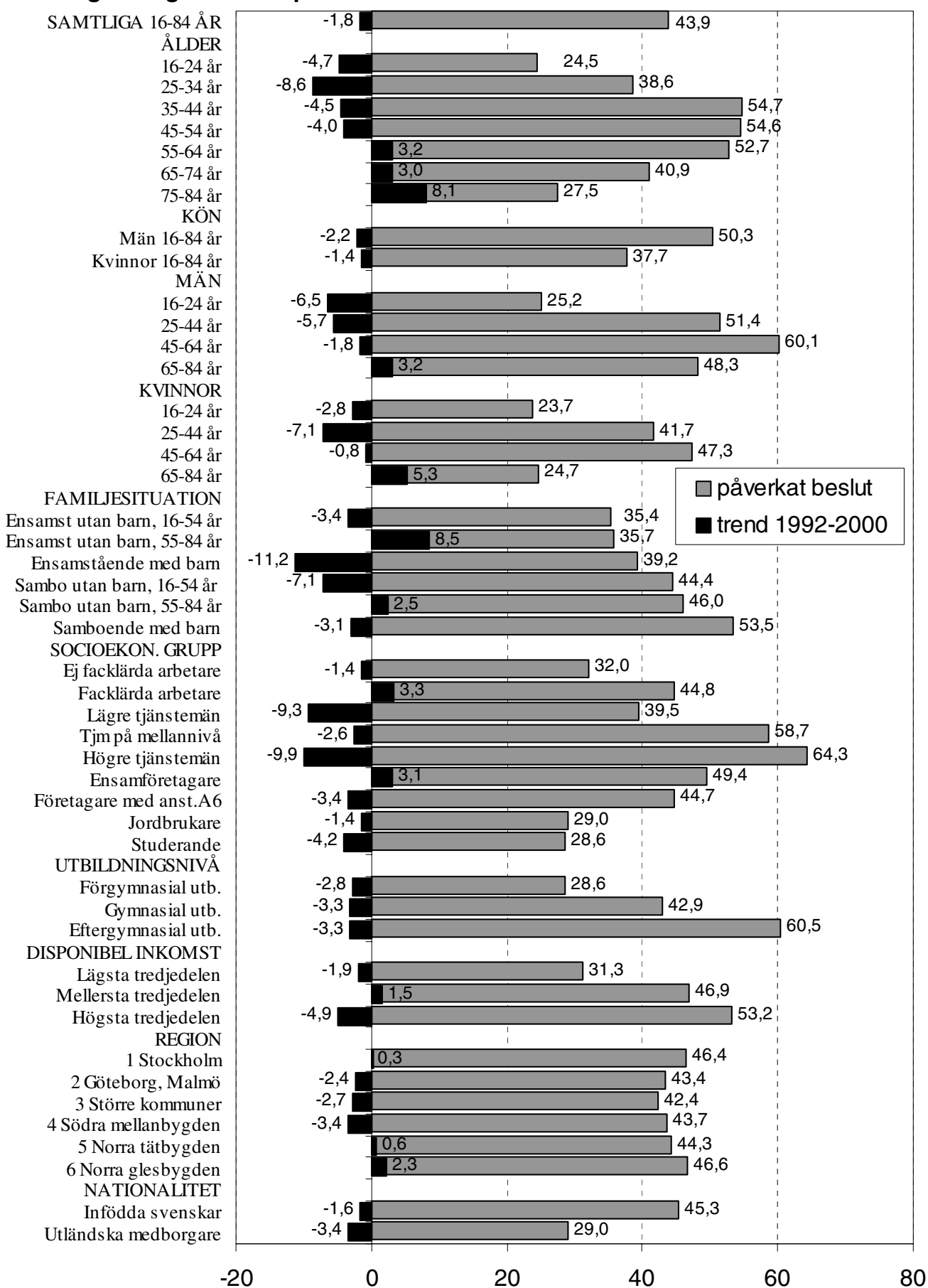

Diagram 2.13 Personer som försökt påverka beslut i någon förening. Nuläge 2000 resp. trend 1992-2000. Procenttal.

Social differentiering och föreningsdeltagande

Undersökningen omfattar tre indikatorer som mäter socioekonomisk differentiering. Indelningen i *socioekonomiska grupper* eller social klass (arbetare och tjänstemän på olika nivåer, företagare, jordbrukare, se bilaga 1), *utbildningsnivå* samt *disponibel inkomst* (beräknas per hushåll och konsumtionsenhet, se bilaga 1) är inbördes starkt korrelerade och visar ungefär samma mönster när det gäller deltagande i föreningslivet. Socioekonomisk differentiering innebär variation i klassmässiga erfarenheter och traditioner, allmän livsstil och ekonomiska resurser, samt även socialisation till folkrörelsetraditionen. Det ger utslag både i omfattningen och arten av deltagande, och mer specifikt i vilken del av föreningslivet man kommer att engagera sig. På ett övergripande plan, som vi håller oss till i detta översiktskapitel, blir resultaten och sambanden mycket tydliga, och dessutom enhetliga för klass, utbildning och inkomst. På mer detaljerad nivå sker en påtaglig orientering mot olika delar av föreningslivet, vilket vi återkommer till i nästa avsnitt, samt mer utförligt i rapportens delar 2-6.

Undersökningen visar att andelen som är medlemmar i någon organisation är högre bland tjänstemän. Betydligt fler tjänstemän har minst 4 medlemskap, fler tjänstemän är aktiva resp. har förtroendeuppdrag, har talat på möten och påverkar besluten (se diagram 2.8-11). Det finns en enhetlig stegvis rangordning från ej facklärd arbetare till högre tjänstemän. Klasskillnaderna är visserligen små när det gäller medlemskap, men växer när det gäller aktivitet och inflytande (uppdrag, antal föreningar, tala, påverka). Arbetsarnas deltagande stannar oftare vid passivt medlemskap, medan tjänstemännens deltagande ofta också innebär aktivitet och inflytande. Exempelvis har högre tjänstemän dubbelt så ofta förtroendeuppdrag, har talat på möten resp. individuellt påverkat besluten, jämfört med ej facklärd arbetare. Dominansen är dessutom ännu starkare när vi tittar på enskilda föreningstyper (t.ex. kulturföreningar, ordenssällskap, aktieägarföreningar).

Sambandet är analogt när det gäller både *utbildningsnivå* och *inkomst* (se nedan). Med ökad utbildning följer fler medlemskap, högre aktivitet och större inflytande i föreningslivet genom för-

troendeuppdrag, att man talar på möten och påverkar beslutet. 17 procent av de förgymnasialt utbildade har förtroendeuppdrag; bland eftergymnasialt utbildade är det 38 procent. 31 resp. 75 procent har talat på möten, och 29 resp. 61 procent har individuellt försökt påverka besluten i någon förening.

Disponibel inkomst beskriver hushållens löpande ekonomiska resurser, som bildas av de samlade arbetsinkomsterna, bidrag och skatter i relation till levnadskostnaderna för alla hushållsmedlemmar (beräkning via ett konsumtionsenhetstal). Disponibel inkomst mäter alltså inte bara marknadsinkomst (arbetsinkomst) som är relaterad till utbildning och klass, utan även en rad andra faktorer såsom sysselsättningsvolym i hushållet, försörjningsbörd, stordriftsfördelar, ålder och hälsa. Differentieringen på arbetsmarknaden sätter emellertid även här sin prägel på resultaten när det gäller föreningsdeltagande.

Föreningsdeltagande ökar även med ökad inkomst. Det gäller särskilt deltagande på högre nivå, nämligen andelen som har många medlemskap, deltar aktivt, har förtroendeuppdrag, samt i ännu högre grad andelen som talar på möten resp. påverkar beslut.

När det gäller utvecklingen av deltagandet efter socioekonomisk bakgrund under perioden 1992-2000 är tendenserna inte lika entydiga. Andelen med minst 4 medlemskap har minskat mest bland tjänstemän och eftergymnasialt utbildade. Tjänstemännens aktiva medlemskap har också minskat mest, och de har även, relativt sett, färre förtroendeuppdrag mot slutet av 90-talet, talar mindre ofta på möten och påverka besluten. Man kan alltså tala om en viss utjämning av de socioekonomiska skillnaderna, analogt med ökad jämställdhet. Huvudtendenserna kvarstår dock även år 2000 beträffande både jämställdhet och socioekonomisk differentiering.

Regional variation i föreningsdeltagandet

Regionala skillnader i föreningsdeltagande bör framför allt spegla variationer i det lokala utbudet. Gles bebyggelse ger sämre förutsättningar för ett attraktivt och brett utbud. Men samtidigt finns det ett större behov av föreningsliv, vilket också kommer till uttryck i lokala aktionsgrupper.

På övergripande nivå, med beräkningar som inte skiljer mellan olika förenings typer är de regionala skillnaderna emellertid ganska små. När man däremot tittar på enskilda förenings typer ser man en kraftig variation. I storstadsområdena är således deltagande i kulturföreningar, boendeföreningar, aktieägarföreningar och miljörelsen mer omfattande, medan landsbygdsbefolkningen oftare rekryteras till idrottsföreningar, politiska partier och fackorganisationer. Fack och parti får väsentligt sämre uppslutning i storstäderna.

I landsorten, särskilt i Norrland, är flera avslutna till någon förening. Minst 4 medlemskap har man framför allt i Stockholm (bredare utbud) samt i norra glesbygden. På landsbygden, särskilt i glesbygd, är dessutom andelen aktiva något högre än i storstäderna. Där är det också flera som har något förtroendeuppdrag.

Medan deltagandet i allmänhet har minskat enligt alla indikatorer, ser man en viss ökning i Norra glesbygden enligt samtliga indikatorer.

2.6 Mötet mellan befolkningen och de enskilda föreningarna

I inledningskapitlet diskuterade vi mötet mellan föreningarna och medborgarna i ett utbud-efterfrågeperspektiv. Vi tänker oss att medborgarna väljer att delta i olika föreningar inom ramen för sina resurser (tid, ekonomi), därför att föreningarna erbjuder dem olika värden, såsom ett intressant aktivitetsutbud, viktig information, intressanta arbetsuppgifter på ett område där man har ett särintresse, sociala kontakter, samt identitet, eller därför att *kollektivt* agerande kring politiska frågor och vardagslivets olika problem ingår i de personliga värderingarna. Det är en valsituation som varierar mycket mellan olika förenings typer. Vissa föreningar kräver mycket stora medlemsavgifter eller andra ekonomiska insatser (t.ex. golfklubbar) medan medlemsavgiften är närmast obefintlig för andra föreningar, där medlemskapet istället syftar till att istället ge ekonomiska fördelar (rabatter och återbäring på konsumtion, t.ex. konsumentkooperationen). Medlemskap är i vissa fall närmast obligatoriskt om man vill utöva vissa aktiviteter (spela tennis, golf, vissa former av boende osv.).

Deltagande i föreningslivet såsom vi har beskrivit det med de övergripande indikatorerna i detta kapitel kan vara uttryck för en välbärgad livsstil, eller en tradition som är mer eller mindre förankrad inom en grupp, eller som en konsekvens av hur drift och administration av olika verksamheter har institutionaliserats. Omfattningen och allsidigheten av föreningsdeltagandet varierar därför mellan olika befolkningsgrupper. I den sista delen av denna översikt ska vi nu matcha befolkningen med de enskilda föreningarna, för att visa vem som rekryteras till olika förenings typer. En utförligare redovisning för enskilda föreningar finns i anslutning till kapitlen i del 2-6, och där finns även en systematisk redovisning av förändringar mellan 1992 och 2000.

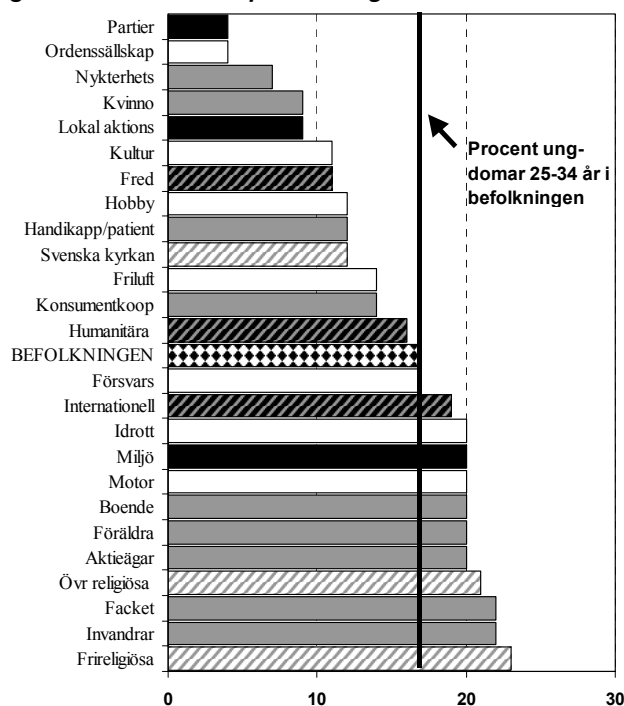
Redovisningen sker även i detta avsnitt med grafisk framställning. Vi visar i vilken omfattning olika befolkningsgrupper är *representerade som medlemmar* i olika föreningar, i jämförelse med representation i befolkningen i sin helhet, som alltså utgör vår referenspunkt. Notera att vi i dessa diagram *rangordnar* föreningarna efter under/överrepresentation.

Etableringsfasen

Ungdomar socialiseras successivt till föreningslivet, med början i idrotts- och elevföreningar, och så småningom under etableringsfasen (efter utflyttning från föräldrahemmet, sysselsättning, eget boende, familj osv.) i allt vidare och bredare mening till olika föreningar som är orienterade mot olika verksamhetsinriktning.

Levnadsålder är i vidare mening relaterad till etablering och individuell utveckling, bl.a. i arbetsrollen (karriär), när det gäller personliga resurser (inkomster, hälsa, tid), beträffande familjesituation (socialt och ekonomiskt stöd, försörjningsansvar), liksom åldersrelaterade fritidsintressen och värderingar. Förändringar under livscykeln har givetvis också samband med deltagandet i föreningslivet, med etablering i föreningslivet liksom utfasningen ur föreningslivet, med urvalet av föreningar man deltar i, och med deltagandets karaktär och omfattning i olika levnadsåldrar. Vi har valt att titta närmare på två grupper, dels de som nyss har etablerat sig i vuxenvärldens olika roller, nämligen 25-34-åringarna ("yngre medelålder"), dels pensionsåldern (65-84 år), där deltagandet minskar till följd av ålder och hälsa.

Diagram 2.15.a Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent ungdomar 25-34 år.

Teckenförklaring

Politiska org.	■
Intrasseorg.	■
Solidaritetsrörelser	▨
Religiösa org.	▧
Livsstilsföreningar	□

I diagram 2.15.a ser vi att yngre medelåldern är överrepresenterad i organisationer som har att göra med basverksamheter som rör bl.a. facket, boendet och föräldrarollen, jämfört med andra åldrar. Detsamma gäller invandrarorganisationer (invandrare har låg medelålder). Kvar från ungdomstiden finns stark överrepresentation inom idrottsföreningar och motororganisationer.

När det gäller *politiska organisationer* ser vi att yngre medelåldern är kraftigt underrepresenterad i de traditionella partierna. Detsamma gäller lokala aktionsgrupper och kvinnorörelsen, men överrepresenterad i miljörörelsen. Även när det gäller religiösa organisationer gäller stark underrepresentation i grupper inom svenska kyrkan, medan de är överrepresenterade i frikyrkliga rörelser.

Pensionärer i föreningslivet

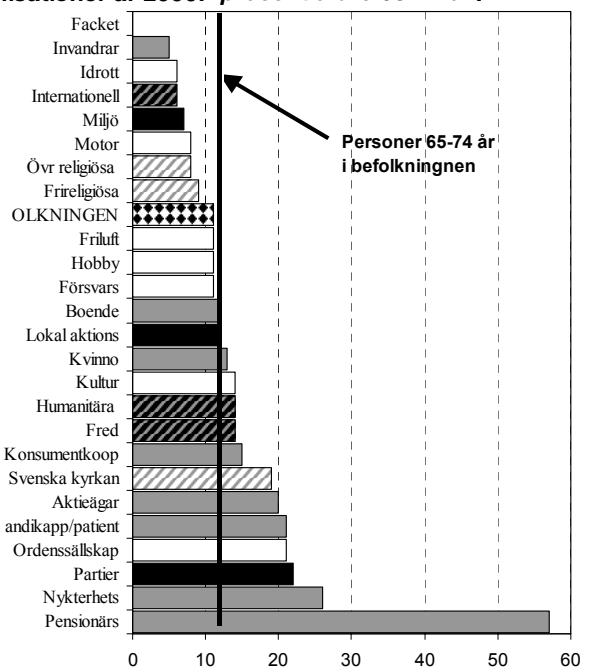
Med ökande levnadsålder inträffar en successiv intresseförskjutning. Exempelvis ökar då representationen i politiska organisationer, och orienteringen mot andra livsstilsorganisationer (t.ex. mot kulturföreningar).

När vi sedan har nått pensionsåldern har föreningsdeltagandet omorienterats mot andra förenings typer, när livsstil, hälsa, roller, konsumtionsprofiler etc. förändras. Nu har man också större tidsresurser, och på senare år även väsentligt bättre ekonomi och hälsa. Dessa faktorer stimulerar fortsatt högt föreningsdeltagande, vilket vi redan har konstaterat tidigare i detta kapitel.

Om vi ser på valet av förenings typer så är det ofta frågan om ett "positionsbyte" med yngre generationer (diagram 2.15.b). Självklart är pensionsåldern underrepresenterad inom idrottsrörelsen, likaså i motororganisationerna. Nu är det istället överrepresentation inom kulturföreningar som gäller, och i synnerhet inom ordenssällskap. När det gäller *religiösa rörelser* är det de traditionella (svenska kyrkan) som får fler medlemmar i pensionärsleden, före frikyrkliga samfund. Pensionärerna är dessutom överrepresenterade inom humanitära organisationer och fredsrörelsen.

Här kan vi också se att pensionärerna har dubbelt så hög anslutning till *politiska partier* som var att vänta med tanke på pensionärernas befolkningsandel. Pensionärerna är den enda åldersgrupp som inte har minskat sitt medlemskap under 90-talet. Här konserveras alltså den anslutningsgrad som fanns före 90-talet.

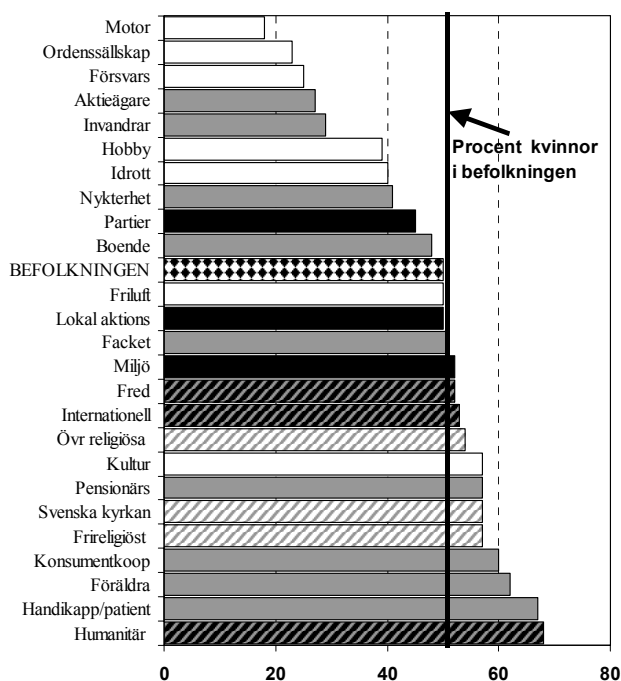
Diagram 2.15.b Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent äldre 65-74 år.

Kvinnorepresentation

Föreningslivet kan ses som en del av det livsrum där vi försöker att realisera våra intressen och bemästra vardagens olika problem, men också manifesterar vår sympati, lojalitet och solidaritet.

Diagram 2.15.c Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent kvinnor.

Både kvinnor och män väljer föreningsdeltagande i enlighet med underliggande könsroller. Diagram 2.15.c visar tydliga könsskillnader som speglar rollfördelningen i familjer: det är kvinnor som i första hand sköter omsorg, och därför är kvinnor överrepresenterade i föräldraföreningar, handikapp/patientorganisationer, liksom konsumentkooperationen (livsmedelsinköpen). Kvinnors större globala och humanitära orientering framkommer även när det gäller olika typer av solidaritetsrörelser, i humanitära hjälporganisationer, i internationella solidaritetsrörelser och i fredsrörelsen.

Männen är istället överrepresenterade i de flesta livsstilsorganisationer, nämligen motororganisationer, idrottsföreningar, hobbyföreningar, frivilliga försvarsorganisationer och ordenssällskap. Män är däremot underrepresenterade, och kvinnor överrepresenterade i gruppen kulturföreningar.

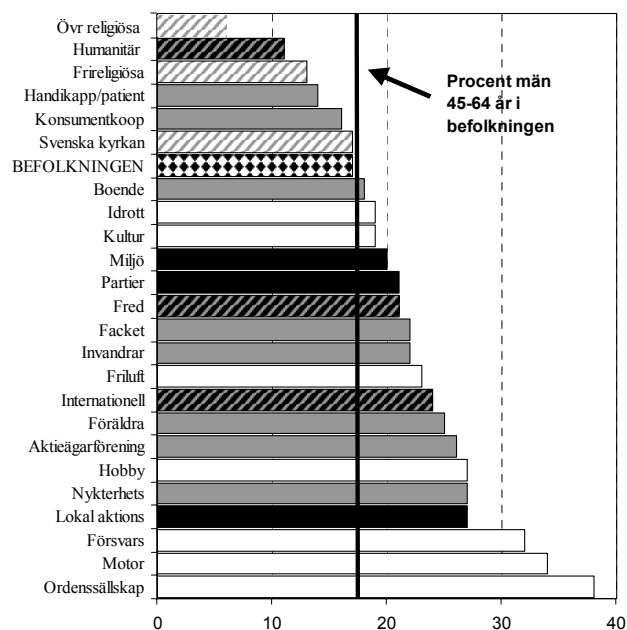
De uppgifter som redovisas här bygger på personliga intervjuer, och många av föreningarna bör egentligen relateras till hushållet i sin helhet, dvs. medlemskap är inte självklart personligt.

Det gäller t.ex. boendet (samfälligheter, hyresgästföreningen), hushållens aktieäggande, föräldraskap, konsumentkooperationen eller solidaritetsrörelser (där ekonomiskt stöd står i centrum). Det förhållande att fler kvinnor rapporterar sådana medlemskap indikerar att de också känner större engagemang för sådana medlemskap.

Slutligen visar undersökningen även att kvinnor är överrepresenterade i de tre typerna av religiösa organisationer, jämfört med män.

I diagram 2.15.d följer vi upp könsskillnaderna i föreningsdeltagandet genom att lägga på ålder i jämförelsen. Vi visar här hur män i övre medelåldern deltar i föreningslivet. Det är här som tyngdpunkten ligger när det gäller förtroendeuppdragen. I diagram 2.15.d, som visar medlemskap, tittar vi på en äldre mansgrupp som har åldrats och därmed mognat i sitt engagemang i olika sakfrågor och samhälleligt engagemang, vilket också framträder i våra resultat (detsamma gäller för medelålders kvinnor). Medelålders män är överrepresenterade i de flesta föreningar, t.ex. i fredsrörelsen och grupper för internationella frågor, liksom i olika typer av politiska organisationer. Detsamma gäller många intresseorganisationer (rörande bl.a. boendet, facket). Fortfarande ser man även här en kraftig överrepresentation i de typiskt manliga livsstilsföreningarna, såsom ordenssällskapen, motororganisationerna, frivilliga försvarsorganisationer, hobbyföreningar, liksom i aktieägarföreningarna.

Diagram 2.15.d Medlemmar i olika typer av organisationer år 2000: procent män 45-64 år.

Det klassbundna föreningslivet

Klasskillnader i levnadsförhållanden, livsstil och allmänna värderingar hänger dels samman med *ekonomiska resurser*, dels med till *personlig intresseprofil* som är relaterade till utbildningsnivå, utbildningens inriktning och typen av arbete. Vi pejar klassperspektivet i föreningslivet genom tre variabler, nämligen socioekonomisk grupp (som baseras på yrkeställning, se bilaga 1), utbildning och disponibel inkomst. I diagram 2.15.e och f visar vi kontrasterna i föreningsdeltagandet mellan högre tjänstemän och arbetare. Även i dessa diagram beräknar vi inom vilka föreningar dessa grupper är över- eller underrepresenterade i relation till sitt befolkningstal.

Till att börja med kan vi konstatera att *högre tjänstemän* är överrepresenterade i nästan alla föreningar (med undantag av pensionärsföreningar och frivilliga försvarsorganisationer). Det visar att högre tjänstemän har ett *allsidigare medlemskap*, och dessutom är det flera som är med i många föreningar. Till bilden hör också att högre tjänstemän är kraftigt överrepresenterade bland de förtroendevalda i nästan alla slags föreningar. I diagram 2.15.f finns motsvarande beräkning för arbetare. Här kan vi konstatera det omvända: *arbetare* är underrepresenterade i nästan alla typer av föreningar, i relation till sin andel av befolkningen. Undantagen är fackorganisationer och

invandrарorganisationer. Dessa resultat stämmer väl överens med SCB:s analyser av fritidsvanor.

Det finns vidare ett markant klassbundet prioriteringsmönster beträffande medlemskap i olika föreningstyper. Högre tjänstemän är överrepresenterade i *politiska organisationer*, medan arbetare är underrepresenterade. Detta gäller särskilt miljörelsen. Högre tjänstemän är dessutom starkare engagerade än arbetare i en rad *intresseorganisationer*, såsom kvinnoorganisationer, föräldraorganisationer, boendeorganisationer. Undantagen är facket, invandrарorganisationerna och konsumentkooperationen.

Ännu tydligare skillnader finns beträffande samtliga *solidaritetsrörelser*, där tjänstemän har en mycket kraftig överrepresentation, medan skillnaderna beträffande *religiösa organisationer* är mindre påtagliga.

Allsidigheten i högre tjänstemäns föreningsdeltagande gäller även inom gruppen *livsstilsföreningar*. Tjänstemännen är överrepresenterade, och arbetarna underrepresenterade, i alla livsstilsföreningar som redovisas i undersökningen. Undantaget är i frivilliga försvarsorganisationer, som är den enda i någon mening arbetarklasspräglade föreningstypen. I kulturföreningar är tjänstemannaövertikten särskilt tydlig.

Det mest markant klassbundna medlemskapet hittar vi hos ordenssällskap och aktieägarföreningar, där arbetare är närmast obefintliga.

Diagram 2.15.e Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent högre tjänstemän.

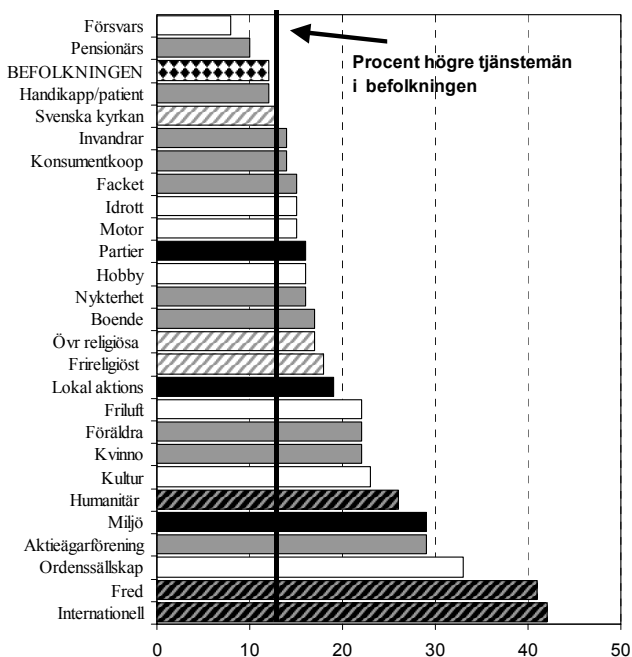
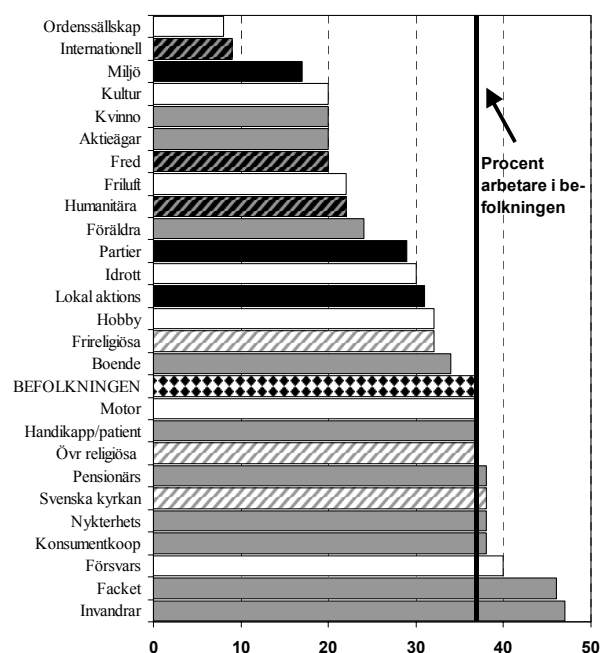
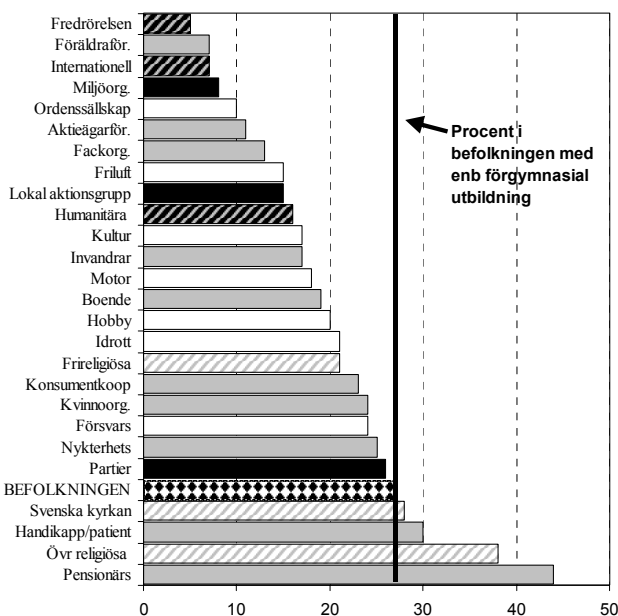

Diagram 2.15.f Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent arbetare.

I diagram 2.15.g finns motsvarande beräkning för personer med enbart förgymnasial utbildning, som följer samma mönster som arbetargruppen. Här är underskottet i medlemskap (jämfört med befolkningsandelen) ännu tydligare.

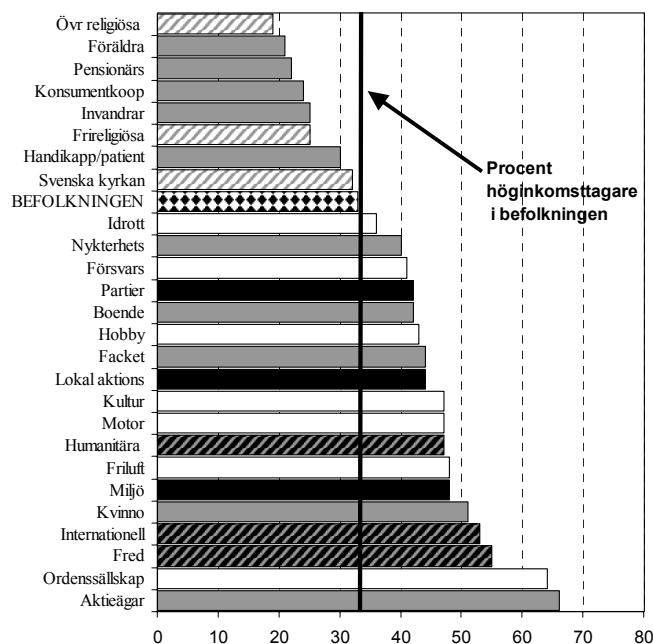
Diagram 2.15.g Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent som enbart har förgymnasial utbildning.

Ekonomiska resurser och föreningsdeltagande

Vi har tidigare nämnt att det finns en stark korrelation mellan disponibel inkomst och klass. Disponibel inkomst är inte bara relaterad till utbildning

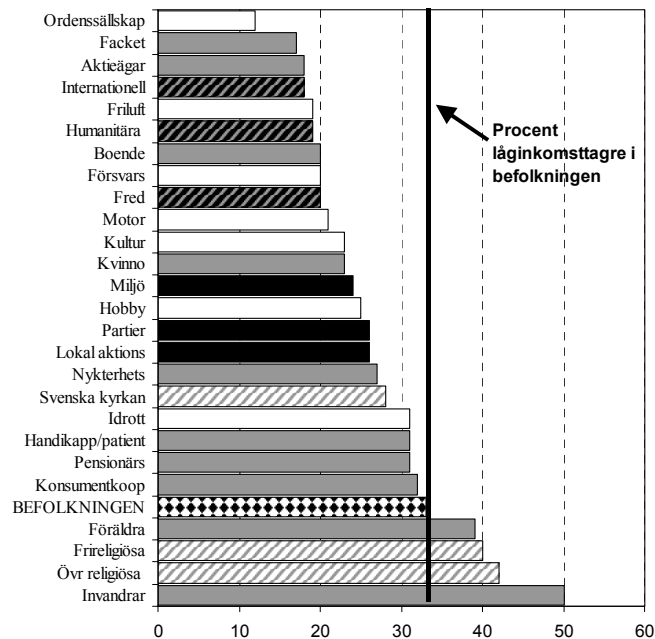
Diagram 2.15.h Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent höginkomsttagare.

och klass, utan även till sysselsättningsvolymen i hushållet, försörjningsbörda, ålder, hälsa och etnisk bakgrund. Differentieringen på arbetsmarknaden sätter emellertid även här sin prägel på resultaten när det gäller föreningsdeltagande. Därför följer föreningsdeltagandet i olika inkomstgrupper i huvudsak de resultat vi redan har visat beträffande klass (diagram 2.15.e och f).

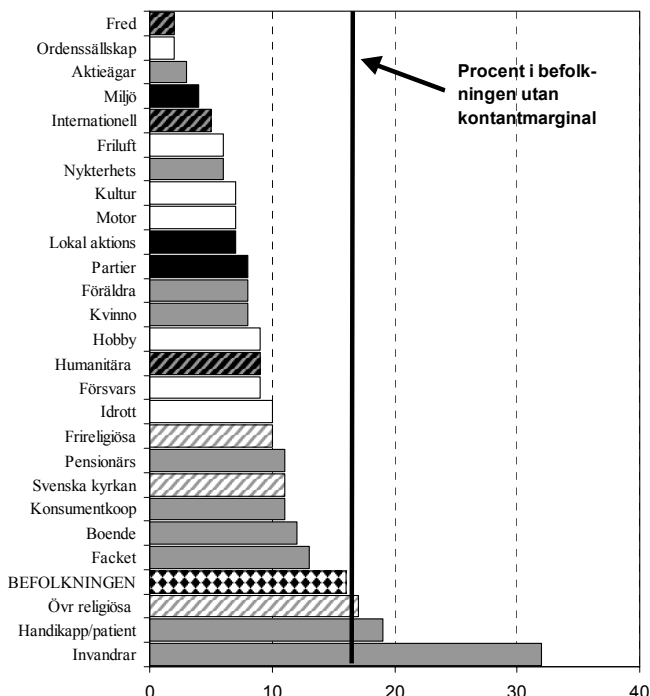
Diagram 2.15.h och j visar olika medlemskap för höginkomsttagare resp. låginkomsttagare, som definieras som den tredjedel som har den högsta resp. tredjedelen med den lägsta disponibla inkomsten (se vidare bilaga 1). Liksom beträffande klass och utbildning konstaterar vi även här att medlemskap i olika föreningar är relaterat till inkomst: höginkomsttagare och låginkomsttagare väljer ofta medlemskap i enlighet med skilda intressen och resurser. Man kan uttrycka det så att *rangordningen* i fråga om representation i olika föreningstyper för hög- resp. låginkomsttagare är starkt negativ. Detta är särskilt framträdande beträffande *solidaritetsrörelser*, där höginkomsttagare är kraftigt överrepresenterade och låginkomsttagare är underrepresenterade. Det gäller även medlemskap i *frikyrkliga samfund*, som har överrepresentation av låginkomsttagare, men underrepresentation av höginkomsttagare. Och det gäller givetvis *aktieägarföreningar*, *ordenssällskap* och *kulturföreningar*.

Diagram 2.15.i Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent låginkomsttagare.

Disponibel inkomst beskriver hushållens löpande ekonomiska resurser, som bildas av de samlade arbetsinkomsterna i hushållet, bidrag och skatter, i relation till levnadskostnaderna för hushållsmedlemmarna (via ett konsumtionsenhetstal). Disponibel inkomst beräknas på årsbasis och alla hushållsmedlemmar anses ha samma inkomstsituation. Låginkomstgruppen är, såsom vi har definierat den här, ganska omfattande (en tredjedel av befolkningen), och den innehåller även personer som lever i hushåll som kan ha *tillfälliga avvikelser* från en mer varaktig inkomstnivå. Det gäller t.ex. hushåll som har förändrats under inkomst året genom delning (skilsmässa, utflyttning av vuxna barn), eller utökning (ny partner, barnafödande), eller där någon börjat arbeta under året eller gått ned i sysselsättning (pension, arbetslöshet). Därför visar vi i diagram 2.15.k en klassificering som mera direkt identifierar personer med pressad ekonomi. Det gäller personer som anger att de saknar *kontantmarginal*, dvs. som år 2000 inte kunde skaffa fram 14 000 kr på en vecka vid behov (genom bankkonto, lån, släktingar).

Diagram 2.15.k Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent som saknar kontantmarginal.

Vi konstaterar väsentligt skarpare resultat i diagram 2.15.k. Den här gruppen är rakt igenom underrepresenterad överallt. Undantagen är *invandrarföreningar* (det är framför allt invandrare som har ekonomiska problem), och *handikapp/patientföreningar*, vilket visar att sjuklighet som är orsaken till likviditetsproblem. Givetvis är personer

med likviditetsproblem nästan aldrig med i ordenssällskap eller aktieföreningar.

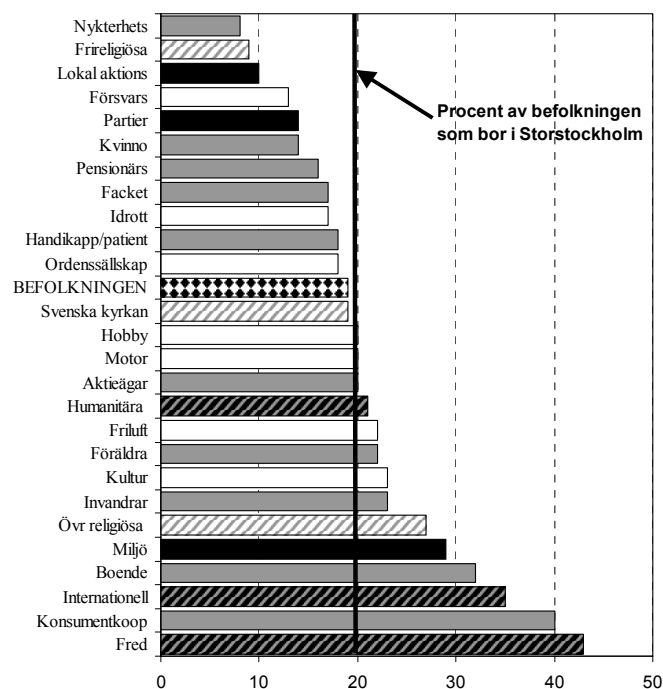
Bostadsort och boendeform

Befolkningens boende (var, hur) är av betydelse för föreningsdeltagandet. Bostadsorten mäts med s.k. H-regioner som delar in Sverige i 6 regioner efter tätortsgrad och lokalisering (nord-syd, se även bilaga 1). Detaljer beträffande olika föreningar redovisas i del 2-6. Här jämför vi Storstockholm med resten av landet.

Bostadsorten beskriver de lokala levnadsvillkoren i vid bemärkelse. Där ingår lokala sysselsättningsmöjligheter, yrkesstruktur och lönenivå, och allmän livsstil vad gäller fritidsvanor och värderingar. När det gäller föreningslivet är utbudet betydelsefullt, där storstäder bör ha större möjligheter att erbjuda bredd och kvalitet. Vi har emellertid redan i föregående avsnitt sett att de regionala skillnaderna är relativt små, och att aktiviteten är snarast högre i landsorten. Där granskade vi emellertid deltagandet utan särredovisning av olika föreningstyper. I diagram 2.15.l tittar vi därför närmare på i vilka föreningar man väljer att ha sitt medlemskap.

Vi konstaterar att det finns en klar skillnad mellan storstockholmsbefolkningen och resten av landet när det gäller urvalet av föreningar som man är medlem i (diagram 2.15.l). Skillnaderna speglar dels utbudssidan, dels särdrag hos befolkningen. Vi ser framför allt att *solidaritetsrörelser* har en mycket starkare förankring i Storstockholm än i landet i sin helhet (större kritisk massa av lokala intresserade eldsjälar, och större lokalt befolkningsunderlag). Detsamma gäller invandrarorganisationer resp. övriga religiösa organisationer (katolicism, islam m.m.), p.g.a. större befolkningsunderlag av invandrare i större städer. Vidare är storstockholmsbefolkningen överrepresenterad i *kulturföreningar* (större utbud) och *miljörörelser* (förmodligen lättare att bilda i storstäderna), och underrepresenterad inom frikyrkliga organisationer, som istället har större tillströmning i landsorten.

Diagram 2.15.l Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent som bor i Storstockholm.

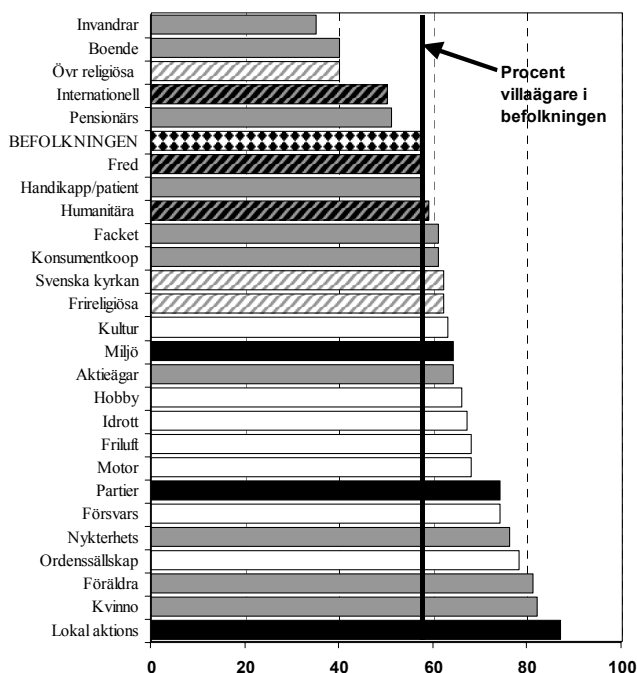

Även villaboende har ett tydligt samband med omfattningen och karaktären av föreningsdeltagande (diagram 2.15.m). Villaboende samvarierar med en rad andra förhållanden såsom resurser (inkomst, förmögenhet), resp. värderingar och livsstil som inverkar på våra prioriteringar på bostadsmarknaden. Befolkningen selekteras till olika boendeformer enligt ett komplext mönster, som kan variera avsevärt mellan befolkningsgrupper och regioner. Villaboende kommer ofta senare i livet, och det är framför allt samboende och barnfamiljer som väljer villa-boende. Vidare begränsar höga fastighetspriser och boendekostnaderna valmöjligheterna avsevärt i storstäderna, där villaägarna har avsevärt högre medelinkomster.

Diagram 2.15.m visar att villaägare är generellt sett överrepresenterade som medlemmar i alla typer av föreningar, men med vissa undantag som egentligen har andra orsaker (skensamband). Eftersom invandrare är kraftigt underrepresenterade bland villaägare så är även andelen villaägare underrepresenterade i invandrarorganisationer och övriga religiösa föreningar. Motsvarande gäller för pensionsföreningar.

Här ser vi också att villaägare är överrepresenterade i samtliga *livsstilsorganisationer*. Detta gäller även olika typer av *politiska föreningar*.

Diagram 2.15.m Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent villaägare.

Politiskt deltagande

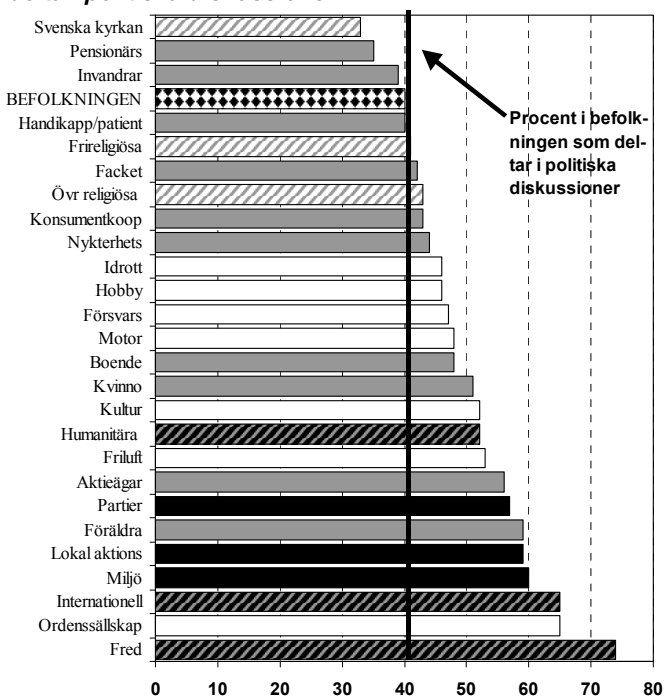
Tidigare studier har visat att deltagare i föreningslivet i vidare mening även utnyttjar sina politiska resurser genom att delta i politiska organisationer, samt har intresse för politiska diskussioner. Personer med denna intresseinriktning söker sig till föreningslivet, samtidigt som föreningslivet tränar medborgarna att kollektivt bereda, diskutera och fatta beslut. Detta understryks också av vår undersökning, som omfattar en rad indikatorer på politiskt deltagande, som ingår i SCB:s välfärdsundersökningar rörande komponenten politiska resurser (SCB: Politiska resurser och aktiviteter 1978-1994: Rapport 90 i serien Levnadsförhållanden). I detta avsnitt redovisar vi tre indikatorer på politiskt deltagande, nämligen

1. Om man "brukar delta i politiska diskussioner när man är i ett sällskap där diskussionen kommer in på politiska frågor" (se bilaga 2 för en närmare redovisning),
2. om man är medlem i något politiskt parti, dvs. arbetar inom den traditionella representativa demokratin,
3. om man någon gång har deltagit i en demonstration.

Samtliga dessa tre kategorier är överrepresenterade i praktiskt taget alla typer av föreningar (diagram 2.15.n-p). Personer som agerar politiskt

är även överrepresenterade inom föreningslivet, och de hanterar sina särintressen, vare sig det gäller välfärdsförsörjningen (intresseorganisationer), eller fritidsintressen (livsstilsorganisationer) eller humanitärt ansvarstagande (solidaritetsrörelser) inom ramen för föreningslivet.

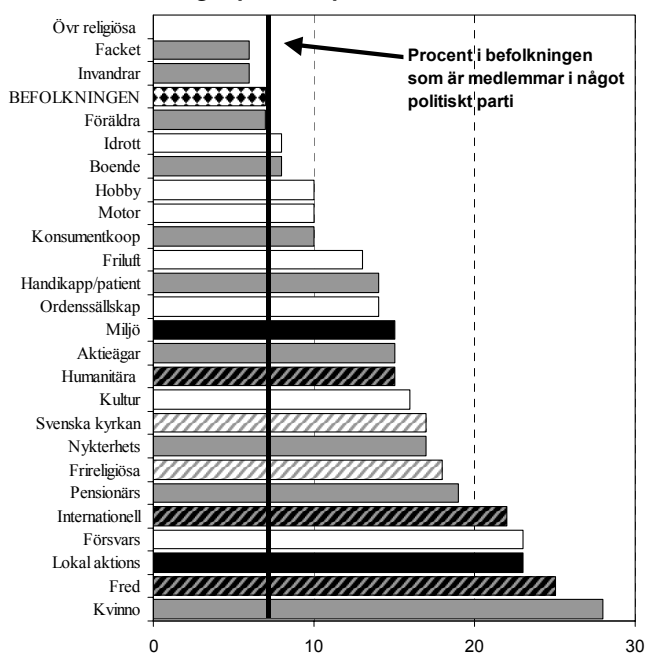
Diagram 2.15.n Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent som brukar delta i politiska diskussioner.

Graden av överrepresentationen varierar emellertid mellan kategorierna. Den är mycket starkare för medlemmar i de politiska partierna. Det har att göra med att partimedlemmar är en relativt liten och extrem delgrupp (7 procent av den vuxna befolkningen) inom den mycket större grupp som deltar i politiska diskussioner (40 procent). Partimedlemmar är således starkare engagerade i *solidaritetsrörelser*, liksom i *miljörörelsen* och även inom *lokala aktionsgrupper*. Dessutom är de starkt överrepresenterade i *kulturföreningar*. I dessa avseenden är de alltså inte representativa för normalbefolkningen.

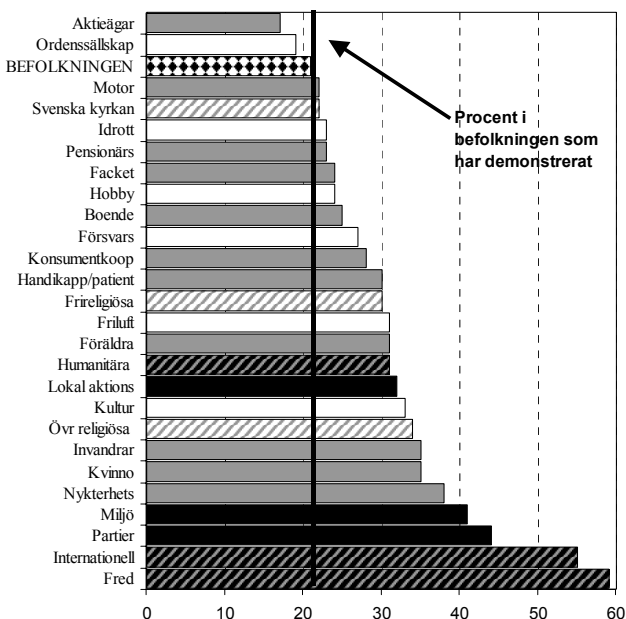
De som brukar delta i politiska diskussioner och partimedlemmarna är annars ganska lika i sin rangordning av föreningarna. Skillnaderna består mest i att partimedlemmarna *relativt sett* har en starkare överrepresentation i (andra) föreningar som har en mera utpräglat politisk/ideologisk inriktning. Det samma gäller även för den tredje kategorin, dvs. de som agerar utomparlamentariskt genom demonstrationer. Även här finns en tydlig överrepresentation i solidaritetsorganisationer, de tre typerna av politiska organisationer, samt inom kulturföreningar.

Diagram 2.15.o Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent som är medlemmar i något politiskt parti.

På några punkter skiljer sig emellertid demonstranterna (som agerar utanför systemet) från partimedlemmarna (som arbetar inom systemet). Det gäller förankringen i det ekonomiska etablissemangen. Partimedlemmar, och även de som brukar diskutera politik, är väsentligt oftare medlemmar i ordenssällskap och aktieägarföreningar, där demonstranterna istället är underrepresenterade. Partimedlemmarna är också oftare anslutna till såväl organisationer/grupper inom statskyrkan som frikyrkliga samfund.

Diagram 2.15.p Medlemsprofil i olika typer av organisationer år 2000: procent som har deltagit i demonstration.

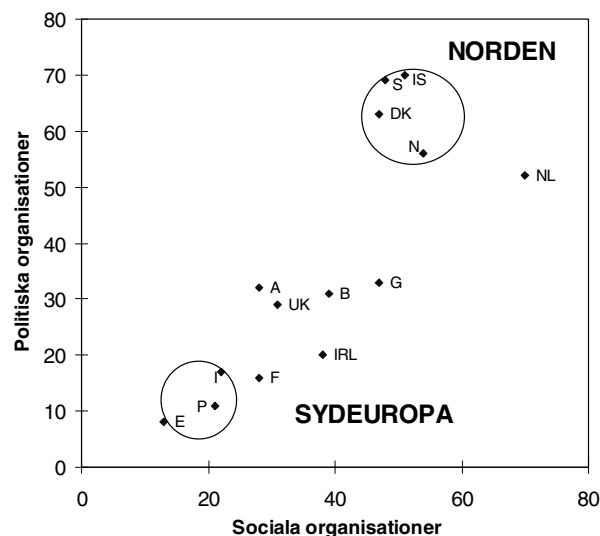

2.7 Svenskt föreningsdeltagande i internationellt perspektiv

Föreningslivet i de nordiska länderna har en lång tradition. Det har spelat en avgörande roll i framväxten av den representativa demokratin och den nordiska välfärdsmodellen, och har fortfarande central betydelse i det svenska samhällslivet. Vi pekar i denna rapport särskilt på tre funktioner. Föreningarna bidrar till vår individuella välfärd genom att gestalta vår vardag: många aktiviteter sker inom ramen för föreningslivet. Föreningarna har också en viktig roll som politisk resurs. De bistår sina medlemmar i konflikter med marknaden och myndigheterna. Föreningslivet är vidare en mötesplats för sociala relationer, och genererar därmed ett socialt kapital i form av kompetens, samarbetsförmåga och förtroende i medmänskliga relationer. Föreningslivet är en plantskola för demokratin: det vänjer väljarna vid att gemensamt värdera, argumentera och fatta beslut.

Statistiska jämförelser med andra länder visar att föreningsdeltagandet i Sverige och de andra nordiska länderna avviker markant från övriga industriländer. I Sverige är andelen medlemmar avsevärt högre. Diagram 2.16 visar en jämförelse från 1990 (Dekkel, Koopmans och van den Brook 1997), där *politiska organisationer* utgörs av gruppen partier, humanitära organisationer, miljörelser och fackföreningar, och *sociala organisationer* omfattar organisationer som erbjuder vård och omsorg, utbildning, kultur, idrott. Indelningen avviker således från den typologi vi använder i denna rapport. Diagram 2.16 visar de nordiska länderna väl samlade i ett eget kluster med hög anslutning i såväl politiska som sociala organisationer. Vidare finns ett sydeuropeiskt kluster (Italien, Spanien, Portugal) som har mycket låg anslutningsgrad i båda avseenden. Där emellan ligger ett centraleuropeiskt tredje kluster med medelhög anslutningsgrad. Vi konstaterar att denna klusterbildning ganska exakt motvarar den struktur som man hittar i studier av europeiska strategier för välfärdsproduktion (Vogel 1999, 2002a, 2002b, 2002c). Gemensamt för de nordiska institutionella välfärdsstaterna är således en stark förankring i föreningslivet.

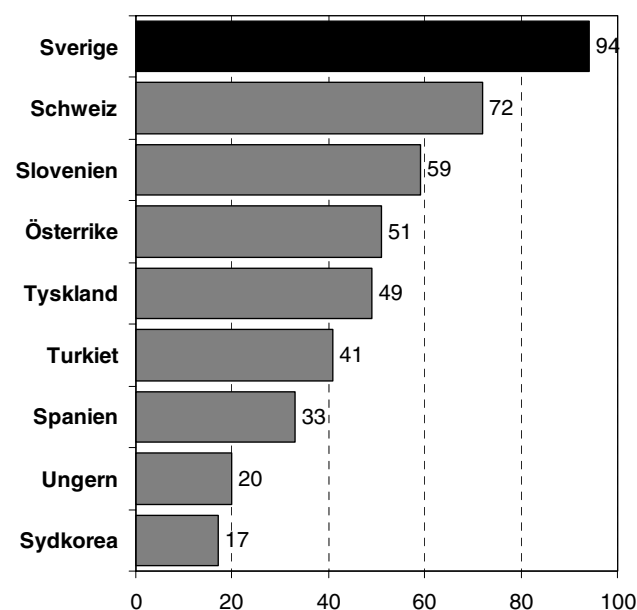
Diagram 2.16 Medlemskap i politiska och sociala organisationer. 14 europeiska länder. Procenttal. Källa: World Value Survey 1990.

I diagram 2.17 har vi följt upp föreningslivet omkring år 2000, med en studie baserad på ett annat material (EUROMODULE 1999/2000), där vi också kan jämföra med andra länder utanför kretsen av välbärgade industriländer. Indikatorn är här andelen som har varit medlem i minst en förening (dock baserad på en kortare lista av föreningar än i ULF-undersökningarna från 1992 och 2000). Även här ligger Sverige i täten, centrala EU i mitten, syd- och östeuropeiska länder längst ned.

Diagram 2.17 Medlem i minst en förening. 9 länder. Procenttal.

Källa: EUROMODULE 1999/2001.

2.8 Diskussion

Vid sekelskiftet 1800/1900 var ungefär en av tio svenskar organiserad i föreningslivet. Ett sekel senare är det en av tio som står utanför.

Under en yta av ständig tillväxt har det dock skett stora förändringar när det gäller sammansättningen av föreningslivet. Föreningstanken slog igenom i Sverige kring 1830-talet. Under 1800-talets andra del växer arbetar-, nykterhets- och frikyrkorörelse – de traditionella folkrörelserna med stark klassbas eller sammansatta ideologier och trossystem. Strax etablerades också Kooperationen, folkbildningen och idrottsrörelsen. Fram till 1900-talets mitt fortsatte intresseorganisationer som fackföreningar och nykterhetsrörelsen men också religiösa organisationer som frikyrkorörelsen att växa. Därefter expanderade dels andra intresseorganisationer som patient- och handikappföreningar samt kvinnoföreningar, dels livsstilsorganisationer som idrottsklubbar och kulturföreningar.

Under de sista årtionena av 1900-talet växte de nya sociala rörelser fram – vänsterrörelsen, fredsrörelsen, miljörörelsen och kvinnorörelsen. De utmanade också de gamla folkrörelserna i sin kritik av det politiska etablissemanget (Wijkström & Lundström 2002).

Tilltron till föreningarna som universallösare av sociala och politiska problem har traditionellt varit mycket stark. Det har funnits epoker i vår samtids-historia när bristen på föreningsengagemang har betraktats som den sannolika men också påverkbara orsaken till samhällsproblem. ”Den föreningslösa ungdomen” var tidvis en sådan, mycket vanligt förekommande problembeskrivning med inneboende inbyggda lösningsförslag (Olson 1992).

Välfärdsuppdrag och folkstyrelseuppdrag

Vi angav inledningsvis i det här kapitlet att vi anlägger tre perspektiv på föreningslivet. Man kan säga att legitimiteten i föreningslivet bygger på att där utförs tre samhällsuppdrag, ett *välfärdsuppdrag*, produktion av *socialt kapital* och ett *folkstyrelseuppdrag*.

Välfärdsuppdraget gäller föreningarnas roll som välfärdsproducenter till hushållssektorn. Föreningslivet tillhandahåller tjänster och information rörande olika skeden av livet, där kollektiva lösningar är fördelaktiga därför att de förstärker individernas re-

surser, och öppnar nya möjligheter till livskvalitet. Föreningarna gestaltar vardagens olika roller genom att erbjuda en institutionell ram. Det gäller de flesta välfärdskomponenter, t.ex. sysselsättning (fackorganisationer), boende (boendeorganisationer), konsumtion (konsumentkooperationen), hälsa (patient- och handikapporganisationer), fritid (föreningar för kultur, idrott, friluftsliv, hobbies etcetera). I det moderna samhället är medverkan i föreningar ofta en förutsättning (t.ex. golfklubben och, vissa kulturföreningar), eller i vart fall ekonomiskt fördelaktigt (konsumentkooperationen). I föreningarna kanaliseras och artikuleras omsorg, solidaritet och religion. Mer allmänt kan man säga att föreningar bidrar med välfärdsproduktion i följande avseenden:

- Underlättar värderade *aktiviteter*
- Ger sociala *kontakter*: möten med andra människor
- Ger *information*: tillgång till unik kunskap
- Skapar *identitet*: medlemskapet som symbol för den egna självbilden
- Skapar *samhörighet*: med en viss grupp, värdering eller verksamhet
- Ger en arena för *kreativitet*: att organisera verksamhet inom organisationen

Föreningslivet spelar också en väsentlig roll för välfärden genom att erbjuda *politiska resurser* på individuell nivå. Det gäller inom de flesta arenor och samhällssektorer där det råder intressekonflikter. På arbetsmarknaden tar fackorganisationerna medlemmarnas parti mot arbetsgivaren, hyresgäströrelsen stöttar hyresgäster, patientföreningar stöttar vårdtagare, osv.

Men föreningslivet är också en mer fundamental samhällsvälfärdsresurs, som gäller dels uppbyggnaden av ett socialt kapital (som vi återkommer till i kapitel 3), dels dess inverkan på demokratin, som vi här kallar föreningarnas *folkstyrelseuppdrag*. Föreningslivet är för det första bra för den representativa demokratin eftersom det *utvecklar den kompetens och de dygder som behövs i ett gemensamt beslutsfattande*, till exempel förmågan att formulera sig, värdera, argumentera och besluta. Föreningslivet tillför vidare samhället *en social infrastruktur av fria offentliga rum där alternativa politiska dagordningar kan upprättas*. Medlemmarna myndiggörs och får nya möjligheter att göra sig hörda.

Vad visar undersökningen?

Vår studie visar att 1990-talet innebar att det svenska föreningsväsendet totalt sett försvagades. Andelen icke-medlemmar ökade liksom andelen passiva medlemmar. Allt fler medborgare ställde sig utanför eller gick aldrig in i någon förening. Sammantaget kan vi säga att förenings-Sverige under 1990-talets har *åldrats, passiviserats, blivit mer jämställt, avpolitiserats och marknadsorienterats och förborgerligats*. Det starkt klasspräglade föreningslivet kvarstår.

1. Åldrandet

Till skillnad från tio år tidigare är det markant fler unga som inte går in i någon förening alls. Andelen 16-24-åringar som är föreningsmedlemmar har minskat med 10 procentenheter, andelen aktiva med 15 procentenheter och andelen med förtroendeuppdrag med 6 procentenheter. Återväxten av föreningsmedlemmar har alltså försvagats. Som synes rör det sig om ganska kraftiga förändringar på mycket kort tid.

En av de mest centrala frågeställningarna i undersökningen gäller tolkningen av denna trend. Är det frågan om en periodeffekt av 90-talskrisen eller en mer djupgående förändring som har att göra med utbud och organisationsformer. Mycket tyder på att vi även på detta område ser effekter av en uppskjuten etablering i vuxenvärlden under 90-talet, som initieras av extrem och snabbt ökande ungdomsarbetslöshet, längre ungdomsutbildning, senare bostättning, senare utträde på arbetsmarknaden och senare barnafödande.

Men samtidigt är ungdomar i åldern 25-34 år överrepresenterade i frikyrkliga och andra trossamfund utanför Svenska kyrkan, liksom i invandrar-, fack-, motor-, miljö- och internationella organisationer. Men överlag bärs föreningslivet upp av en relativt ålderstigen befolkning. Pensionärerna är den enda generationen där deltagandet inte har minskat.

2. Passiviseringen

Samtidigt som andelen medlemmar har minskat i de flesta föreningstyper, har alltfler medlemmar minskat sin aktivitetsgrad. Andelen medlemmar som är *passiva* har ökat med mer än en tiondel. Det är alltså alltfler för vilka medlemskapet handlar om

ideellt/ekonomiskt stöd och information utan fysisk närvaro (stödmedlemmar, informationssökare).

Även frivilligarbetets insatser har minskat något. Undersökningen visar att en halv miljon medlemmar som deltog aktivt i föreningarnas verksamhet försvann på åtta år.

3. Jämställdhet och könsuppdelning

Männen deltar aktivare än kvinnor. De har oftare förtroendeuppdrag och talar oftare på möten och påverkar beslut. Det gäller särskilt män mellan 45 och 64 år. Å andra sidan minskar nu männens deltagande mer än kvinnornas. Jämställdheten ökar när män i ökad utsträckning väljer att inte organisera sig i föreningar längre.

Det gäller emellertid bara på ett allmänt plan. Ser vi på vilka föreningar som män respektive kvinnor är med i så blir föreningslivets könsuppdelning uppenbar. Kvinnornas föreningsengagemang vetter åt omsorg, kultur, religion och solidaritet. De är överrepresenterade i humanitära organisationer, patientorganisationer, föräldraföreningar, konsumentkooperation samt i religiösa organisationer. Männerna dominerar däremot inom livsstilsorganisationer som motorklubbar, idrottsföreningar, hobbyföreningar och frivilliga försvarsorganisationer, men också inom politiska partier, ordenssällskap, och aktieägarföreningar, med koppling till ekonomiskt och politiskt inflytande.

4. Avpolitiseringen

Den avpolitisering som visas i den här undersökningen gäller framför allt två tendenser. Den ena är att de politiska partierna tappar medlemmar utan att kunna rekrytera nya i motsvarande grad. Den andra består i att föreningslivet överlag blivit allt mindre politiskt (skolande) till sin karaktär både vad gäller andelen som har förtroendeuppdrag, andelen som deltar aktivt i verksamheten, och när det gäller inriktningen av föreningarnas verksamhet.

De *aktiva* inom de politiska partiorganisationerna har visserligen bara blivit något färre under nittioalet (med 0,6 procentenheter). Men de politiska partiernas medlemsantal har sjunkit kraftigt, framför allt gäller det passiva medlemmar. År 1968 var 13 % av befolkningen medlemmar i något politiskt parti. 20 år senare hade siffran stigit till 15 %. År 2000 var andelen halverad (7 %). Under nittioalet förlorade

%). Under nittioalet förlorade partierna en kvarts miljon medlemmar mellan 1992-2000, alltså efter det att de omedelbara effekterna av avskaffandet av kollektivanslutningen till SAP hade avklingat (Gidlund och Möller 1999).

Samhällsforskaren Manuel Castells menar att samtidens organisationer förlorat den viktiga rollen att vara identitetsbyggare och i stället övergått till att bara vara intressebärare. Han hävdar att de har försvagats i alla sina tre huvudroller; som *legitimering*, som *motstånd* och som *projekt* (Castells 2000). I en norsk studie av föreningslivets utveckling hävdas också att organisationer som är strängt upptagna med att överleva och inte erfar att de är i takt med tiden har svårt att vinna legitimitet för sitt gamla samhällsuppdrag. De föreningar som däremot gör motstånd mot samhällsutvecklingen har blivit färre och sådana som lanserar alternativa samhällsprojekt har också blivit alltmer sällsynta (Selle och Øymyr 1995).

Norska studier visar också att organisationerna blivit allt mindre inriktade på politiska diskussioner och värdefrågor av allmänt intresse för att i stället bli mer inåtvända och upptagna med sina egna aktiviteter. Den politiska skolningen i vid mening avtar. I danska och norska studier av frivilligarbetet hävdas att man i de samtida organisationerna:

”..lägger mer vikt på individuella val och intressen och mindre vikt på traditionella värden och tillhörigheter, samtidigt som vi ser en ökad betoning av egenytta, mindre kontinuitet i föreningarna, en svagare koppling mellan den enskilde och organisationen samt ett ökat intresse för kortvariga uppdrag” (Selle, sid 94).

Nu menar vi naturligtvis inte att någon enda människa går in i en förening med syftet att bli en mer fullfjädrad demokrat. Den demokratiska träningen får man på köpet – medan man sysslar med det föreningen är till för. Men ändå kan det vara på sin plats att fundera över om den här karaktärsförändringen är så genomgripande att det försvagar det etablerade föreningslivets *politiska* roll, om vi med samma självklarhet som tidigare kan tala om föreningslivets demokratiska betydelse.

5. Det klassbaserade föreningslivet

Ser vi till yrkesställning, disponibel inkomst och utbildningsnivå, ser vi ett generellt mönster av överrepresentation för högre tjänstemän, högutbildade och höginkomsttagare, och underrepresenta-

tion av arbetare, lågutbildade och låginkomsttagare. Det gäller såväl politiska organisationer som miljörelsen, intresseorganisationer som kvinnoföreningar och boendeföreningar, men det gäller också solidaritetsrörelser och livsstilsföreningar. Den enda föreningsgrupp som avviker genom underrepresentation av tjänstemän är religiösa organisationer. Den enskilda föreningstyp som, i jämförelse med andra typer, kan betecknas som en arbetsklassförening är frivilliga försvarsföreningar, medan kulturföreningar är den mest tjänstemannapräglade föreningstypen.

Vi har emellertid konstaterat att klasskaraktären i föreningslivet har minskat något under nittioalet. Tjänstemännen har nämligen i något större omfattning dragit sig ur föreningslivet, jämfört med arbetarklassen.

En särskild aspekt på förborgerligandet och elitiseringen gäller etnocentreringen. Det etablerade svenska föreningslivet avspeglar inte den ökade etniska sammansattheten i det svenska samhället. I fler än en bemärkelse framstår Förenings-Sverige därför i huvudsak som en organisering av ”det gamla” Sveriges välfärdsbehov och politiska resurser.

Föreningslivet i förändring: några perspektiv på omvärldsförändringar

6. Nya relationer till både stat och marknad

Hur kan vi tolka dessa relativt tydliga förändringar av föreningslivet under en relativt kort period på 1990-talet? Vi fortsätter nu med en diskussion av undersökningsresultaten i relation till olika typer av omvärldsförändringar.

Det som sker i föreningsväsendet, som kan ses som en del av det som brukar kallas den ideella eller tredje sektorn, är i flera avseenden en spegling av det som sker på de två andra sektorerna. Den tidigare nämnda kontrakteringen var ett exempel på detta. Nedskärningarna i den offentliga sektorn liksom privatiseringen av välfärdstjänster inom framför allt skola, barnomsorg och vård fick ofta till följd att produktionen togs över av religiösa föreningar, nykterhetsföreningar, kooperativ etc. Det är dock viktigt att påpeka förändringens karaktär. Omfattningen är fort-

farande inte särskilt stor. Endast ca 13 % av de verksamma inom välfärdstjänsterna återfinns i olika privata alternativ, varav en del i bolagsform (Montin 2002). Men föreningarnas övertagande, ibland snarare återtagande, av traditionella välfärdstjänster representerar en ny epok i den moderna välfärdsstatens historia.

Förändringen innebär en ny, eller i vissa fall nygammal roll för föreningslivet. I ökad utsträckning har föreningarna kontrakterats för att mot ersättning utföra vissa tjänster på uppdrag av statliga och kommunala myndigheter. De allmänna och oprecisa föreningsbidragen har i många fall ersatts av en sådan mer bunden prestationsersättning (Johansson 2001). Det sammanhänger med den allmänna tendensen att föreningarna delvis gått från att vara *röst* till att *ge service* (Wijkström och Lundström 2002).

Under tuffare finansiella krav har föreningarna kontrakterats mot prestationsersättning från att tidigare ha mottagit allmänna bidrag. Det kan ha varit till nackdel för verksamheten och kan ha medfört kostnadsökningar för medlemmarna, till exempel genom drastiskt ökade lokalhyror och neddragning av aktiviteter. Det kan också ha lett till en fokusering på aktiviteterna till nackdel för det inre demokratiska arbetet och den utåtriktade mer politiska verksamheten. Allt större arbete har fått ägnats åt finansieringsaktiviteter, till exempel försäljning av Bingolotter.

Särskilt när det gäller den offentliga sektorns kärnområde vård och omsorg tycks föreningarna, litet tillspetsat uttryckt, bli mer och mer intressanta som leverantör av billig, huvudsakligen kvinnlig arbetskraft. Därmed förändras kvinnornas betydelse för och beroende av föreningslivet för sina ekonomiska och politiska strävanden. Historiskt sett hade kvinnorna föreningslivet som en bas för kraven på en utbyggd offentlig sektor. Utan att förstora dem, finns det tecken på en omförhandling där framför allt kvinnornas oavlönade arbete i föreningsväsendet är eftertraktat (Nyberg 1995; Stark och Hamren 2000; Berven och Selle 2001).

Internationella jämförelser med det svenska föreningslivet sätter ljuset på sambandet och rollfördelningen mellan den ideella sektorn och offentliga sektorn. Där den svenska välfärdsstaten är starkast – vård, skola och omsorg – är föreningslivet som svagast. Omvänt förhåller det sig i stater där välfärdsstaten är liten, till exempel USA. Ingenstans i 24 undersökta industriländer utgör den ideella insatsen heller en så stor del av de totala insatserna i

de undersökta föreningarna (och stiftelserna) som i Sverige. I Finland, Frankrike och Storbritannien ligger fördelning mellan avlönat och ideellt arbete på 50 % vardera, i USA är det ideella arbetet endast 37 % och i Israel, Irland och Japan ca 28 % (Wijkström och Lundström 2002). I Sverige utgör det ideella arbetet 76 % av insatserna.

Men fördelningen mellan sektorerna kan också belysas från ett annat håll. Flera aktörer inom den privata sektorn försöker importera legitimitet från den ideella sektorn. Näringslivsorganisationer har i särskilda satsningar valt ut ett antal föreningar för att ge dem ekonomiskt och professionellt stöd i utbyte mot bland annat goodwill och framflyttade marknadspositioner. Ett exempel på detta är Skandias Ideer för livet-projekt. Flera enskilda företag har också startat ett slags kvasiföreningar i form av medlemsklubbar med förmånliga rabatterbjudanden, till exempel IKEA Family.

Vissa föreningar har också själva tagit intryck av det marknadstänkande som fick fäste från 1980-talet och framåt. Bolagsbildningar och omstruktureringar som radikalt förändrat förutsättningarna för enskild medlemsinflytande har bland annat präglat konsumentkooperationen de senaste årtiondena. Från att ha varit en avgörande pionjär i det demokratiska samhällsbygget, kan KF idag uppfattas som ett livsmedelföretag i raden av andra. Värdemässiga skillnader mellan historiskt sett mycket åtskilda associationsformer har därmed steg för steg suddats ut. Medlemsboken devalveras till ett rabattkort.

Gränserna mellan staten, marknaden och föreningarna är alltmer flytande. Även om det egentligen varit så alltsedan 1800-talet ger det oss skäl att inte reservationslöst upprätthålla den traditionella, litet mytomspunna folkrörelse- och föreningsretoriken. Det är knappast rimligt att till exempel åberopa allmänna demokrativärden för att legitimera en verksamhet eller en organisationsform bara därför att den i associationsrättslig mening utgör en förening.

Förenings- och folkrörelsebegreppen är i behov av ett slags avmystifiering. Moderna, sekulära förändringsprocesser inom och runtomkring föreningarna påkallar såväl en vetenskaplig som en politisk omvärdering. Det gäller det både allmänna ideologiska och finansiella stöd som stat

och kommun ger föreningslivet av folkstyrelseskäl.

7. Alternativa handlingsformer

Föreningsbasen för svensk demokrati har alltså försvagats kraftigt under 1990-talet. Vi kan naturligtvis inte dra slutsatsen att människor därmed blivit mer individualistiska, eftersom redovisningen bara gäller de traditionella föreningstyperna och engagemangen. Statistiken tar inte hänsyn till de nya rörelser som växer fram på okonventionella vägar utanför den traditionella svenska föreningstypen. Det gäller naturligtvis aktiviteter på Internet, men också sådana engagemang som manifesteras i att man exempelvis bär ett rockmärke, lyssnar till viss musik, köper rättvisemärkta varor eller ger pengar för att stödja ett ideellt ändamål av något slag, utan att göra det som medlem i en solidaritetsrörelse (Bennet och Entman 2001).

Analysen av nittioalets föreningsutveckling visar framför allt att den traditionella föreningsformen inte längre förmår locka till sig unga människor, särskilt inte pojkar och yngre män. Orsakerna är förmodligen flera. En del förändringar har förmodligen att göra med att den gamla föreningstekniken och föreningsformen med sin tidskrävande, formella demokratiska struktur inte uppfattas som ändamålsenlig. Framväxten av kollektiva sociala och politiska aktiviteter sker bara delvis i anslutning till eller inom ramen för det traditionella föreningslivet. Somliga gamla föreningar och folkrörelser utvecklar förvisso sina arbetsformer. Men medborgare tar även medierna, marknaden liksom nya sociala rörelser i bruk som nya eller nygamla handlingsformer. Det gäller exempelvis kollektiva aktioner som globala konsumentbojkotter och upprättandet av alternativa rättvisemärkta handelskanaler (Thörn 2002). Men det kan också röra sig om mer individuella så kallade livsstilspolitiska projekt som en genomtänkt ekologisk livsföring. I det senare fallet är den enskildes koppling till en viss förening lösare och kanske mer gäller en allmän känsla av tillhörighet med miljörörelsen (Sörbom 2002). Därför kan det vara på sin plats att varna för att lägga en alltför stor vikt vid om man är en aktiv eller passiv medlem, eller ens medlem, när man ska fastställa föreningslivets värde för att skapa förutsättningar för folkstyrelse (Selle och Wollebaeck 2002).

8. Diffus identitet

En annan förändring av föreningslivet kan ha samband med att, som vi tidigare visat, somliga före-

ningar har tvingats omförhandla sina relationer till stat och marknad. Under tuffare finansiella krav har de kontrakterats mot prestationsersättning från att tidigare ha mottagit allmänna bidrag. Det har ofta varit till nackdel för verksamheten och medfört kostnadsökningar för medlemmarna, till exempel genom drastiskt ökade lokalhyror och neddragning av aktiviteter. Det kan också ha lett till en fokusering på aktiviteterna till nackdel för det inre demokratiska arbetet och den utåtriktade mer politiska verksamheten. Det är möjligt att det har gjort att föreningarna uppfattats som en del av den offentliga sektorn och det politiska etablissemangen. Identiteten som ett alternativ från det civila samhället kan ha försvagats.

9. Nya värderingar och konfliktlinjer

Det tycks emellertid också vara så att de idéer som de gamla föreningarna representerar inte alltid avspeglar de aktuella konfliktlinjerna. Många av föreningarna är byggda på samma nationalstatsplatta, dvs. de har varit bundna till nationsbygget. I en tid av globalisering och globaliseringsdebatt kan det uppfattas som en svaghet att isolera sig från det globala skeendet – även om flera av de gamla folkrörelserna också har varit indragna i internationellt samarbete under lång tid, som exempelvis de religiösa organisationerna och facket.

90-talets föreningsliv bär också spår av omfattande värderingsförskjutningar när det gäller balansen mellan individuella och kollektiva projekt, kortsiktig och långsiktig tidshorisont, materiella och postmateriella intressen. Föreningslivet representerar överlag en alldeles speciell kombination i dessa avseenden. Dess förhållandevis långsamma, formellt villkorade och väl etablerade arbetsformer kunde lätt uppfattas som både ineffektiva och avtändande i åttio- och nittioalets delvis nya värderingar. Men här är det å andra sidan knappast frågan om en automatik utan en växelverkan. Man kan lika gärna se det så att det gamla folkrörelse-Sverige helt enkelt misslyckades att vinna gehör för sina perspektiv, sina arbetsformer och sina värden.

10. Ökad konkurrens om den fria tiden

Vidare är det så att konkurrensen om den fria tiden hårdnat, i takt med ökad sysselsättning (särskilt bland kvinnor), ökade arbetskrav och arbetsintensitet. Det gäller särskilt i urbana

miljöer, där möjligheterna till sociala möten och fritidsalternativen ökat, och genom ökat resande, medieutveckling, särskilt det enormt vidgade utbudet av TV-kanaler resp. Internet.

Folkstyrelseuppdraget i förändring?

Kommer också 2000-talets sociala och politiska idéer och lösningar att skapas av demokratiska föreningar? Kommer medborgare och politiska ledare även fortsättningsvis att få sin huvudsakliga demokratiska skolning i föreningslivet?

Vi menar inte för ett ögonblick att omvärldsförändringarna automatiskt ruckar grunden för ett starkt föreningsliv. Man bör generellt sett inte underskatta elasticiteten i det svenska föreningslivet. Det är inte omöjligt att åtminstone somliga delar av föreningslivet skickligt kommer att anpassa sig och skapa nya former för sociala möten, välfärdsproduktion och politisk påverkan i en alltmer globaliserad och teknologiskt omskapad miljö. Hittills har vi emellertid inte sett några tydliga exempel på framgång i dessa avseenden, även om vi inte kan utesluta att nedgången varit ännu större ifall inga anpassningsförsök gjorts.

Men den här undersökningen är framför allt en utvärdering av de etablerade föreningsformernas funktion. Den ger däremot klen vägledning framåt, dvs. när det gäller frågan om det redan har utvecklats eller om det kommer att utvecklas nya former för att skapa välfärd, tillit och folkstyrelse som ersätter förlusten av de gamla. Träning, skolning och kritik kommer kanske att utvecklas på andra arenor; individuella såväl som kollektiva (exempelvis Internet, new social movements, nätverk, ekonomiska bidrag, miljövänlig konsumtion etcetera). Den bör därför alltså inte användas utan att man håller denna svaghet i minnet.

Men just när det traditionella föreningslivet ställs i centrum av samhällsforskningen runtom i världen, drabbas det av sina största motgångar. Under nittioalet publicerades en rad nya forskningsresultat som överlag inte ifrågasätter föreningslivet, utan *vad* och *hur mycket* föreningsarbetet betyder för demokratin.

Som framgår av både kapitel 1 och 3 menar vi naturligtvis inte att människor går in i en förening med syftet att bli en fullfjädrad demokrat. Den demokratiska träningen får man på köpet – medan

man sysslar med det föreningen är till för. Men ändå kan det vara på sin plats att fundera över om den här karaktärsförändringen är så genomgripande att det försvagar det etablerade föreningslivets *politiska* roll, och om vi med samma självklarhet som tidigare kan tala om föreningslivets demokratiska betydelse.

Forskarna är i stort sett överens om att föreningslivet är bra för demokratin. *I föreningarna utvecklar människor den kompetens och de dygder som behövs i ett gemensamt beslutsfattande*, till exempel förmågan att formulera sig, värdera, argumentera och fatta beslut. Utom räckhåll för marknaden och staten kan människor där utveckla den kompetens och de dygder som både en ekonomisk och social tillväxt efterfrågar.

En av frontforskarna är Robert D. Putnam på Harvarduniversitetet. I sin senaste bok "Democracies in Flux" uttrycker han (ännu en gång) sin beundran för det svenska föreningsväsendet, inte minst studiecirkelarna. Han häpnar över att de växer och lyckas samla 40 % av de vuxna svenskarna år efter år. Och lika förvånad är han över att hälften av studiecirkelarnas kostnader täcks av anslag från stat och kommun, eftersom "teorin" lär ut att en stor offentlig sektor förgör civilsamhället. I det här ljuset förtjänar SCB:s nya statistik om nittioalets svenska föreningsliv en ny kritisk debatt, inte bara inom föreningarna utan också inom kultur- och samhällsliv i övrigt.

Hittills har vi bara berört den ena demokratiska betydelsen som föreningsväsendet har för demokratin; som mötesplats och plantskola. Men det finns en annan demokratisk roll som föreningslivet kan spela för demokratin. Föreningslivet tillför samhället *en social infrastruktur av fria offentliga rum där alternativa politiska dagordningar kan upprättas*. Medlemmarna ökar sina frihetsgrader. Genom den sociala organisationen myndiggörs de och får nya möjligheter att göra sig hörda och antingen direkt eller indirekt kanske få politiskt inflytande.

Det handlar alltså om den *externa* politiska rollen som en förening har för demokratin genom att ställa sociala och politiska anspråk på staten. Den moderna demokratiforskningen har mestadels intresserat sig för den *interna* rollen. Föreningslivets externa demokratiaspekt har inte diskuterats lika mycket på senare tid, även om studier förekommit bland annat i korporativistiskt ljus.

Vilket teoretiskt perspektiv man väljer har betydelse för hur man ska värdera exempelvis nittiotallets nästan entydigt negativa utveckling av medlemstal, aktivitet och förtroendeuppdrag. Att allt fler blir passiva behöver inte betyda så mycket för hur föreningen lyckas i sin roll som välfärdsproducent eller att spela en viktig politisk roll som kritiker eller som länk mellan staten och civilsamhället.

I det *externa* perspektivet är inte en lägre medlemsaktivitet i sig något större problem. Däremot är den skeva *sociala snedrekryteringen* som vi har redovisat här problematisk, liksom tendensen till förskjutning mot *mer aktivitetsorientering* och *mindre värdeorientering*, eftersom det innebär att banden mellan de lokala och nationella nivåerna blir tunnare och att föreningarnas självupptagenhet marginaliserar dem i samhälls- och kulturliv. Om det också, som andra nordiska studier visat, finns ett försvagat samband mellan lokal och nationell nivå, kan det få konsekvenser för föreningarnas betydelse för legitimiteten för den territoriella nationalstaten. Föreningslivets förmåga att integrera medborgare tvärs över geografiska och sociala gränser minskar, vilket betyder att det svenska samhället förlorar en viktig mellanliggande struktur mellan medborgare och stat. Att de lokala utvecklingsgrupperna tillhör de undantag som växer under 1990-talet är särskilt intressant i detta perspektiv.

Ett nyanserat folkrörelseuppdrag

Det finns, som sagt, alltjämt en stark tilltro till svenskt föreningsliv och dess förmåga att lösa både våra välfärds- och demokratibehov. Men det finns ändå skäl att varna för en eftersläpande självförståelse som inte beaktar den utveckling vi här skisserat. Vi har anledning att fortsätta att följa upp både den traditionella föreningstypen och de nya föreningstyperna, så att våra förhoppningar och farhågor om välfärden och demokratin inte bygger på förutsättningar som inte längre gäller. Efter nittiotalet är föreningslivet, som vi visat, i hög grad själv märkt av samma problem som välfärden och demokratin i övrigt, till exempel minskat deltagande, individualisering och stark social skiktning. Samhällets stöd till medborgarnas fria och frivilliga organisering bör utformas utifrån denna insikt.

Föreningslivet har inte bara kvantitativt förlorat en stor del av sin medlemsbas och misslyckats rekrytera nya människor till sin verksamhet. Före-

ningslivet har också kommit att präglas av djupgående kvalitativa förändringar som marknadsorientering, förborgerligande, kostnadsexplosion, bidragsminskning, minskad självstyrelse gentemot stat och marknad samt en allmän intern passivering.

Från både välfärds- och demokratisynpunkt kan man beklaga utvecklingen, även om den till viss del varit demokratiskt kontrollerad och rent av medlemsstyrd. Men stat och kommun borde kanske också göra en generell översyn över hur folkrörelsepolitiken har utvecklats och bör utvecklas om man betraktar föreningarna som en viktig del av den politiska infrastrukturen och ta konsekvenserna av det.

En nyckelfråga är vad som krävs för att både nya och gamla föreningar kan få utveckla sin självstyrelse och slippa bli en del av vare sig stat, kommun eller marknad. Att få initiativ av det slaget ännu tagits av föreningslivet självt kanske är ett exempel på den avpolitisering som det finns så tydliga tecken på.

Utan att för ett ögonblick förringa värdet av andra arenor för socialisation och samhällskritik som skola, medier och Internetaktiviteter, tror vi inte att samhället har råd att avstå möjligheten att ge medborgare förutsättningar för att skapa autonoma organisationer där de kan ordna en för dem viktig, kompletterande välfärdsproduktion, odla sina intressen, artikulera sina krav eller bara ha kul kring sin hobby.

Samhällets föreningsstöd innebär alltid en risk, och bör också göra det. Den typ av välfärd och demokrati som kommer att utvecklas av nya medborgargrupper kommer kanske inte att "stämma med" vare sig den välfärdsproduktion eller den demokrati de gamla föreningarna representerade. Även den "stora" demokratin såväl som den "stora" välfärden kan komma att förändras.

Förändringarna som vi iakttagit är alltså på intet sätt enkelriktade. Föreningarna har utsatts för omvärldsförändringar ifråga om ny teknik, nya värderingar och nya familjebildningsmönster, samt inte minst förändringar i folkrörelsepolitiken. Men föreningarna har också själva varit aktörer med möjlighet att påverka inte bara civilsamhället utan också välfärden och demokratin i den inriktning de önskat.

Vi hoppas att de som slapp och vanemässigt räknar med att föreningslivet ska lösa samtidens

och framtidens problem inom demokrati och välfärd med den här studien fått skäl till nyansering och omprövning.

Tabellbilaga till kapitel 2

Tabell 2.1 Medlemskap och aktiviteter inom olika organisationer och sammanslutningar. Personer 16-84 år. Nuläge år 2000 i procent samt utvecklingen mellan 1992 och 2000 i procentenheter, där plustecken anger ökning och * att förändringen är signifikant

	För- troende- uppdrag	Övriga aktiva med- lemmar	Passiva med- lemmar	Summa med- lemmar	Ej med- lemmar
Med i någon förening	26.9 -1.2	17.3 -6.3*	46.0 +5.8*	90.2 -1.7*	9.8 +1.7*
Politiska organisationer					
Politiskt parti	1.8 0.0	0.4 - 0.6*	5.1 - 3.2*	7.3 - 3.8*	92.7 +3.8*
Lokal aktionsgrupp	0.6 +0.2	0.4 +0.1	1.0 + 0.6*	2.1 + 0.9	97.9 -0.9*
Miljöorganisation	0.2 0.0	0.4 -0.1	3.6 - 4.1*	4.2 - 4.2*	95.8 +4.2*
Intresseorganisationer					
Facklig organisation ¹	10.4 -1.0	1.7 - 1.6*	68.2 -0.7	80.3 - 3.3*	19.7 +3.3*
Konsumentkooperativ	0.1 -0.1	0.3 - 0.8*	29.1 - 1.9*	29.5 - 2.8*	70.5 +2.8*
Förening för boende	3.5 0.0	1.8 - 0.5*	17.7 - 3.0*	23.0 - 3.5*	77.0 +3.5*
Kvinnoorganisation ⁴	0.7 -0.2	0.2 - 0.4*	0.9 -0.4	1.9 - 1.0*	98.1 +1.0*
Invandrarorganisation ³	1.0 -0.1	2.1 +0.5	2.9 - 2.3*	6.0 -2.0	94.0 +2.0
Föräldraförening ²	4.6 0.0	2.9 -0.6	7.8 -10.0*	15.3 -10.6*	84.7+10.6*
Handikapp-/patientförening	0.5 0.0	0.6 -0.1	3.5 + 0.7*	4.6 +0.7	95.4 -0.7
Pensionärsorganisation ⁵	4.8 -0.2	6.3 -1.7	30.4 + 4.0*	41.5 +2.1	58.5 -2.1
Aktieägarförening	0.2 -0.1	0.5 0.0	2.1 - 1.3*	2.7 - 1.4*	97.3 +1.4*
Nykterhetsorganisation	0.2 -0.1	0.2 -0.1	0.7 - 0.4*	1.1 - 0.6*	98.9 +0.6*
Solidaritetsrörelser					
Humanitär hjälporganisation	0.8 +0.2	0.9 -0.5*	6.4 -0.1	8.2 -0.3	91.8 +0.3
Fredsorganisation	0.1 0.0	0.0 -0.1	0.7 -0.2	0.8 -0.3	99.2 +0.3
Grupp för internationell fråga	0.2 +0.1	0.1 - 0.2*	1.4 - 0.6*	1.8 - 0.7*	98.2 +0.7*
Religiösa organisationer					
Grupp inom svenska kyrkan	0.8 0.0	0.5 - 0.6*	3.3 + 1.9*	4.6 + 1.3*	95.4 -1.3*
Frireligiöst samfund	1.3 -0.1	0.6 - 0.9*	0.8 0.0	2.8 - 1.0*	97.2 +1.0*
Annat religiöst samfund	0.2 -0.1	0.2 -0.1	0.6 +0.1	1.0 -0.1	99.0 +0.1
Livsstilsföreningar					
Kulturförening	2.6 -0.1	2.9 - 1.2*	5.5 +0.2	11.0 -1.1	89.0 +1.1
Idrottsförening	6.7 -0.1	9.9 - 3.2*	14.5 + 1.6*	31.1 -1.7	68.9 +1.7
därav: inom lagidrotter	4.1 -	5.6 -	9.3 -	19.1 -	80.9 -
övriga idrotter	2.8 -	5.2 -	7.2 -	15.2 -	84.8 -
Friluftsförening	1.2 +0.3	1.7 -0.1	6.0 -0.4	8.9 -0.2	91.1 +0.2
Annan hobbyförening	2.1 +0.2	2.2 - 1.3*	3.8 + 0.8*	8.1 -0.3	91.9 -0.3
Motororganisation	0.7 0.0	1.2 -0.3	5.0 - 1.4*	6.9 - 1.7*	93.1 +1.7*
Frivillig försvarsorganisation	0.9 -0.1	0.7 - 0.7*	1.1 - 0.5*	2.6 - 1.3*	97.4 +1.3*
Ordenssällskap	0.9 -0.3	0.8 -0.3	0.7 -0.2	2.4 - 0.7*	97.6 +0.7*
Övriga föreningar					
Producentkooperativ	0.1 -	0.1 -	1.2 -	1.5 -	98.5 -
Annat kooperativ. annan samfällighet	1.1 0.0	0.6 -0.2	5.4 +0.4	7.1 +0.2	92.9 -0.2
Annan förening	0.3 -	0.5 -	0.9 -	1.7 -	98.3 -

1) enbart anställda som normalt arbetar minst 16 timmar per vecka.

2) föräldrar med barn i åldern 0-18 år.

3) utländska medborgare och naturaliserade invandrare i åldern 16-84 år.

4) kvinnor 16-84 år

5) personer 65-84 år

Tabell 2.2 Antal personer (i tusental), 16-84 år, som är medlemmar, är aktiva resp. har förtroendeuppdrag inom olika organisationer och sammanslutningar. 1992 resp. 2000.

	Antal medlemmar		därav: aktiva medlemmar		därav: har förtroendeuppdrag		Uppskattning av det totala antalet medlemmar i enskilda föreningar år 2000 ¹
	1992	2000	1992	2000	1992	2000	
<u>Politiska organisationer</u>							
Politiskt parti	758	503	190	149	121	124	503
Lokal aktions- el. utvecklingsgrupp ²	81	142	47	71	27	42	149
Miljöorganisation	576	286	48	38	14	13	350
<u>Intresseorganisationer</u>							
Facklig organisation	3 216	2 943	570	442	442	380	2 945
Konsumentkooperativ	2 180	2 000	88	27	14	7	2 129
Förening för boende	1 808	1 559	400	358	244	239	1 602
Föräldraförening	562	307	183	151	102	92	331
Kvinnoorganisation	95	64	54	32	34	23	73
Invandrarorganisation	74	43	27	22	7	7	52
Handikapp- eller patientförening	264	315	81	74	34	33	356
Pensionärsorganisation	576	538	183	144	68	63	610
Aktieägarförening	278	184	54	44	20	13	189
Nytkerhetsorganisation	115	77	40	27	20	16	79
<u>Solidaritetsrörelser</u>							
Humanitär hjälporganisation	576	555	136	118	41	57	683
Fredsorganisation	81	55	14	9	7	6	60
Org. för internationella frågor	169	122	41	27	14	17	136
<u>Religiösa organisationer</u>							
Grupp inom svenska kyrkan	217	311	128	85	54	53	313
Frireligiöst samfund	257	191	204	133	102	90	198
Annat religiöst samfund	68	66	34	27	20	14	69
<u>Livsstilsorganisationer</u>							
Kultur-, musik-, dans- eller teaterförening	826	747	468	375	190	179	969
Idrottsförening för lagidrott	-	1 297	-	664	-	281	1 530
Förening för annan idrott	-	1 031	-	543	-	192	1 153
Friluftsförening	630	605	183	196	61	80	707
Annan hobbyförening	569	548	366	289	129	142	664
Motororganisation	582	470	149	128	47	46	529
Frivillig försvarsorganisation	264	179	163	106	68	60	197
Ordenssällskap	210	162	149	114	81	63	176
<u>Övriga</u>							
Producentkooperativ	-	101	-	16	-	79	118
Annat kooperativ/samfällighet	467	483	135	116	81	78	527
Annan förening ³	860	328	386	137	217	80	366
Totalt antal (obs dubbelräkning)	19 549	17 327	5 975	4 735	2 779	2 608	18 818

x = ej jämförbart mellan åren

1) I samband med 2000 års undersökningar ställde vi för första gången en fråga om antal medlemskap inom var och en av de olika föreningstyperna. De som t.ex. sade sig vara medlemmar i någon "kultur-, musik-, dans- eller teaterförening", fick frågan "Är Du medlem i en sådan förening/ organisation eller i flera?". Indikatoren i tabellen ovan visar ett försök till skattning av det totala antalet sådana enskilda föreningar.

2) Ej helt jämförbar mellan åren. Se kommentar i texten.

3) Jämförelsen mellan åren ej relevant. Se kommentar i texten.

Tabell 2.3 Medlemsanslutning, aktivitetsnivå och mobiliseringsgrad (se definitioner under tabellen). En jämförelse mellan ULF-undersökningarna 1992 och 2000. Rangordning efter mobiliseringsgrad i ULF-undersökningen 2000. Personer i åldern 16-85 år. Procent.

	1992			2000		
	Medlemsanslutning ¹	Aktivitetsnivå ²	Mobiliseringsgrad ³	Medlemsanslutning ¹	Aktivitetsnivå ²	Mobiliseringsgrad ³
Idrottsförening	32,8	60,9	19,9	31,1	53,4	16,6
därav: förening för lagidrott	-	-	-	19,1	51,2	9,8
annan idrottsförening	-	-	-	15,2	52,7	8,0
Facklig organisation	61,4	15,7	9,7	58,9	12,5	7,3
Kultur-, musik-, dans eller teaterförening	12,1	56,6	6,9	11,0	50,3	5,5
Förening för boende	26,5	21,9	5,8	22,9	23,0	5,3
Annan hobbyförening	8,4	64,0	5,3	8,1	52,7	4,3
Friluftsförening	9,1	30,1	2,8	8,9	32,4	2,9
Föräldraförening	7,9	33,3	2,6	4,5	50,5	2,3
Pensionärsorganisation	7,8	35,2	2,8	7,9	28,0	2,2
Politiskt parti	11,2	24,8	2,8	7,4	29,7	2,2
Annan förening	10,1	51,2	5,2	4,8	41,7	2,0
Frireligiöst samfund	3,8	77,7	3,0	2,8	69,9	2,0
Motororganisation	8,6	25,8	2,2	6,9	27,5	1,9
Humanitär hjälporganisation	8,5	23,3	2,0	8,2	21,3	1,7
Annat kooperativ, annan samfällighet	6,9	28,0	1,9	7,1	24,1	1,7
Ordenssällskap	3,1	71,4	2,2	2,4	70,5	1,7
Frivillig försvarsorganisation	3,9	59,8	2,3	2,6	59,3	1,6
Grupp eller förening inom svenska kyrkan	3,2	56,8	1,8	4,6	27,4	1,3
Handikapp- eller patientförening	4,0	29,1	1,2	4,6	23,6	1,1
Lokal aktionsgrupp	1,2	59,1	0,7	2,1	50,1	1,0
Aktieägarförening	4,1	17,9	0,7	2,7	24,1	0,7
Miljöorganisation	8,4	8,7	0,7	4,2	13,3	0,6
Kvinnoorganisation	1,4	52,4	0,7	0,9	51,8	0,5
Annat religiöst samfund	1,0	55,5	0,6	1,0	41,7	0,4
Konsumentkooperativ	32,2	4,0	1,3	29,4	1,4	0,4
Grupp för internationell fråga	2,5	20,6	0,5	1,8	22,0	0,4
Nykterhetsorganisation	1,7	35,6	0,6	1,1	35,0	0,4
Invandrarorganisation	0,8	49,8	0,4	0,6	62,5	0,4
Producentkooperativ	-	-	-	1,5	16,3	0,2
Fredsorganisation	1,2	21,9	0,3	0,8	16,4	0,1

1. Medlemsanslutning: Andel medlemmar i föreningen i relation till hela befolkningen.

2. Aktivitetsnivå: Andelen aktiva i förhållande till medlemsantalet i en viss förening.

3. Mobiliseringsgrad: Aktiva medlemmar i föreningen i relation till hela befolkningen.

Tabell 2.4 Arbetad tid inom olika föreningstyper bland förtroendevalda resp. övriga aktiva. Data från år 2000 med vissa jämförelser från 1992. Procent resp. antal timmar.

	Förtroendevalda:			Genomsnittligt antal tim/mån	Uppskattning (i 1000-tal) av antalet förtroendevalda inom org. arbetade tim/år	
	Arbetad tid per månad:				förtroendevalda inom org.	arbetade tim/år
	0-2 tim	3-10 tim	11-tim			
Politiska organisationer						
Politiskt parti	28	51	20	8,5 +0,7	124	12 500
Lokal aktionsgrupp	48	48	3	4,3 -0,7	42	2 150
Intresseorganisationer						
Facklig organisation:						
på betald arbetstid	56	35	9	5,3 0	380	24 300
oavlönat	80	17	3	1,9 -0,1	380	8 850
Förening för boende	55	39	6	4,4 -0,5	239	12 500
Föräldraförening	52	46	1	3,3 -0,1	92	3 650
Pensionärsorganisation	20	55	25	12,4 +2,3	62	9 250
Solidaritetsrörelser						
Humanitär hjälporganisation	31	46	22	7,7 +0,7	57	5 300
Religiösa organisationer						
Svenska kyrkans org.	39	51	10	7,0 +1,2	53	4 450
Frireligiöst samfund	8	46	46	15,3 +2,6	90	16 450
Livsstilsorganisationer						
Kulturförening	27	46	27	10,5 +2,0	179	22 550
Idrottsförening	16	43	42	14,0 -0,2	458	76 950
därav: lagidrottsförening	15	39	46	14,5	281	48 950
annan idrottsförening	21	49	30	11,2	192	28 850
Friluftsförening	25	50	24	9,0 -3,4	80	8 650
Hobbyförening	33	46	21	8,1 -2,0	142	13 800
Motororganisation	28	42	30	11,6 +4,0	46	6 400
Frivillig försvarsorganisation	25	53	21	9,3 +4,6	60	6 700
Ordenssällskap	15	60	25	14,2 +7,6	63	10 800
Övriga						
Samfällighet	56	32	12	5,1 +0,5	78	4 750
Övriga föreningar	32	48	20	9,3 +3,4	80	8 850
Samtliga föreningar (exkl. fackligt arbete på betald arbetstid)-				8,6 +0,9	2 417	253 950

Tabell 2.4 (forts.)

	Övriga aktiva (som ej är förtroendevalda)		Summa arbetade timmar per år (1000-tal) bland förtroendevalda och övriga aktiva
	Genomsnittlig antal arbetade timmar/månad	Uppskattning (i 1000-tal) av antalet.. övriga aktiva inom org. arbetade tim/år	
Intresseorganisationer			
Facklig organisation:			
på betald arbetstid	4,3	62	3 200
oavlönat	4,0	62	2 950
Förening för boende	1,6	119	2 300
Föräldraförening	2,1	59	1 500
Pensionärsorganisation	4,3	82	4 250
Livsstilsorganisationer			
Kulturförening	8,0	197	18 950
Idrottsförening	11,2	672	90 150
därav: lagidrottsförening	11,5	383	53 100
annan idrottsförening	9,1	351	38 600
Friluftsförening	5,5	116	7 700
Hobbyförening	8,0	147	14 050
Motororganisation	5,5	83	5 500
Frivillig försvarsorganisation	3,6	46	2 000
Ordenssällskap	4,0	51	2 400
Solidaritetsrörelser			
Humanitär hjälporganisation	3,2	60	2 300
Övriga			
Övriga föreningar	3,7	57	2 600
Samtliga föreningar			
(exkl. fackligt arbete på betald arbetstid)-	7,1	1 931	178 050
			431 700

Tabell 2.5: Medlemskap och aktivitet inom det svenska föreningslivet. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Personer 16-84-år. Nuläge år 2000 i procent samt utvecklingen mellan 1992 och 2000 i procentenheter, där plustecken anger ökning och * att förändringen är signifikant.¹

	Medlem i någon förening	därav: (antal olika föreningstyper)			Aktiv i någon förening	Förtroendeuppdrag i någon förening
		1	2-3	4-		
Samtliga 16-84 år	90.2 - 1.7*	21.7+ 2.6*	43.5+ 0.8	25.1 - 5.1*	44.2 - 7.5*	26.9 - 1.2
därav:						
16-24 år	76.5 - 9.8*	33.8+ 1.5	36.7 - 6.8*	6.1 - 4.6*	42.3 -15.5*	16.8 - 5.2*
25-34 år	92.6 - 2.5*	23.5+ 4.9*	49.6+ 0.2	19.5 - 7.6*	45.3 - 7.1*	25.4 - 0.7
35-44 år	94.4 - 1.7	19.3+ 6.2*	44.8+ 4.2	30.2-12.0*	48.3 - 9.7*	34.2 - 3.1
45-54 år	95.8 - 0.7	16.1+ 3.6*	46.1+ 2.2	33.5 - 6.5*	49.1 - 7.9*	34.6 - 2.3
55-64 år	94.5+ 1.0	16.1 - 0.6	48.0+ 6.5*	30.4 - 5.0*	44.2 - 4.3	29.2 - 0.6
65-74 år	88.6+ 0.0	20.5+ 0.1	36.4 - 2.6	31.7+ 2.6	40.8 - 0.8	24.8 + 2.1
75-84 år	80.2+ 2.5	27.4+ 2.2	33.8 - 0.2	18.9+ 0.5	30.0 - 2.2	12.5 + 2.5
KÖN OCH ÅLDER						
Män						
Samtliga 16-84 år	91.5 - 1.6*	21.8+ 2.9*	43.3+ 0.8	26.4 - 5.4*	48.3 - 8.5*	30.3 - 3.0*
16-24 år	79.6-10.1*	34.5 - 0.9	39.2 - 6.1	5.9 - 3.1	43.0 -22.0*	17.7 - 7.6*
25-44 år	94.2 - 1.3	22.5+ 7.2*	47.2+ 2.7	24.4-11.3*	51.1 - 8.6*	33.2 - 2.4
45-64 år	95.1 - 0.1	17.2+ 3.3	44.0+ 2.3	34.0 - 5.7*	51.5 - 6.9*	36.2 - 3.3
65-84 år	88.2+ 0.2	19.3 - 1.1	36.9 - 0.4	31.9+ 1.8	40.3 - 0.5	22.6 - 2.5
Kvinnor						
Samtliga 16-84 år	89.0 - 1.7*	21.5+ 2.3*	43.7+ 0.9	23.8 - 4.9*	40.2 - 6.5*	23.6 + 0.5
16-24 år	73.3 - 9.5*	33.0+ 4.2	34.0 - 7.5*	6.3 - 6.1*	41.5 - 8.6*	15.8 - 2.6
25-44 år	92.8 - 2.8*	20.3+ 3.6*	47.1+ 1.4	25.4 - 7.9*	42.3 - 8.1*	26.3 - 1.0
45-64 år	95.2 - 0.2	15.0+ 0.5	50.0+ 5.8*	30.2 - 6.5*	42.2 - 6.6*	27.9 - 0.6
65-84 år	82.4+ 0.9	26.8+ 3.1	34.0 - 2.9	21.6+ 0.7	32.8 - 2.9	17.0 + 5.1*
FAMILJESITUATION						
Båda könen						
Ensamst utan barn, 16-54 år	83.4 - 5.9*	29.5+ 3.7*	41.3 - 2.9	12.6 - 6.7*	43.9 -12.3*	21.7 - 3.8*
Ensamst utan barn, 55-84 år	84.8+ 2.9	21.8 - 0.5	40.6+ 1.7	22.4+ 1.6	33.0 - 1.6	18.2 + 4.2
Ensamstående med barn	93.4 - 1.8	22.9+ 2.7	44.2+ 1.7	26.3 - 6.2	41.4 -10.8*	24.9 - 3.5
Sambo utan barn, 16-54 år	94.4 - 1.8	19.2+ 2.7	48.6+ 0.4	26.6 - 5.0*	44.7 -10.2*	28.4 - 2.1
Sambo utan barn, 55-84 år	91.2+ 0.1	19.7+ 0.6	41.2+ 2.2	30.3 - 2.7	42.5 - 2.6	26.0 - 0.4
Samboende med barn	94.8 - 1.0	17.7+ 4.1*	45.5+ 3.3	31.6 - 8.4*	50.9 - 7.1*	35.4 - 0.7
Män						
Ensamst utan barn, 16-54 år	86.6 - 4.3*	30.3+ 3.2	43.5 - 2.5	12.8 - 5.0*	44.5 -14.2*	22.7 - 4.5*
Ensamst utan barn, 55-84 år	83.7 - 0.3	20.3 - 3.9	39.0 - 3.6	24.4+ 7.1	30.0 - 3.4	17.5 + 0.1
Ensamstående med barn	96.3 - 3.7	24.1+10.5	46.4 - 5.3	25.8 - 8.9	45.6 -25.8*	31.6 -13.0
Sambo utan barn, 16-54 år	94.3 - 2.8*	21.1+ 4.0	46.6+ 0.1	26.6 - 6.9*	48.1 -12.6*	30.9 - 4.6
Sambo utan barn, 55-84 år	92.9+ 0.4	17.0+ 1.0	40.0+ 3.1	35.9 - 3.7	47.7 - 3.5	30.4 - 3.8
Samboende med barn	95.8 - 0.1	17.7+ 5.0*	45.3+ 4.9	32.8 - 9.9*	57.9 - 4.9	41.3 - 0.1
Kvinnor						
Ensamst utan barn, 16-54 år	78.3 - 8.5*	28.4+ 4.4	37.7 - 3.7	12.2 - 9.2*	42.8 - 9.4*	20.3 - 2.7
Ensamst utan barn, 55-84 år	85.3+ 4.4	22.4+ 1.2	41.4+ 4.3	21.5 - 1.1	34.4 - 0.8	18.6 + 6.3*
Ensamstående med barn	92.5 - 1.4	22.6+ 0.6	43.5+ 3.5	26.4 - 5.5	40.1 - 6.9	22.8 - 1.2
Sambo utan barn, 16-54 år	94.4 - 1.0	17.7+ 1.8	50.1+ 0.5	26.6 - 3.3	42.0 - 7.9*	26.5 + 0.3
Sambo utan barn, 55-84 år	89.3 - 0.4	22.8+ 0.4	42.5+ 1.3	24.0 - 2.1	36.6 - 2.0	20.9 + 2.9
Samboende med barn	93.8 - 2.0	17.6+ 3.2	45.8+ 1.6	30.4 - 6.8*	43.6 - 9.4*	29.2 - 1.4

Tabell 2.5: (forts.)

	Medlem i någon förening	därav: (antal olika föreningstyper)			Aktiv i någon förening	Förtroendeuppdrag i någon förening	
		1	2-3	4-			
SOCIOEKONOMISK GRUPP							
Båda könen							
Samtliga arbetare	91.0 - 0.7	24.5 + 1.9	47.7 + 0.5	18.9 - 3.2*	37.1 - 4.7*	21.1 + 0.3	
Ej facklärda arbetare	89.6 - 1.0	26.0 + 2.4	47.4 + 0.4	16.2 - 3.8*	34.5 - 6.5*	19.0 - 0.3	
Facklärda arbetare	93.1 - 0.5	22.2 + 1.5	48.2 + 0.8	22.6 - 2.7	40.8 - 2.2	24.0 + 1.0	
Samtliga tjänstemän	95.0 - 0.1	15.7 + 4.2*	44.2 + 3.6*	35.2 - 7.8*	51.9 - 9.0*	34.9 - 3.1*	
Lägre tjänstemän	92.7 - 0.6	20.0 + 5.0*	47.5 + 2.8	25.2 - 8.5*	44.0 - 9.9*	27.7 - 4.1	
Tjm på mellannivå	95.9 - 0.2	14.9 + 4.5*	45.1 + 4.3	36.0 - 8.9*	54.3 - 8.2*	36.5 - 3.2	
Högre tjänstemän	96.1 + 0.2	12.2 + 3.9*	39.4 + 5.0	44.5 - 8.8*	56.8 - 11.4*	40.5 - 4.2	
Ensamföretagare	85.1 - 5.2	25.1 + 5.2	37.5 - 9.5	22.5 - 0.9	43.6 + 1.6	25.8 + 1.2	
Företagare med anst.	87.4 - 3.0	23.9 + 3.4	36.9 - 0.2	26.6 - 6.2	44.7 - 12.5*	27.8 - 5.1	
Jordbrukare	87.5 - 1.1	19.6 - 5.8	34.7 - 2.3	33.3 + 7.0	47.4 - 0.2	28.9 + 6.1	
Studering	75.1 - 8.6*	30.7 - 1.2	35.2 - 0.7	9.2 - 6.7*	41.3 - 17.4*	17.4 - 3.4	
Män							
Samtliga arbetare	92.4 - 0.8	22.7 + 1.2	48.7 - 0.0	21.0 - 1.9	43.2 - 3.5	26.1 + 1.1	
Ej facklärda arbetare	92.1 - 1.0	24.6 + 1.1	48.1 - 1.4	19.3 - 0.7	41.7 - 5.0	24.5 - 0.5	
Facklärda arbetare	92.7 - 0.6	20.9 + 1.4	49.3 + 1.3	22.6 - 3.3	44.6 - 2.1	27.6 + 2.5	
Samtliga tjänstemän	95.2 - 0.5	15.7 + 4.7*	43.1 + 4.5*	36.4 - 9.8*	56.0 - 10.3*	38.4 - 6.0*	
Lägre tjänstemän	94.0 - 1.0	20.1 + 4.9	47.0 + 6.2	26.8 - 12.2*	52.2 - 9.8*	31.0 - 6.7	
Tjm på mellannivå	95.7 - 0.0	15.5 + 5.1	43.3 + 2.0	37.0 - 7.1*	55.5 - 10.1*	38.9 - 7.4*	
Högre tjänstemän	95.5 - 0.9	13.2 + 5.0	40.4 + 6.9	41.9 - 12.8*	59.1 - 11.6*	42.5 - 5.0	
Ensamföretagare	88.7 - 3.4	28.3 + 12.2*	36.7 - 14.6*	23.7 - 1.0	47.8 + 1.2	28.3 - 0.9	
Företagare med anst.	89.7 - 1.3	22.9 + 0.7	37.6 + 2.9	29.2 - 4.9	46.8 - 13.6*	31.4 - 8.8	
Jordbrukare	91.1 - 0.1	22.4 - 3.7	32.2 - 5.3	36.4 + 8.9	51.5 + 0.7	38.2 + 10.7	
Studering	77.3 - 10.8*	35.6 - 0.9	34.2 - 2.6	7.5 - 7.3*	39.8 - 25.6*	14.0 - 10.5*	
Kvinnor							
Samtliga arbetare	89.7 - 0.8	26.2 + 2.7	46.7 + 1.0	16.7 - 4.5*	31.1 - 6.2*	16.1 - 0.7	
Ej facklärda arbetare	88.0 - 1.2	27.0 + 3.2	46.9 + 1.4	14.1 - 5.9*	29.7 - 7.8*	15.2 - 0.5	
Facklärda arbetare	93.6 - 0.3	24.6 + 1.7	46.3 - 0.2	22.7 - 1.8	34.5 - 2.5	17.9 - 1.6	
Samtliga tjänstemän	94.8 + 0.3	15.6 + 3.7*	45.2 + 2.8	34.0 - 6.1*	48.2 - 7.7*	31.9 - 0.6	
Lägre tjänstemän	92.0 - 0.3	20.0 + 5.1	47.7 + 0.9	24.4 - 6.4*	39.6 - 9.7*	25.9 - 2.6	
Tjm på mellannivå	96.2 - 0.4	14.4 + 3.9	46.7 + 6.4*	35.1 - 10.7*	53.1 - 6.4*	34.2 + 0.7	
Högre tjänstemän	97.1 + 1.9	10.7 + 2.5	38.1 + 2.2	48.3 - 2.8	53.5 - 10.5*	37.6 - 2.3	
Ensamföretagare	77.4 - 8.0	18.1 - 11.7	39.3 + 3.8	20.0 - 0.1	34.6 + 5.0	20.3 + 8.6	
Företagare med anst.	82.6 - 6.2	25.7 + 9.5	35.4 - 7.4	21.5 - 8.2	40.5 - 9.0	20.5 + 5.5	
Jordbrukare	82.5 - 3.0	15.5 - 8.9	38.2 + 1.9	28.8 + 4.0	41.5 - 2.0	15.4 - 1.6	
Studering	73.3 - 6.4	26.5 - 1.2	36.2 + 0.9	10.6 - 6.2*	42.6 - 9.9*	20.4 + 2.9	
UTBILDNINGSNIVÅ							
Båda könen							
Förgymnasial utb.	81.0 - 4.1*	27.9 + 1.5	38.0 - 2.0	15.0 - 3.6*	33.3 - 8.9*	17.2 - 1.9	
Gymnasial utb.	92.8 - 1.8*	22.5 + 4.4*	47.6 + 0.1	22.8 - 6.3*	43.2 - 8.5*	25.8 - 2.6*	
Eftergymnasial utb.	95.0 - 1.1	14.1 + 3.1*	42.0 + 5.0*	38.8 - 9.2*	56.6 - 7.8*	38.3 - 1.5	
Män							
Förgymnasial utb.	84.2 - 3.6*	28.6 + 1.7	38.3 - 2.0	17.3 - 3.3	36.3 - 11.7*	18.5 - 5.9*	
Gymnasial utb.	93.9 - 1.5	21.8 + 4.2*	47.4 + 0.2	24.6 - 6.0*	48.5 - 8.0*	30.4 - 2.5	
Eftergymnasial utb.	94.6 - 1.1	15.0 + 4.0*	40.9 + 4.7	38.6 - 9.8*	59.8 - 8.6*	41.8 - 3.9	
Kvinnor							
Förgymnasial utb.	78.0 - 4.8*	27.3 + 1.3	37.8 - 2.0	12.9 - 4.1*	30.5 - 6.5*	16.0 + 1.5	
Gymnasial utb.	91.7 - 2.1*	23.1 + 4.5*	47.7 - 0.1	20.9 - 6.5*	37.8 - 8.9*	21.1 - 2.8	
Eftergymnasial utb.	95.4 - 1.1	13.2 + 2.2	43.1 + 5.3*	39.0 - 8.6*	53.6 - 6.9*	35.0 + 1.0	

Tabell 2.5: (forts.)

	Medlem i någon förening	därav: (antal olika föreningstyper)			Aktiv i någon förening	Förtroendeuppdrag i någon förening
		1	2-3	4-		
DISPONIBEL INKOMST						
Båda könen						
Lägsta tredjedelen	80.6 - 5.1*	29.3+ 2.7	36.7 - 0.6	14.6 - 7.2*	38.3 - 9.5*	20.2 - 1.9
Mellersta tredjedelen	93.9+ 0.6	20.2+ 2.3	47.1+ 0.2	26.6 - 1.9	44.3 - 6.4*	26.7 - 0.4
Högsta tredjedelen	95.9 - 0.8	15.5+ 2.6*	46.5+ 2.8	33.9 - 6.2*	49.9 - 6.3*	33.8 - 1.1
Män						
Lägsta tredjedelen	83.4 - 4.4*	31.0+ 4.0	36.9 - 0.5	15.4 - 8.0*	40.8 -12.8*	21.9 - 4.8*
Mellersta tredjedelen	94.6+ 0.3	18.8+ 2.4	47.4 - 0.3	28.4 - 1.7	50.9 - 6.1*	32.2 - 1.3
Högsta tredjedelen	95.9 - 1.0	15.9+ 1.6	45.1+ 3.1	34.9 - 5.7*	52.7 - 6.5*	36.3 - 2.1
Kvinnor						
Lägsta tredjedelen	78.1 - 5.8*	27.8+ 1.5	36.4 - 0.8	13.9 - 6.6*	35.9 - 6.9*	18.6 + 0.5
Mellersta tredjedelen	93.3+ 0.9	21.5+ 2.3	46.8+ 0.7	25.0 - 2.0	38.2 - 6.7*	21.6 + 0.5
Högsta tredjedelen	95.9 - 0.6	15.0+ 3.8*	48.1+ 2.3	32.8 - 6.8*	46.8 - 5.9*	31.0 + 0.2
REGION						
Båda könen						
1 Stockholm	88.2 - 1.5	19.9+ 2.0	41.3 - 0.0	27.0 - 3.5	38.8 - 7.3*	23.0 - 1.1
2 Göteborg, Malmö	88.8 - 2.4	24.5+ 3.8	43.3 - 1.0	20.9 - 5.3*	40.4 -10.8*	23.3 - 3.5
3 Större kommuner	90.8 - 1.6	22.1+ 2.9*	43.7+ 1.3	25.0 - 5.9*	45.6 - 8.0*	27.2 - 1.1
4 Södra mellanbygden	91.0 - 1.6	21.6+ 2.0	44.8+ 2.3	24.6 - 6.0*	47.5 - 6.1*	31.8 + 0.2
5 Norra tätbygden	91.7 - 2.0	19.4+ 2.7	49.1+ 5.5	23.2-10.2*	45.3 - 6.9	25.9 - 4.7
6 Norra glesbygden	93.9+ 0.2	19.6+ 0.3	39.4 - 4.5	34.9+ 4.4	53.9 + 2.4	34.7 + 5.1
Män						
1 Stockholm	89.9 - 0.0	20.8+ 2.3	40.4+ 0.1	28.7 - 2.5	41.8 - 8.1*	25.3 - 1.8
2 Göteborg, Malmö	91.3 - 2.8	25.0+ 2.4	43.9+ 1.3	22.4 - 6.5*	46.5 -10.8*	26.4 - 6.4
3 Större kommuner	92.0 - 2.0	21.6+ 2.9	44.1+ 1.5	26.3 - 6.5*	49.3 - 9.6*	31.8 - 1.4
4 Södra mellanbygden	91.2 - 1.4	22.6+ 3.9	43.0+ 0.1	25.6 - 5.4*	51.5 - 7.0*	34.4 - 3.9
5 Norra tätbygden	93.1 - 1.5	16.9+ 4.6	52.5+ 6.2	23.6-12.3*	51.7 - 5.0	29.4 - 6.3
6 Norra glesbygden	94.6 - 1.2	20.4+ 0.6	38.5 - 4.2	35.7+ 2.3	56.3 - 1.2	37.0 + 1.9
Kvinnor						
1 Stockholm	86.6 - 3.0	19.1+ 1.7	42.2+ 0.0	25.3 - 4.7	35.7 - 7.0*	20.8 - 0.9
2 Göteborg, Malmö	86.5 - 1.6	24.1+ 5.3	42.8 - 3.2	19.6 - 3.7	34.8 -10.1*	20.5 + 0.0
3 Större kommuner	89.6 - 1.2	22.6+ 2.9	43.4+ 1.2	23.7 - 5.3*	42.0 - 6.5*	22.7 - 0.7
4 Södra mellanbygden	90.8 - 1.9	20.5+ 0.2	46.7+ 4.5	23.7 - 6.6*	43.6 - 5.5	29.2 + 4.1
5 Norra tätbygden	90.6 - 2.4	21.7+ 0.2	46.0+ 5.4	22.9 - 7.9	39.5 - 7.8	22.8 - 2.4
6 Norra glesbygden	93.1+ 1.7	18.7 - 0.2	40.4 - 4.8	33.9+ 6.6	51.1 + 6.4	32.1 + 8.6
NATIONALITET						
Båda könen						
Infödda svenskar	91.6 - 1.1*	20.6+ 2.5*	44.4+ 1.5	26.6 - 5.1*	46.2 - 6.9*	28.3 - 0.9
Naturaliserade inv.	84.6 - 4.5	29.9+ 4.5	41.1 - 0.4	13.6 - 8.6*	29.3 -13.6*	17.0 - 4.7
Utländska medborgare	68.6-13.7*	31.5+ 1.2	26.7-13.0*	10.5 - 1.9	23.9 -11.1*	11.8 - 4.2
Män						
Infödda svenskar	92.2 - 1.8*	20.3+ 2.2	44.2+ 1.5	27.7 - 5.5*	49.9 - 8.5*	31.6 - 3.1*
Naturaliserade inv.	90.5+ 2.0	34.7+11.0*	40.2 - 2.4	15.6 - 6.6	33.4 - 9.4	19.3 - 2.2
Utländska medborgare	77.7 - 4.7	35.0+ 7.7	28.1-10.9	14.6 - 1.4	34.9 - 4.0	19.6 + 0.2
Kvinnor						
Infödda svenskar	91.0 - 0.3	20.9+ 2.9*	44.6+ 1.5	25.5 - 4.8*	42.5 - 5.3*	25.1 + 1.3
Naturaliserade inv.	79.6-10.1*	25.9 - 1.0	41.9+ 1.2	11.9-10.3*	25.8 -17.2*	15.0 - 6.9
Utländska medborgare	60.8-21.4*	28.4 - 4.1	25.5-14.8*	6.9 - 2.6	14.3 -17.6*	5.1 - 8.3*

Tabell 2.6: Övriga aktiviteter inom det svenska föreningslivet. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Personer 16-84-år. Nuläge år 2000 i procent samt utvecklingen mellan 1992 och 2000 i procentenheter, där plustecken anger ökning och * att förändringen är signifikant.¹

		Någon gång talat på ett möte	Någon gång försökt att påverka ett beslut i någon...			
			fack-förening	politiskt parti	annan förening	någon förening
Samtliga	16-84 år	50.9 + 2.0*	28.4 - 4.0*	12.1 + 0.4	25.6 + 2.0*	43.9 - 1.8
därav:	16-24 år	34.7 - 2.3	6.3 - 4.1*	4.5 + 0.3	19.2 + 0.5	24.5 - 4.7*
	25-34 år	49.6 - 1.0	20.8 - 9.9*	5.6 - 2.0	24.4 - 0.5	38.6 - 8.6*
	35-44 år	58.9 + 1.6	36.3 - 9.6*	14.2 - 2.0	30.9 - 0.1	54.7 - 4.5*
	45-54 år	59.3 - 0.7	40.2 - 6.3*	18.1 + 2.0	30.8 + 0.9	54.6 - 4.0
	55-64 år	57.0 + 8.9*	38.3 - 1.0	17.0 + 0.6	27.9 + 6.2*	52.7 + 3.2
	65-74 år	47.0 + 3.9	29.6 + 2.5	14.6 + 2.3	22.6 + 2.9	40.9 + 3.0
	75-84 år	38.3 + 4.7	17.1 + 3.6	7.6 + 1.2	15.4 + 7.0*	27.5 + 8.1*
KÖN OCH ÅLDER						
Män						
Samtliga	16-84 år	58.9 + 1.2	32.6 - 5.0*	14.2 - 0.2	31.2 + 2.2	50.3 - 2.2
	16-24 år	35.6 - 5.5	7.8 - 2.7	5.5 + 1.5	18.4 - 2.4	25.2 - 6.5*
	25-44 år	58.3 - 0.5	31.3 - 11.2*	10.1 - 3.6*	31.9 + 0.4	51.4 - 5.7*
	45-64 år	68.9 + 3.3	42.8 - 5.5*	20.8 + 1.2	37.0 + 3.6	60.1 - 1.8
	65-84 år	58.9 + 2.1	34.9 + 1.8	16.6 + 0.4	28.5 + 4.9	48.3 + 3.2
Kvinnor						
Samtliga	16-84 år	43.1 + 2.8*	24.3 - 3.1*	10.0 + 1.0	20.1 + 1.7	37.7 - 1.4
	16-24 år	33.7 + 1.0	4.6 - 5.6*	3.4 - 1.1	20.0 + 3.5	23.7 - 2.8
	25-44 år	50.0 + 1.3	25.8 - 7.8*	9.7 - 0.1	23.3 - 0.8	41.7 - 7.1*
	45-64 år	47.5 + 2.5	35.9 - 3.1	14.3 + 1.5	21.8 + 2.0	47.3 - 0.8
	65-84 år	30.8 + 5.3	15.7 + 2.9	7.6 + 2.5	12.3 + 3.6	24.7 + 5.3*
FAMILJESITUATION						
Båda könen						
Ensamst utan barn, 16-54 år		42.2 - 3.3	18.4 - 3.1*	6.4 + 0.3	23.0 + 0.1	35.4 - 3.4
Ensamst utan barn, 55-84 år		42.5 + 9.3*	23.5 + 3.6	9.8 + 1.9	20.5 + 8.2*	35.7 + 8.5*
Ensamstående med barn		47.7 - 0.3	28.3 - 11.3*	10.9 - 1.7	21.9 - 4.3	39.2 - 11.2*
Sambo utan barn, 16-54 år		55.3 + 1.7	30.1 - 7.3*	11.6 + 1.3	25.2 - 0.9	44.4 - 7.1*
Sambo utan barn, 55-84 år		52.2 + 4.5*	34.0 + 1.2	15.8 + 0.9	23.9 + 3.2	46.0 + 2.5
Samboende med barn		59.1 + 2.6	33.6 - 9.0*	15.1 - 0.8	32.3 + 2.8	53.5 - 3.1
Män						
Ensamst utan barn, 16-54 år		44.3 - 2.8	21.2 - 1.3	7.3 + 0.9	23.1 - 0.1	37.8 - 1.9
Ensamst utan barn, 55-84 år		52.1 + 3.3	29.0 - 0.8	12.8 - 1.9	25.2 + 7.3	42.7 + 3.4
Ensamstående med barn		59.3 - 12.9	37.5 - 23.0*	8.6 - 14.2	27.3 - 16.0	45.7 - 25.1*
Sambo utan barn, 16-54 år		64.3 + 3.1	31.7 - 8.3*	12.9 + 1.5	30.4 - 2.3	48.7 - 8.2*
Sambo utan barn, 55-84 år		67.1 + 4.2	42.0 + 0.4	21.3 + 0.5	34.0 + 5.0	57.0 + 2.1
Samboende med barn		66.0 + 1.8	37.4 - 11.8*	16.5 - 2.2	39.4 + 4.4	60.3 - 3.1
Kvinnor						
Ensamst utan barn, 16-54 år		38.7 - 4.3	13.9 - 6.2*	5.1 - 0.7	22.7 + 0.4	31.6 - 5.9*
Ensamst utan barn, 55-84 år		38.1 + 13.1*	21.0 + 6.3*	8.5 + 4.1	18.4 + 9.1*	32.5 + 11.7*
Ensamstående med barn		44.2 + 2.6	25.5 - 8.5	11.6 + 1.7	20.2 - 1.3	37.3 - 7.8
Sambo utan barn, 16-54 år		48.1 + 1.2	28.9 - 6.2*	10.6 + 1.2	21.0 + 0.9	41.0 - 5.7
Sambo utan barn, 55-84 år		35.1 + 3.5	24.8 + 1.5	9.6 + 0.8	12.4 + 0.3	33.3 + 2.0
Samboende med barn		52.0 + 3.2	29.6 - 6.1*	13.7 + 0.6	24.8 + 1.1	46.3 - 3.3

Tabell 2.6: (forts.)

	Någon gång talat på ett möte	Någon gång försökt att påverka ett beslut i någon...			
		fackförening	politiskt parti	annan förening	någon förening
SOCIOEKONOMISK GRUPP					
Båda könen					
Samtliga arbetare	37.3 + 3.4*	27.4 - 0.8	7.5 + 1.2	17.6 + 3.4*	37.3 + 0.7
Ej facklärd arbetare	33.2 + 1.7	22.5 - 3.4*	6.3 + 0.7	13.9 + 1.7	32.0 - 1.4
Facklärd arbetare	43.2 + 5.2*	34.5 + 2.5	9.1 + 1.7	22.9 + 5.4*	44.8 + 3.3
Samtliga tjänstemän	66.2 + 0.9	35.8 - 9.7*	16.9 - 0.6	33.1 - 0.8	54.4 - 5.6*
Lägre tjänstemän	49.3 - 2.6	25.3 - 12.7*	10.1 + 0.2	21.6 - 1.1	39.5 - 9.3*
Tjm på mellannivå	68.9 + 1.1	41.0 - 6.6*	16.0 - 1.5	33.5 - 0.4	58.7 - 2.6
Högre tjänstemän	80.3 - 0.1	39.4 - 13.5*	25.3 - 2.8	44.7 - 5.0	64.3 - 9.9*
Ensamföretagare	62.9 + 9.3	27.6 + 1.2	18.2 + 4.0	34.4 + 10.9*	49.4 + 3.1
Företagare med anst.	63.2 + 1.7	27.3 - 1.4	15.5 - 3.3	29.8 + 0.6	44.7 - 3.4
Jordbrukare	41.0 - 0.1	17.4 + 4.3	13.5 - 3.9	14.6 - 0.2	29.0 - 1.4
Studerande	34.5 - 7.4*	7.7 - 2.4	6.5 - 0.0	22.3 - 0.7	28.6 - 4.2
Män					
Samtliga arbetare	45.7 + 3.4	33.7 - 1.5	9.5 + 1.1	23.1 + 5.7*	45.7 + 1.3
Ej facklärd arbetare	42.8 + 1.9	27.8 - 6.2*	8.6 - 0.3	19.3 + 4.2	40.2 - 2.5
Facklärd arbetare	48.4 + 4.6	39.3 + 2.8	10.4 + 2.5	26.6 + 7.0*	50.8 + 4.8
Samtliga tjänstemän	75.7 - 0.1	39.3 - 11.7*	19.3 - 2.0	41.0 - 1.1	61.0 - 6.1*
Lägre tjänstemän	63.2 - 1.3	29.1 - 16.4*	12.7 - 0.1	32.3 - 0.7	47.2 - 11.8*
Tjm på mellannivå	73.6 - 1.1	43.7 - 8.3*	16.0 - 2.9	38.8 + 1.0	63.1 - 1.5
Högre tjänstemän	86.0 - 0.3	40.5 - 13.7*	27.4 - 3.6	49.2 - 5.4	67.4 - 9.4*
Ensamföretagare	65.6 + 6.3	27.3 - 0.2	18.4 + 3.4	37.3 + 11.9*	50.3 + 3.7
Företagare med anst.	73.6 + 0.7	32.7 - 3.5	17.5 - 6.6	36.0 - 1.7	50.9 - 7.9
Jordbrukare	53.5 + 5.0	25.5 + 7.0	16.0 - 3.9	21.5 + 1.9	39.0 + 1.8
Studerande	33.9 - 10.9*	7.5 - 3.7	8.2 + 1.9	20.2 - 5.2	28.3 - 7.1
Kvinnor					
Samtliga arbetare	29.0 + 2.7	21.1 - 0.7	5.5 + 1.0	12.2 + 0.8	28.9 - 0.5
Ej facklärd arbetare	26.7 + 1.1	18.9 - 2.0	4.8 + 1.2	10.2 - 0.1	26.3 - 1.2
Facklärd arbetare	34.4 + 6.0	26.4 + 1.7	7.0 + 0.3	16.7 + 2.5	34.7 + 0.7
Samtliga tjänstemän	57.8 + 1.8	32.6 - 7.9*	14.7 + 0.7	26.0 - 0.5	48.6 - 5.1*
Lägre tjänstemän	41.8 - 3.2	23.2 - 10.6*	8.8 + 0.3	15.8 - 1.2	35.4 - 7.8*
Tjm på mellannivå	64.4 + 3.0	38.6 - 5.1	16.1 - 0.2	28.6 - 1.8	54.6 - 3.6
Högre tjänstemän	72.3 + 1.5	37.8 - 12.9*	22.2 - 0.7	38.5 - 3.2	59.9 - 9.8*
Ensamföretagare	57.2 + 19.0*	28.3 + 4.8	17.6 + 5.7	28.0 + 9.7	47.5 + 1.7
Företagare med anst.	42.2 + 8.5	16.3 + 6.1	11.4 + 5.6	17.2 + 8.8	32.1 + 10.3
Jordbrukare	23.2 - 9.1	5.7 - 0.7	9.9 - 4.5	4.8 - 4.2	14.7 - 7.5
Studerande	35.0 - 4.2	7.9 - 1.2	5.1 - 1.7	24.2 + 3.3	28.8 - 1.5
UTBILDNINGSNIVÅ					
Båda könen					
Förgymnasial utb.	31.2 - 1.3	18.5 - 3.0*	6.5 - 1.3	14.7 + 0.7	28.6 - 2.8
Gymnasial utb.	48.2 + 1.2	29.3 - 4.6*	10.3 + 1.2	22.7 + 0.6	42.9 - 3.3*
Eftergymnasial utb.	74.9 + 0.2	36.7 - 7.9*	20.4 - 1.1	41.2 + 1.6	60.5 - 3.3
Män					
Förgymnasial utb.	39.3 - 4.8	25.6 - 2.3	9.4 - 1.5	18.6 - 0.0	36.5 - 3.5
Gymnasial utb.	56.8 + 1.7	33.9 - 5.1*	12.3 + 0.8	29.2 + 2.2	50.5 - 2.7
Eftergymnasial utb.	81.8 + 1.4	37.2 - 10.1*	22.3 - 2.5	47.1 + 1.1	63.5 - 3.5
Kvinnor					
Förgymnasial utb.	23.5 + 1.3	11.8 - 3.9*	3.8 - 1.4	11.0 + 1.2	21.2 - 2.5
Gymnasial utb.	39.2 + 0.7	24.5 - 4.0*	8.2 + 1.6	15.9 - 1.1	35.1 - 3.9*
Eftergymnasial utb.	68.4 - 0.7	36.1 - 5.8*	18.7 + 0.4	35.6 + 2.5	57.8 - 3.1

Tabell 2.6: (forts.)

	Någon gång talat på ett möte	Någon gång försökt att påverka ett beslut i någon...			
		fack-förening	politiskt parti	annan förening	någon förening
DISPONIBEL INKOMST					
Båda könen					
Lägsta tredjedelen	39.2+ 1.3	16.4 - 3.3*	8.1 - 0.5	20.4+ 1.9	31.3 - 1.9
Mellersta tredjedelen	51.0+ 3.0	32.3 - 0.4	11.0+ 0.1	25.1+ 3.1*	46.9+ 1.5
Högsta tredjedelen	62.5+ 1.8	36.3 - 8.2*	17.1+ 1.6	31.2+ 0.7	53.2 - 4.9*
Män					
Lägsta tredjedelen	45.3 - 2.0	20.4 - 4.7*	10.0 - 1.5	24.2+ 0.6	36.9 - 3.6
Mellersta tredjedelen	59.1+ 2.5	36.9 - 2.0	13.2 - 0.5	30.7+ 3.8	53.7+ 0.6
Högsta tredjedelen	71.2+ 3.6	39.9 - 7.1*	19.0+ 1.2	38.1+ 2.4	59.1 - 3.0
Kvinnor					
Lägsta tredjedelen	33.5+ 3.7	12.7 - 2.3	6.3+ 0.3	16.8+ 2.8	26.1 - 0.9
Mellersta tredjedelen	43.5+ 3.6	28.1+ 1.1	9.1+ 0.7	20.0+ 2.4	40.6+ 2.4
Högsta tredjedelen	53.0+ 0.2	32.3 - 9.1*	14.9+ 2.1	23.6 - 0.7	46.8 - 6.6*
REGION					
Båda könen					
1 Stockholm	52.4+ 0.9	27.2 - 5.1*	12.8 - 0.6	29.6+ 5.9*	46.4+ 0.3
2 Göteborg, Malmö	53.3+ 3.6	24.3 - 9.0*	10.8+ 0.4	27.4+ 4.4	43.4 - 2.4
3 Större kommuner	50.3+ 0.6	29.0 - 3.2*	11.3+ 1.0	24.3 - 0.1	42.4 - 2.7
4 Södra mellanbygden	48.6+ 3.1	31.1 - 2.6	13.2+ 0.8	23.2+ 0.5	43.7 - 3.4
5 Norra tätbygden	49.5+ 0.1	31.5 - 1.8	8.6 - 3.5	21.7 - 1.7	44.3+ 0.6
6 Norra glesbygden	52.9+ 7.9*	27.9+ 1.2	18.2+ 3.6	27.3+ 3.2	46.6+ 2.3
Män					
1 Stockholm	60.0+ 1.4	29.3 - 7.9*	15.4+ 0.1	36.2+ 6.5*	51.4 - 1.0
2 Göteborg, Malmö	60.6+ 1.4	28.8-11.2*	10.9 - 2.7	33.8+ 4.4	50.0 - 5.1
3 Större kommuner	57.5 - 0.8	33.2 - 4.1*	13.7+ 0.5	29.9+ 1.1	49.5 - 2.2
4 Södra mellanbygden	59.6+ 3.5	37.0 - 1.6	17.3+ 1.2	28.1 - 0.0	50.5 - 2.8
5 Norra tätbygden	58.2 - 0.6	36.2 - 3.0	8.5 - 6.0	24.6 - 6.0	50.4+ 0.1
6 Norra glesbygden	58.5+ 5.7	33.0+ 2.6	17.6+ 1.2	32.0+ 3.5	51.4+ 0.4
Kvinnor					
1 Stockholm	44.7 - 0.6	25.0 - 3.0	10.1 - 1.5	22.9+ 4.6	41.5+ 0.8
2 Göteborg, Malmö	46.5+ 6.7	20.2 - 6.1*	10.7+ 3.7	21.6+ 5.3	37.3+ 1.1
3 Större kommuner	43.2+ 2.1	25.0 - 2.2	9.1+ 1.5	18.7 - 1.4	35.5 - 3.3
4 Södra mellanbygden	37.6+ 2.2	25.2 - 3.8	9.0+ 0.2	18.3+ 0.7	36.9 - 4.3
5 Norra tätbygden	41.6+ 2.3	27.3+ 0.3	8.7 - 0.8	19.2+ 3.4	38.9+ 2.3
6 Norra glesbygden	46.5+10.3	22.2 - 0.5	18.8+ 6.4	21.9+ 2.7	41.0+ 4.4
NATIONALITET					
Båda könen					
Infödda svenskar	52.7+ 2.4*	29.1 - 4.1*	12.5+ 0.4	26.6+ 1.8*	45.3 - 1.6
Naturaliserade inv.	35.9 - 5.0	24.8 - 5.3	8.2 - 1.1	18.3+ 3.6	34.4 - 4.2
Utländska medborgare	38.3+ 4.1	19.8 - 2.1	8.5+ 3.3	14.3+ 2.2	29.0 - 3.4
Män					
Infödda svenskar	60.2+ 0.8	33.1 - 5.3*	14.5 - 0.5	32.3+ 1.7	51.5 - 2.3
Naturaliserade inv.	44.6 - 4.0	30.0 - 4.4	12.3+ 0.3	22.1+ 7.9	41.6 - 1.2
Utländska medborgare	54.0+16.7*	26.5 - 0.4	11.4+ 5.4	20.8+ 6.7	37.2 - 0.4
Kvinnor					
Infödda svenskar	45.1+ 3.9*	25.0 - 3.0*	10.6+ 1.3	21.0+ 1.9	39.1 - 0.8
Naturaliserade inv.	28.4 - 5.8	20.4 - 6.1	4.7 - 2.4	15.1 - 0.0	28.3 - 6.8
Utländska medborgare	24.7 - 7.0	14.1 - 3.9	5.9+ 1.5	8.6 - 1.8	21.9 - 6.5

Kapitel 3

Socialt och politiskt kapital

Av Erik Amnå och Ingrid Munck

3.1 Inledning

I detta kapitel analyseras resultaten från kapitel 2 vidare utifrån teorier om det sociala kapitalet – föreningsliv och sociala nätverk. Innebar nittiotalets ekonomiska påfrestningar att också de sociala nätverken försvagades? Vad betydde nittiotalet för medborgarengagemanget? Vad spelar föreningslivet och de sociala nätverken för roll för medborgarengagemanget? Finns det skäl att oroas över att allt fler ungdomar väljer bort föreningslivet?

3.2 Socialt kapital

Debatten om föreningslivet fick nytt bränsle på 90-talet framför allt tack vare en enda forskningsrapport där man frågat sig hur skillnader i demokratis kvalitet egentligen uppstår. Forskare hade jämfört norra och södra Italiens utveckling under flera sekler för att få veta varför den politiska och ekonomiska utveckling varierar så kraftigt i olika regioner.

Svaret som Robert D. Putnam (1996) levererade var att ju mer människorna organiserat sig på

frivillig väg i allehanda sällskap, klubbar, föreningar, körer etcetera, desto mer litar människor på varandra. Och desto bättre visar sig demokratin – liksom den ekonomiska tillväxten – fungera. Närmare bestämt genererar den typen av aktiviteter ett socialt kapital - man lär sig att (våga) samarbeta kring ett gemensamt mål. Erfarenheten av mellanmänskliga aktiviteter inom exempelvis körer och fotbollsklubbar har helt enkelt lärt deltagarna att det finns förutsättningar för ett ömsesidigt förtroende. Medan man gör det man tycker är roligt och utövar sin hobby, växer medborgarnas förtroende för varandra. Så väver det sociala kapitalet ett slags undervegetation av tillit som gynnar en demokratisk utveckling. Med socialt kapital avsåg han ”drag i det sociala livet – nätverk, normer och förtroende – som gör det möjligt för deltagarna att agera tillsammans mer effektivt för att uppnå gemensamma mål.” (Putnam 1995, sid. 665). Det är alltså i sammanfogningen mellan förtroende, nätverk och medborgerligt engagemang som det skapas förutsättningar för att demokratin ska fungera.

Tanken var förvisso inte ny. Andra forskare hade hävdad samma sak långt tidigare. Men Putnams arbete var teoretiskt och empiriskt mer anspråksfullt.

I senare verk har Putnam gått vidare och visat att USA präglas av en mycket tydlig försvagning av det sociala kapitalet. Inte minst TV-tittandet har inneburit en kraftig nedgång i föreningsväsendet. Från att ha varit som mest föreningsaktiva under de första årtiondena efter andra världskriget, odlar amerikanerna sina intressen alltmer individualiserat – ”Att bowla ensam” heter betecknande nog Putnams andra stora bok (Putnam 2001). I det tredje stora verket han ger ut, lämnar samhällsforskare från flera länder teoretiskt och empiriskt stoff till vidare analyser av det sociala kapitalet (Putnam 2002b).

I den svenska politiska miljön har Putnams arbeten mestadels uppfattats som ljuv musik. Sverige uppvisar ett internationellt sett omfattande föreningsengagemang. Har inte den svenska modellen med starka folkrörelser, massor av studiecirklar och stora offentliga anslag till nykterhets-, ungdoms-, idrotts- och religiösa föreningar, varit ett uttryck för just denna övertygelse om sambandet mellan civilsamhälle och politik?

Den svenska ideella sektorn, som även inkluderar det oorganiserade frivilligarbetet, är i samma relativa storleksklass som exempelvis den amerikanska, även om det finns stora skillnader när det gäller vilka sektorer som dominerar (Wijkström och Lundström 2002). Särarten för den skandinaviska välfärdsstaten kanske ligger just i kombinationen av en stor offentlig sektor och en stor föreningssektor (Klausen och Selle 1996).

Det är därför ingen överdrift att påstå att Putnams forskning har gett en generell vetenskaplig legitimitet åt den starkt uppburna ideologiska självförståelse, som bland annat formuleras i direktiven till den svenska Demokratiutredningen:

”Ett högt valdeltagande, vida möjligheter till insyn och inflytande, levande folkrörelser och medborgerligt förankrade politiska partier har varit några kännetecken för 1900-talets svenska demokrati”. (Demokratiutredningen 2000, sid. 282).

Kritiken av Putnam

Föga oväntat har Putnams teser ifrågasatts av många forskare. Deras tvekan handlar om både hans teoretiska perspektiv och hans empiriska be-

lägg. Kritiker har bland annat hävdat ett annat orsakssamband, nämligen att det som kommer först när ett socialt kapital byggs upp, är de politiska institutionerna. Det ansluter till en viktig distinktion mellan personliga och politiska källor för legitimitet (Weatherford 1992). Medan Putnam betonar de förra, lägger kritikerna vikt vid de senare och menar att det är förtroendet för de offentliga myndigheterna som spiller över i ett förtroende för andra människor: begränsad korruption ger hög mellanmänsklig tillit. Inte tvärtom. Mer exakt skulle det finnas ett samband mellan graden av generalitet i välfärdssystemet och det mellanmänniska förtroendet i ett samhälle. Hypotesen går ut på att det är ett selektivt, individprovande fördelningssystem som föröder tilliten, medan ett generellt välfärdsystem tvärtom förstärker tilliten mellan medmänniskor. Om resonemanget håller, blir den politiska slutsatsen inte att satsa på föreningar utan på de generella välfärdsinstitutionerna för att vidmakthålla och förstärka det sociala kapitalet (Rothstein och Kumlin 2002).

Vidare kan ett föreningsliv vara både gott och mindre gott för den mellanmänniska tilliten. Som Putnam också säger sig vara medveten om finns det föreningar som har direkt anti-demokratiska mål och medel, och en del föreningar har som drivfjäder en fientlighet mot människor i andra föreningar. Socialt kapital kan vara av olika slag. Inte allt föreningsliv kännetecknas av ett utåtriktat brobygge.

En del föreningsliv är av introvert inlåsningskaraktär. Även fascister sluter ju sig samman. Därför måste man skilja mellan olika slags föreningar. Men, varnar åter några andra forskare utifrån studier bland etniska grupper i Amsterdam, även i auktoritära organisationer löser människor problem. Från demokratisk synpunkt kan den typen av organiserad kollektiv aktion trots allt vara att föredra framför att konflikter löses utanför ordnade, stabila organisatoriska strukturer (Fennema och Tillie 1999).

Föreningar bör också differentieras därför att deras demokratiska effekter kan gälla olika saker; en del är bra på att myndiggöra individer, andra är bättre på att leverera understöd åt de representativa institutionerna (Warren 2001). Forskare har också betonat vikten av att studera skillnaderna i det sociala kapitalets fördelning mellan olika näringsregioner, yrkesgrupper och lokalsamhällen (Stolle och Lewis, under utg.).

Putnams forskning har kanske inte inneburit någon generell nytändning av den ganska blygsamma svenska empiriska forskningen kring föreningslivets betydelse för demokrati (Amnå 1995). Men den har tveklöst inspirerat vissa studier. I en av dem hävdas att det inte finnas några allvarliga skäl till pessimism. När man exempelvis mätt hur omfattningen av det frivilliga sociala arbetet utvecklas, visar det sig att det svenska samhället, liksom för den delen en rad andra länder, inte alls utmärks av någon förtunning av det sociala kapitalet om det tolkas som en oegennyttig vilja att bistå personer utanför familjen med enkla sociala tjänster (Jeppsson Grassman och Svedberg 1999).

En norsk studie har nyligen nyanserat Putnams teser i ljuset av den nordiska föreningstraditionen (Wollebaek och Selle 2002). Forskarna hävdar bland annat att Putnam övervärderar själva aktiviteternas och de mänskliga mötenas betydelse. Samspelet ansikte mot ansikte är den viktiga generatoren för socialt kapital, menar Putnam. De norska forskarna visar emellertid att blotta den allmänna, passiva identifieringen med en rörelse kan vara nog så viktig för den politiska identiteten. Med stöd i klassiska studier av Almond och Verba (1963) menar de också att såväl medborgarkompetensen som uppslutningen bakom demokratiska normer är mycket större hos de passiva föreningsmedlemmarna än hos dem som står utanför.

Därför ifrågasätter de norska samhällsforskarna Putnams påstående att ett aktivt deltagande i föreningar skulle bidra mer till socialt kapital än ett passivt. Inte heller skulle antalet medlemskap vara mindre viktigt än aktivitetsnivån. Men det är bara bland de unga som ett aktivt deltagande bidrar mer än ett passivt till att skapa socialt kapital i betydelsen av social tillit. Ett aktivt deltagande är generellt sett inte nödvändigt för att forma socialt kapital. Vidare innebär flera medlemskap att det skapas mer socialt kapital än ett enstaka medlemskap.

Putnam menar vidare att alla föreningar genererar socialt kapital. Och politiska föreningar är inte viktigare än fågelskådarklubbar. Men de norska empiriska studiernas slutsats är den motsatta. Medlemmar i politiska föreningar uppvisar högre nivåer av socialt kapital än medlemmar i icke-politiskt orienterade föreningar (Wollebaek och Selle 2002).

En liknande slutsats når Foley och Edwards när de hävdar att det bara är under vissa förutsättningar som föreningar kan ha positiva effekter för de-

mokratien. I polemik mot Putnam argumenterar även de för att sammanhanget måste ha med politik att göra för att sådana färdigheter ska kunna utvecklas som kan förstärka (den stora) demokratin (Foley och Edwards 1996).

Putnams arbeten har också utnyttjats i den stora ideologiska trätan kring frågan om en stark offentlig sektor och kontroversen kring civilsamhället. En av frågorna gäller om en stark offentlig sektor är ett hot mot eller en förutsättning för ett starkt civilt samhälle. Oavsett vilken position man intar i den striden kan man glädjas över att sidor av samhällsutvecklingen som tidigare negligerats eller bara beskrivits i grova drag nu fått en ökad vetenskaplig uppmärksamhet med åtföljande teoretisk och metodologisk precisering (Amnå 1999). Både regeringens aktuella uppdrag till Vetenskapsrådet att inventera folkrörelseforskningen och Riksbankens Jubileumsfonds planerade områdesgrupp för forskning om civilsamhället avspeglar ett ökande vetenskapliga intresse.

På några punkter har också den nya forskningen om socialt kapital kunnat kasta nytt ljus över föreningslivets demokratiska betydelse. Den jämförande forskningen visar exempelvis att det sociala kapitalet överlag är ojämnt fördelat. De medborgare som saknar finansiellt och humant kapital lider också brist på socialt kapital. Det kan till och med vara så att det sociala kapitalet är ännu mer ojämnt fördelat än det ekonomiska. Det sociala kapitalet, fruktar Putnam, ansamlas mest hos dem som egentligen behöver det minst (Putnam 2002a).

Det är för övrigt inte självklart att det är föreningarna som ger upphov till demokratiskt värdefulla färdigheter. Det kan vara precis vara tvärtom. Just sådana medborgare som söker sig till föreningarna kanske redan före anslutningen är rikt utrustade med socialt kapital (se kapitel 2). Rekryteringen skulle alltså kunna vara skev. Föreningslivet skulle bara förstärka redan existerande dygder, färdigheter och dominansordning. Men det kan också vara en mer dynamisk ömsesidighet. När Brehm och Rahn studerade frågan empiriskt blev emellertid slutsatsen, att när människor deltar i föreningar skapas förtroende mellan människor. Det är inte i första hand något förtroende för människor som driver dem in i föreningslivet (Brehm och Rahn 1997).

Man kan sammanfattningsvis säga att demokratis generella förutsättningar analyseras nu med en

ny teoretisk nyfikenhet. Ingen ny grundläggande samhällsteori är etablerad. Forskningen i de flesta länder försvåras också av en brist på empiriska data över tid, med Sverige som ett undantag. Levnadsnivåundersökningens material insamlat av SCB omfattar paneldata om medborgerliga aktiviteter redan från 1978.

I denna studie påbörjas utforskandet av föreningslivets sociala och politiska kapital utifrån de senaste årgångarna i tidsserien, år 1992 och 2000. Forskarna behöver också data på både aggregerad nivå och individnivå innan de vågar dra några mer bestämda slutsatser (Putnam 2002a). Den typen av data är lyckligtvis svenska offentliga databaser jämförelsevis mycket rikt på.

Putnams alltför idylliska Sverigebild

De data vi använder oss av i denna rapport bygger på vad de intervjuade har svarat på frågor om bland annat sitt engagemang i olika typer av föreningar. Det innebär att det är de intervjuades minnesbilder och associationsbanor som är avgörande för vad som rapporteras. Det gynnar naturligtvis den typ av föreningar som har formellt medlemskap och traditionella former för information, beslut och aktivitet medan andra, lösligare samverkansformer missgynnas. Vi riskerar med andra ord att få en underskattning av den del av det medborgarengagemang som faller utanför denna ram.

Ett alternativ till en intervjuundersökning skulle kunna vara att man, när det gäller medlemsantal och aktiviteter, i stället förlitade sig på föreningarnas egen statistik. Emellertid finns det en risk att man på den vägen får en överskattning av föreningsengagemangen. Dessutom skulle vi inte få veta något om medlemmarnas bakgrund, vilket förutsätter en intervju-/enkätundersökning. Differensen mellan de båda sätten att beskriva föreningslivet är inte obetydlig men kan i dagsläget bara påpekas (Wijkström 2001; Lundström och Wijkström 2002).

Låt oss ta ett näraliggande exempel av betydelse för diskussionen om just det sociala kapitalet. Det handlar om studiecirkel. De arrangeras av studieförbunden, vilka i sin tur ofta är utlöpare av politiska partier och folkrörelser som nykterhetsrörelsen, fackföreningsrörelsen, idrottsrörelsen och frikyrkorörelsen.

År 1995 angav SNS Demokratiråd att ungefär 40 procent av den svenska vuxna befolkningen årligen deltar i studiecirkel av olika slag (Rothstein

1995 sid. 59). Samma siffra har lanserats i den internationella forskardiskussionen. Att staten står för halva kostnaderna sägs vara ett exempel på hur socialt kapital kan skapas uppifrån (Rothstein 2002, sid. 301).

När dessa uppgifter når Putnams öra, formulerar han sin beundran för det svenska sociala kapitalet sådant det uppenbaras i studiecirkelarna så här:

”Verksamheten verkar växa och involverar förvånande nog 40 procent av den vuxna befolkningen varje år. (Det kanske inte är någon tillfällighet att svenskar och andra skandinaver tillbringar mycket mindre tid framför TV än medborgare i andra avancerade nationer gör.) Och, precis som teorin om det sociala kapitalet föreslår, verkar deltagandet i studiecirkel vara länkade till ett bredare medborgarengagemang. Lika anmärkningsvärt är det faktum att hälften av kostnaderna för studiecirkelarna täcks av offentliga anslag.” (Putnam 2002, sid.395-6)¹

Siffran 40 procent av den vuxna befolkningen skulle motsvara ca 2.7 miljoner människor.

En folkbildningsforskare rapporterar emellertid om ett cirkeldeltagande på en betydligt lägre nivå. Han använder sig av dels en offentlig utredning från 1995, dels en undersökning från Folkbildningsrådet 1996:

”Om man tar hänsyn till att många personer är med i flera cirkel och därför räknas flera gånger kommer man fram till en uppskattning av mellan 1,2 och 1,6 miljoner som deltar en eller flera gånger under ett år.” (Larsson 1999, sid. 250)

De elva studieförbunden uppskattar själva att cirkelarna 1999 samlade mellan 1.5 och 2 miljoner personer (Folkbildningsrådet 2003). Den nivån på deltagandet är i stort sett oförändrad under senare

¹ Redan på insidan av omslaget till den av Putnam redigerade *Democracies in Flux* från 2002 används denna uppgift till att framhäva den svenska särarten. Där blir Sveriges sociala kapital en motbild till en annars ganska mörk bild av det sociala kapitalets förtunning i många länder: ”På den ljusa sidan, socialt kapital framstår lika starkt som någonsin i Sverige, där 40% av den vuxna befolkningen deltar i ’studiecirkel’ – små grupper som möts en gång i veckan för utbildande diskussioner.”

hälften av nittioalet. Varken studiecirkelnas antal eller summan av deltagare varierar så dramatiskt under slutet av nittioalet. Nettosiffrorna, alltså innan man tagit hänsyn till att samma individ kan delta i flera cirklar, var för 1994/95 totalt 2 887 976, 1999 hade man 2 884 288 deltagare och 2001 samlade cirklarna totalt 2 661 935 deltagare (Studieförbunden 2001, sid. 8).

I Riks-SOM undersökningen 1998 uppgav vidare 23 procent att de deltagit i en studiecirkel åtminstone någon gång under året, dvs. ca 1.5 miljoner individer (Riks-SOM 1998).

När SCB, i samband med att man 2000 ställde en räkka frågor om utbildning, frågade sitt befolkningsurval om de deltagit i någon utbildning eller kurs under året som varit av hobby- eller allmänbildande karaktär/kurs för nöjes skull (alltså inte som ett led i en yrkesmässig kompetensutbildning) svarade ca 5 procent ja, vilket skulle motsvara ca 362 000 individer (Motsvarande tal för 1992 var åtta procent eller ca 553 000 individer).

Man måste bära i minnet i vilket sammanhang och med vilket syfte SCB ställer frågan. Om någon sedan vill använda svaret till att belysa ett annat fenomen, till exempel studieförbundens totala verksamhet, innebär detta en betydande underskattning. Man kan också förmoda att de som exempelvis sjunger i kör eller spelar korpfboll inte alltid är medvetna om att de (i formell/teknisk mening) deltar i en statsbidragsberättigad studiecirkel. Och flera människor går, som sagt, inte sällan i flera cirklar².

Sammanfattningsvis menar vi att differensen på bortåt 2 miljoner människor mellan de olika uppgifterna om hur många som går i studiecirkel i Sverige under ett år är högst otillfredsställande. Det pekar på ett behov av både en metodutveck-

ling och en noggrannhet i att använda befintliga data. Den internationellt lanserade uppgiften att 40 procent av svenskarna årligen skulle gå i just *studiecirkel* bedömer vi, tills vidare, knappast som tillförlitlig.

Det här exemplet illustrerar svårigheterna att förstå även ett fenomen som kan tyckas vara så enhetligt och enkelt som en studiecirkel. Betydligt svårare är det att korrekt återge omfattning och inriktning på föreningslivet, särskilt det otraditionella. Det gäller inte minst den typen av nya sociala rörelser som anti-globaliseringsrörelsen som avviker från det svenska föreningsidealet ifråga om bland annat medlemskap och föreningsform men som utgör en viktig bit i det pussel som ska spegla och värdera både helheten och variationsrikedomen i medborgarnas kollektiva organisering.

3.3 Den föreningsbaserade demokratin

Ett vitalt föreningsliv sägs vara bra för demokratin. Utifrån ett ideal som hyllar individuellt och gemensamt självstyre berikar föreningarna möjligheterna för medborgarna att själva ta hand om sina angelägenheter och utöva inflytande över gemensamma beslut. Det sker framför allt genom tre olika mekanismer. För det första utvecklar föreningarna den typ av kompetens och dygder som efterfrågas i ett gemensamt beslutsfattande, till exempel kompetensen att formulera, argumentera och värdera liksom förmågan att också bli en god förlorare.

Föreningslivet öppnar för det andra dessutom fler och nya offentliga rum. Föreningslivet försörjer samhället med en social infrastruktur. Där erbjuds individerna möjligheter att presentera och diskutera sina egna och andras levnadssituation och livserfarenheter, och att vara med och skapa egna, alternativa politiska dagordningar, pröva idéer, manifestera kritik etcetera. Det kompletterar arenor för individuellt agerande som stat och marknad och vidgar därigenom medborgarnas handlingsutrymme.

Föreningslivet innebär för det tredje också att den representativa demokratin institutioner förstärks. Kvaliteten i de politiska samtalen höjs. Medborgarna myndiggörs genom deltagande och representation. Medlemmar får politiskt inflytande. Föreningslivet binder samman dem i gemensamma projekt och åtaganden. Den som engagerar sig i föreningslivet blir indragen i större samman-

² Enligt SCB:s 20-årsrapport deltog ca 40 procent av befolkningen i något slags kurser under det senaste året 1994. Där ingår även kurser som inte arrangerades av studieförbunden utan av fack, arbetsgivare, radio/TV, AMU osv. (arbetsgivarna har haft 1 017 000 kursdeltagare) och det handlar inte bara om direkt yrkesutbildning utan exempelvis även om bland annat fiolkurser, bokcirklar, musikgrupper och introduktion i det nya pensionssystemet. En möjlig förklaring bakom den missvisande uppgiften att 40 procent av befolkningen går i studiecirkel, skulle kunna vara att SNS-forskarna (och Putnam) helt enkelt feltolkade denna uppgift från SCB.

hang. Den växande självtilliten och erfarenheterna av gemensamt arbete ökar lusten för att ge uttryck för sin åsikt – genom att rösta eller genom att protestera på olika sätt. På så sätt frodas den medborgarkultur som fredligt kan lösa olika slag av motsättningar och konflikter – men inom ramen för ett politiskt system som medborgarna kan acceptera (Almond och Verba 1963, 1980; Warren 2001).

Ett utmärkande drag för svensk demokrati har varit just att medborgarna varit starkt engagerade i organiserade sociala aktiviteter mellan valen. På de mycket spridda bilderna av vårt aktiva folkstyre står föreningslivet därför långt fram som ett framgångsexempel på hur generationer av fattiga människor görs till politiska jämlikar (Lundkvist 1977). Det har betraktats som världsledande genom sin kvantitativa och kvalitativa utbredning. Nästan alla medborgare är medlemmar och många av dem är också aktiva. I likhet med de andra nordiska länderna utgör därför det svenska föreningslivet en plantskola av sällsam betydelse för demokrati. Det har rentav ansetts ligga ganska nära idealet om en aktiv folkstyrelse, närmare än de flesta andra länder. Sverige har kallats för en *folkrörelsedemokrati*; ju fler som är med i föreningar, desto starkare blir demokratin. Och svenskarna har länge varit bland de allra främsta i världen i innehav av många medlemskap (Curtis, Grabb och Baer 1992).

Föreningarna har dessutom ofta samma geografiska indelning som den offentliga sektorn med en lokal, en regional och en nationell nivå. Flera av föreningarna, särskilt de äldre, har också täta relationer till de politiska partierna. Föreningslivet binder på det sättet samman nationalstaten och ger medlemmarna/medborgarna en ökad närhet till de politiska ledarna. Inte minst de gamla folkrörelserna var integrerade delar i ett gemensamt politiskt nationalstatsprojekt.

Demokratis beroende av vertikal och horisontell tillit - samarbetskulturen

I ett samhälle som är alltmer komplicerat, storskaligt och opersonligt blir medborgarnas allmänna tillit till den som företräder dem alltmer avgörande för systemets effektivitet och stabilitet. När vi inte längre kan konfronteras ansikte mot ansikte, eller i allmänhet inte till fullo förstår komplicerade politiska lösningar, måste vi överlåta åt andra att med vårt förtroende lösa uppgifterna.

Det allmänna förtroendet för ledarna liksom för medmänniskorna förmodas spela en allt viktigare

roll för samhällets förmåga att lösa sociala problem. Den första typen av förtroende är av vertikalt slag och gäller bedömningen av hur väl politiska institutioner av skilda slag löser sina uppgifter. Den andra dimensionen är horisontell och gäller hur mycket man i allmänhet kan lita på andra medborgare. I båda fallen existerar kraftiga variationer mellan olika länder.

Norden noterar emellertid genomgående höga tal i båda avseenden såväl för ungdomar som för vuxna, vilket skulle kunna tänkas bero på just föreningsväsendets intensitet och karaktär. I diagram 3.1 redovisas andelen fjortonåringar som säger att de håller med om att ”politikerna gör sitt bästa för att ta reda på vad folk vill” (politikernas lyhördhet), respektive deras uppfattning om ”hur ofta man kan lita på andra människor som bor i samma land som man själv gör” (social tillit)³.

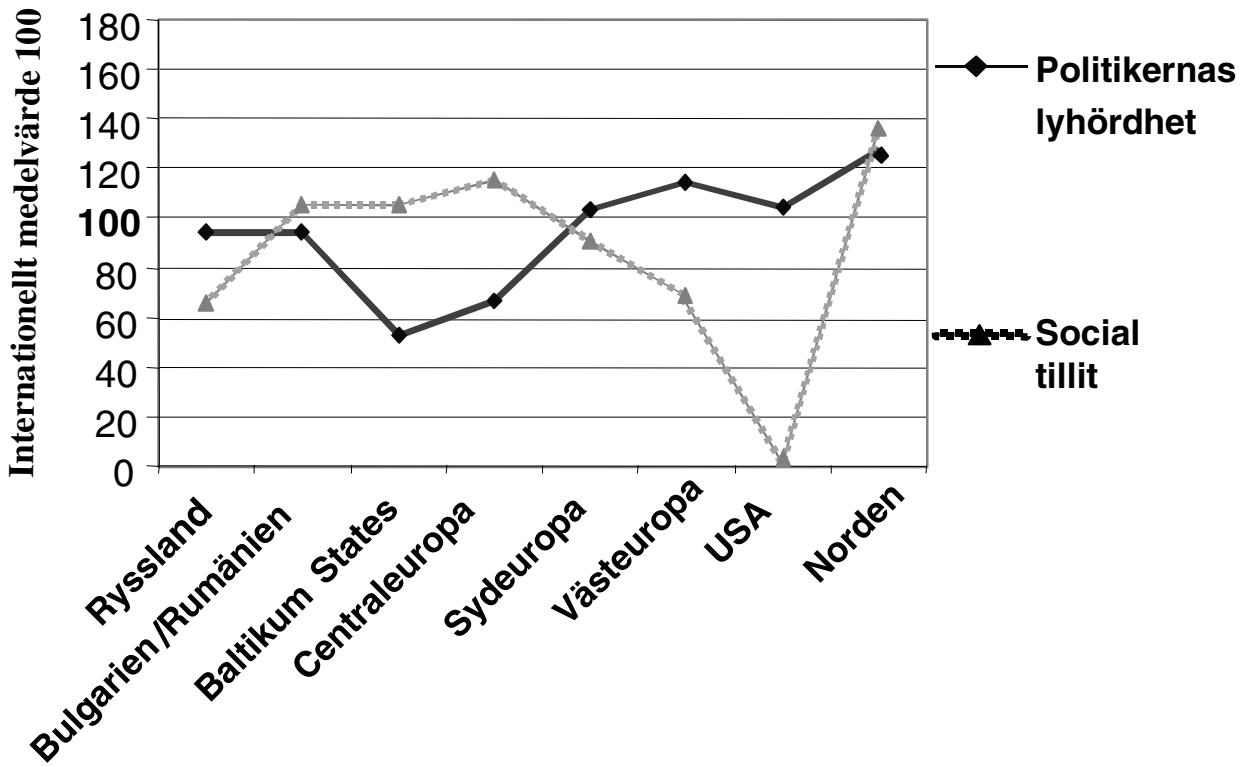
Diagrammets högsta värde för social tillit hittar vi i Norden, en nivå som svarar mot att ca 65 procent uppger sig ha en positiv inställning till människor i allmänhet. Bottennoteringen på den internationella indexskalan gäller USA:s 14-åringar. En låg siffra, 35 procent positiva svar, som även gäller USA:s vuxna befolkning vid millenniumskiftet (Munck, Amnå och Pettersson 2002).

³ Variabeln *politikernas lyhördhet* baseras på påståendet ”Politikerna gör sitt bästa för att ta reda på vad vanliga människor vill”. Svartalternativen var fyra, från ”Håller absolut inte med” till ”Håller absolut med” samt ”Vet inte”. Variabeln *social tillit* baseras på frågan ”Hur ofta kan du lita på institutionerna?” (som sista fråga i en lista som föregåtts av elva olika institutioner) som i den svenska versionen löd: ”Människorna som bor i Sverige.” Svartalternativen var fyra, från ”Aldrig” till ”Alltid” samt ”Vet inte”.

I diagrammet har svarsskalorna omformats till en internationell indexskala med medelvärdet 100 och standardavvikelsen 50 baserad på de 28 länder som ingår i studien.

92 000 ungdomar i åldern 14-15 år i 28 länder deltog i undersökningen som genomfördes 1999. De ingående länderna/regionerna i diagrammet är Ryssland; Bulgarien/Rumänien; Baltikum: Estland, Lettland och Litauen; Centraleuropa: Polen, Tjeckien, Slovakien, Slovenien och Ungern; Sydeuropa: Italien, Portugal, Cypern och Grekland; Västeuropa: Belgien (fransktalande), England, Tyskland och Schweiz; USA; Norden: Danmark, Finland, Norge och Sverige. Regionindelningen följer Berglund och Aarebrot (1997).

Diagram 3.1 14-åringars attityder till politikernas lyhörddhet och deras sociala tillit i 24 länder. Internationellt medelvärde=100. Källa: IEA Civic Education Study 1999/2000

Sammanfattningsvis antas föreningarna på ett ganska lyckosamt sätt öka medborgarnas möjligheter att dels mobilisera för sina krav, dels kompromissa om de politiska lösningarna. Så här kan det låta:

”I Sverige har en samarbetskultur, byggd på fredlig och ordnad interaktion mellan olika befolkningsskikt, kunnat förenas med en påfallande stark mobilisering inom olika samhällsgrupper. Givet de politiska friheter som tidigt etablerades – och på basis därtill av ett sedan länge utvecklat socialt kapital på det lokala planet och av representation på nationell nivå – kunde ett folkligt organisationsarbete effektivt komma i gång. Redan vid 1900-talets ingång hade ett organisationsväsende med (jämförelsevis) stor medlemsanslutning och organisatorisk fasthet börjat formas. Ett välutvecklat partiväsende – ofta med starka band till föreningarna – växte därefter fram. Till sin interna karaktär var sammanlutningarna liksom partierna som regel demokratiskt uppbyggda. Förvisso framväxte vissa tydliga mönster av politisk och social inkapsling – till följd av de relativt slutna parti- och organisationskluster som etablerades. Men på grund av den homogenitet, som präglade befolkningen, och den politiska tradition av samverkan och kompromiss, som fun-

nits i landet, har det inte alstrat några mer svårartade konflikter.” (Hadenius 1999, sid. 70).

En politisk och social samarbetskultur frodas. Deltagarna tränas i ömsesidig respekt och i att lösa sina konflikter under samförstånd.

Försvagas föreningslivet?

Den tämligen rosiga bilden av förenings-Sverige har ifrågasatts på senare tid. Nya empiriska fakta har tonat ned den idylliska bilden. Andra, mer individualistiskt orienterade demokratiideal tolkar också föreningslivet i ett nytt ljus. Föreningslivets betydelse för svensk demokrati ifrågasätts utifrån andra ideologiska utgångspunkter än de som dominerat och dem vi refererat ovan.

Maktutredningens huvudbetänkande 1990 problematiserade den dittills dominerande bilden av föreningslivet på några centrala punkter. Man kunde i och för sig rapportera om att bara en liten del av befolkningen helt saknade föreningskontakter. De allra flesta var medlemmar i åtminstone någon organisation. Men det fanns inte längre något stöd för den gamla bilden av ett massivt förenings-Sverige. Den fortfarande jämförelsevis höga genomsnittssiffran förklarades av att många var

fackligt anslutna, medlemmar i Konsum eller bara aktiva idrottare. Många hade bara tillfälliga kontakter med någon förening. De verkligt hängivna var faktiskt ganska få. Och föreningslivets utveckling harmonierade med den allmänna politiska utvecklingen från samhälls- till individcentrering (Maktutredningen 1990).

Nittioalet innebar att medlemstalet sjönk i många föreningar, däribland fackliga föreningar och idrottsrörelsen. Aktivitetsnivån hade sänkts betydligt. På åttiotalet saknade 65 procent av befolkningen föreningsuppdrag. 1997 hade den andelen vuxit till 71 procent. ”Förenings-Sverige börjar knaka i fogarna” (Petersson 1998, sid. 68), löd forskarnas sammanfattande slutsats åtta år efter Maktutredningen.

När den parlamentariskt sammansatta Demokratiutredningen år 2000 presenterade sitt betänkande, underströk den föreningslivets många positiva roller för demokratins utveckling. Men den hade också tagit intryck av de kvalitativa förändringar som skett både inom föreningarna och i deras förhållande till stat och marknad. Man var oroad över att ojämlikheten breder ut sig också inom föreningslivet:

”Frivilligt föreningsengagemang tycks inte vara ett sätt att kompensera för i andra sammanhang bristande resurser. Snarare tycks de som redan har resurser vara de som flitigast engagerar sig. De som i minst utsträckning deltar tycks vara lågutbildade i storstäderna, med liten familjetradition av föreningsliv.” (Demokratiutredningen 2000, sid. 204)

Demokratiutredningen noterade vidare att nya organisationsformer vuxit fram som inte minst tycktes attrahera unga medborgare. Å ena sidan fann den det viktigt att tillvara det engagemanget men å andra sidan tvekade den inför det demokratiska värdet i de nya rörelsernas så kallade nätverkskultur:

”Nätverkskulturens utbredning utmanar på flera sätt folkrörelsedemokratien. Den skapar förutsättningar för snabba initiativ och ett mer handlingsinriktat deltagande, vilket gynnar medborgarnas möjlighet till ett effektivt deltagande. Å andra sidan skolar folkrörelserna medlemmarna i demokratiskt utövande, genom att lära dem mötesteknik i en representativ demokrati. De utgör på så vis en rekryteringsbas för framtida förtroendevalda. I ett nätverkssamhälle riskerar detta att förbises, där i stället medborgare med ett gemensamt intresse knyter

sig samman och tillsammans aktivt arbetar för att främja just detta intresse.

När politiskt handlande blir allt viktigare, och konkurrensen om uppmärksamhet i exempelvis medierna blir allt hårdare, är det risk för att den demokratiska skolningen inte hinns med, inte prioriteras.” (Demokratiutredningen 2000, sid. 204-5)

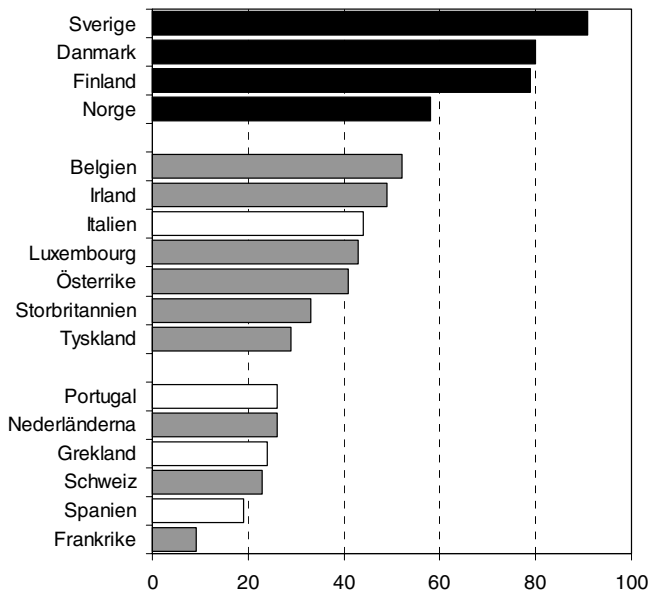
Den numerära svenska nedgången i föreningsmedlemskap har också sin motsvarighet i de övriga skandinaviska länderna. I ett större internationellt perspektiv behåller de visserligen alltjämt sin ledarposition när det gäller antalet medlemskap.

I Skandinavien är minst två av tre medborgare medlem i åtminstone någon förening, i Sverige 90 procent (se kapitel 2), i USA, Holland, Nederländerna, England och Tyskland knappt varannan och i Frankrike och Italien bara var fjärde. Men bortser man från fackföreningarna blir skillnaderna mellan länderna mindre. Försöker man dessutom mäta de obetalda insatsernas omfattning i föreningarna suddas nivåskillnaderna ut ännu mer (Andersen och Hoff 2001).

Däremot har de senaste tjugo årens nedgång ifråga om fackföreningsmedlemskap i Europa, Japan, Australien, Nya Zeeland och USA inte någon parallell i Skandinavien, i varje fall inte förrän under den andra hälften av 1990-talet (Putnam 2002). Medan de flesta andra länder uppvisar en facklig anslutningsgrad på under 50 procent, hade Norge, Finland, Danmark och Sverige ännu i början av nittioalet 57, 71, 84 respektive 85 procent medlemmar bland alla anställda löntagare (Goul Andersen och Hoff 2001, sid. 94).

Diagram 3.2 visar ILO:s statistik med uppdelning av Västeuropa i de tre huvudklustren med avseende på välfärdsregimer och arbetsmarknadsförhållanden, nämligen Nordeuropa (svart), Sydeuropa (vitt) och Centraleuropa (grått). Inom dessa tre kluster har länderna likartade välfärdsstrategier (den institutionella mixen mellan arbetsmarknad, välfärdsstat och familj), och som vi ser i diagram 3.2, även likartad nivå när det gäller anslutningen till fackorganisationerna mot slutet av 1990-talet.

Diagram 3.2 Medlemmar i fackorganisationer i Västeuropa. Procent av alla anställda. Källa: ILO.

När medborgarna väljer andra former för att kanalisera sina åsikter, till exempel genom nya sociala rörelser, innebär det samtidigt problem för den etablerade statistiken, bland annat av den typ vi arbetar med här. Denna statistik riktar ju sig framför allt mot de traditionella föreningsformerna med formellt medlemskap och är sämre på att fånga de nya organisationsmönstren (Wijkström och Lundström 2002).

Föreningslivet skiftar karaktär

När vi gör historiska jämförelser av föreningslivet måste vi ha i minnet, att dagens föreningar inte alltid har så mycket gemensamt med sina företrädare. Siffror om föreningsantal och medlemskap ger en viktig information om vad som händer med den del av samhället som består av fria föreningar. Vi kan se hur olika typer av föreningar fötts, utvecklats och dött, till exempel att anmärkningsvärt många nya föreningar bildas hela tiden. Över hela Norden kan vi också se hur individernas medlemskap förändras.

Men, som vi visat i kapitel 2, sker under ytan också viktiga förändringar som vi måste få kunskap om för att kunna teckna den fulla bilden. På flera punkter har de senaste femtio åren varit mer omvälvande än vad den i och för sig dramatiska föreningsstatistiken anger. Fokus har skiftat från de gamla folkrörelsebaserade, kollektiva, politiska, frikyrko-, nykterhets- och kvinnoprojekten till mer individuella och livsstilsorienterade kultur- och fritidsaktiviteter. Det handlar inte minst om att

folkrörelsernas roll som demokratisk infrastruktur har försvagats markant. (Selle och Øymyr 1995).

Över hela västvärlden tycks också vad Putnam kallar "tertiära organisationer" brett ut sig på de "sekundära organisationernas" bekostnad. De äldre folkrörelsernas organisationsprinciper om frivillighet, intern demokrati och decentralisering förlorar mark. I stället växer det upp terciära organisationer som utmärks av centralisering, avlönat ledarskap, ickedemokratisk organisering och medlemsstöd mer i form av pengar än tid. Och fler än Putnam misstror deras förmåga att skapa viktiga sociala värden eftersom de inte bygger på fysiska möten ansikte mot ansikte eller ens förutsätter någon egen aktivitet av betydelse. De viktigaste nätverken är vertikala, inte horisontella (Putnam 1995).

Dagens föreningsliv är alltså på flera punkter annorlunda än gårdagens. Dess sociala sammanhang och dess finansiella förutsättningar har förändrats högst påtagligt. Relationerna till stat och kommun har omförhandlats under de senaste årtiondena. De ograverade anslagen ersätts eller kompletteras av betalning för specifika tjänster som föreningar kontrakteras för att utföra (Ibsen och Henriksen 2001; Johansson 2001).

Enkelt uttryckt finns det en tendens till att föreningslivet utvecklats i riktning från "från röst till service" (Wijkström och Lundström 2002) eller, annorlunda uttryckt, från breda medlemsbaserade frivilligsammanslutningar till professionella och oligarkiska byråkratier som slåss för smala intressen. Frågan är ifall den utvecklingen innebär en demokratisk framgång eller inte. Föga oväntat utmynnar en färsk amerikansk studie i en öppen fråga på den här punkten:

"Nu lider det gamla medborgar-Amerika mot sitt slut. Efter sextioalet är USA visserligen mer rasmissigt integrerat och jämställt. Men det återstår att se om det framväxande medborgarsamhället av professionella föreningar utan medlemmar kan bevara eller vitalisera amerikansk demokrati." (Skocpol 2002, sid. 136).

Men försvagas därmed också demokratin?

En sak är att föreningslivet, som flera hävdar, var viktigt i fördemokratisk tid och när folkstyrelsen skulle etableras. Men är det säkert att den mer mogna folkstyrelsen är lika beroende av föreningar? Det minskade föreningsengagemanget kanske inte behöver beklagas utan det kan tvärtom ses

som en demokratisk vinst att medborgare blivit individuellt allt starkare och klarar sig utan kollektiva handlingsvägar:

”Folk agerar idag mera autonomt och självständigt, de gör det mindre än förr i ’orkestrerad’ form. Är detta en nackdel för demokratin? /.../ Tillbakagången för det reguljära organisationslivet har inte fört med sig politisk oförmåga och känsla av maktlöshet bland medborgarna i allmänhet. Tendensen är snarast den motsatta. För många har minskningen av socialt kapital av traditionell art kompenserats, som det verkar, av en förstärkning av det humana kapitalet. Människor går mindre på möten etc. – men de har i gengäld bättre förmåga att ta sin sak i egna händer. Ökad polarisering och konflikter (vilket en del teoretiker förutspått) har för den skull inte blivit följden. Idyllen kvarstår i stora drag, om än med en funktionellt ändrad komposition /.../”.

(Hadenius 1999, sid. 72-3)

I åttio- och nittioalets ideologiska debatt kom civilsamhället också att framställas som ett alternativt politiskt ideal till välfärdsstaten (Trägårdh 1999). En stark offentlig sektor betraktades, som nämnts tidigare, i såväl den nationella som internationella debatten som förgörande för demokratin. Den ansågs hota framväxten av autonoma individer och hämma deras lust och förmåga att förverkliga sina olika livsprojekt.

3.4 Analysmodellen

I detta kapitel skall vi undersöka sambanden mellan föreningsliv, socialt kapital och vad vi kallar politiskt kapital. Vi följer schemat som presenteras i analysmodellen i figur 3.1, där begrepp och variabler redovisas.

Datamaterialet utgörs av kompletta årgångar 1992 och 2000 av ULF-data. Det gör det både nödvändigt och möjligt för oss att differentiera diskussionen om det sociala kapitalet. Eftersom dessa undersökningar inte har innehållit den gängse frågan om det sociala kapitalet (om intervjupersonen tycker att han/hon i regel kan lita på andra människor i landet), har vi istället utnyttjat svaren på hela raden av nätverksfrågor om umgänge, grannkontakter och social isolering samt uppgifterna om föreningsengagemang. Den vägen tror vi oss kunna fånga ytterligare några viktiga aspekter på det sociala kapitalet utöver föreningslivet. Vi

inkluderar därmed också det faktiska mellanmänskliga förtroendet sådant det gestaltas i sociala mönster.

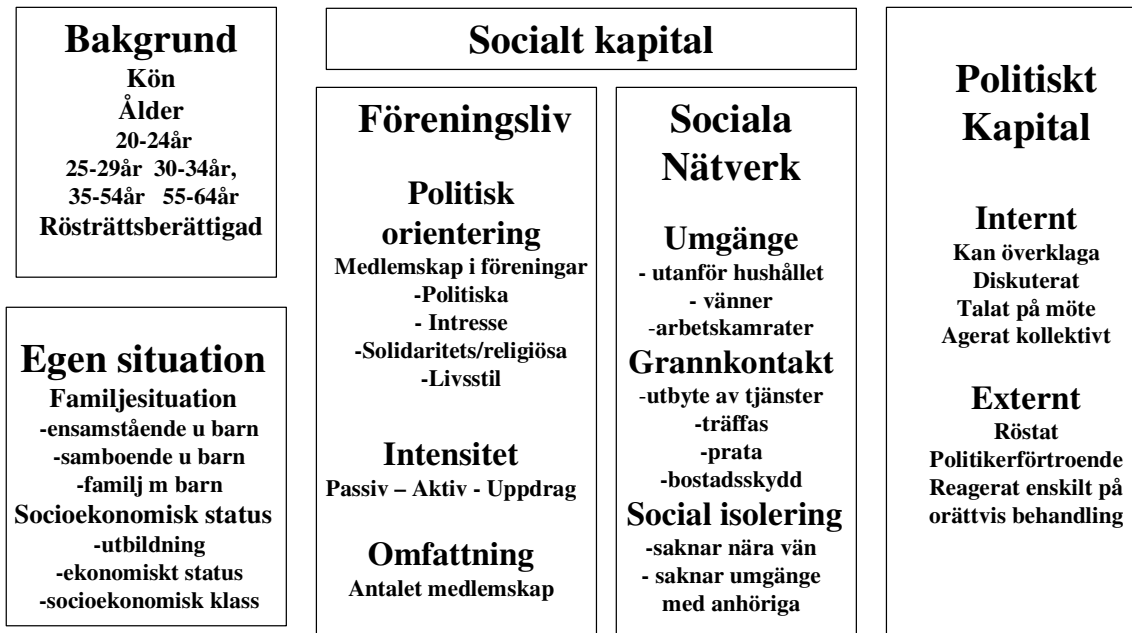
Mot bakgrund av den betydande tillbakagång i föreningsliv som vi konstaterade i kapitel 2, skall vi nu, för det första, se om det rör sig om en nedgång ifråga om socialt kapital också i andra avseenden; försvagas även de sociala nätverken kring bostaden, arbetet och det civila umgänget i övrigt?

Sedan ska vi, för det andra, undersöka om det politiska kapitalet förändrats under nittioalets. Till skillnad från de norska kollegorna har vi valt att inte inkludera de olika uttrycken för medborgarengagemang i begreppet socialt kapital. Istället väljer vi att hålla isär socialt kapital från politiskt kapital. Med begreppet *politiskt kapital* åsyftar vi, i analogi med Putnams begrepp socialt kapital, ett antal kännetecken för medborgerlig kompetens och medborgerligt engagemang, vilka tillsammans speglar medborgarnas uppfattningar om de kan göra sig hörda. Inom välfärdsforskningen talar vi här om politiska resurser.

Slutligen vill vi belysa om nedgången i föreningslivet har fått några konsekvenser i fråga om medborgarengagemang. Vi gör det genom att se om det finns ett samband mellan föreningsaktivitet och politiskt kapital. Har exempelvis de medborgargrupper som står utanför föreningslivet en sämre förmåga att överklaga myndighetsbeslut? Är det vidare så att de demonstrerar, diskuterar politik eller röstar i mindre utsträckning än föreningsfolket?

Vi analyserar situationen år 2000 i två modeller; (1) Generation 20-64 år och (2) Unga 20-34 år, representativa urval av befolkningen av röstberättigade medborgare. Med tanke på den stora skillnad i föreningslivet som framkommit i kapitel 2 ifråga om kön och ålder, har vi delat upp sambandsanalyserna efter kön men också gjort en separat analys av de unga 20-34 år. Två åldersgrupper har helt uteslutits från sambandsanalysen nämligen de mycket unga (16-19 år) och ålderspensionärer (65-84 år). Anledningen till detta är att beskrivningen av dessa grupper, när det gäller politiska resurser och sociala nätverk, uppvisar ett komplicerat mönster visavi de övriga åldersgrupperna, vilket är närmare redovisat i resultaten nedan.

Figur 3.1 Analysmodell

I vår analysmodell (se figur 3.1) har vi först fört in några centrala uppgifter om personernas *bakgrund* som kön och ålder (åldersgrupperna 20-24 år, 25-34 år, 35-54 år, 55-64 år) samt om man är röstberättigad. Vi har också karakteriserat medborgarna utifrån deras *egen situation*, dvs. familjesituation (ensamstående utan barn, sambo utan barn och familjer med barn) och socioekonomisk status (sammansatt av tre variabler rörande utbildning, disponibel inkomst och socioekonomisk grupp), för att beskriva deras allmänna utbildningsmässiga, ekonomiska och sociala förhållanden.

Det *sociala kapitalet* har vi delat upp i dels en föreningsaspekt, dels en social nätverksaspekt. *Föreningslivet* har vi strukturerat med avseende på tre egenskaper: vilka föreningstyper som personen är med i (politisk orientering), hur mycket personen deltar (intensitet) samt hur många föreningar personens medlemskap totalt omfattar (omfattning) (Jfr Wollebaek och Selle 2002). För varje föreningstyp har vi bedömt graden av politisk orientering (vikter från hög: 8, till låg: 2) och valt ett eller flera exempel i beskrivningen för varje typ nedan:

- *Politiska föreningar* (partier och ungdomsförbund), vikt 8.
- *Intresseföreningar* (fackliga organisationer och pensionärsorganisationer), vikt 4.

- *Solidaritetsorganisationer* (kristna samfund samt internationella organisationer och fredsföreningar), vikt 4 och
- *Livsstilsföreningar* (idrottsrörelsen), vikt 2.

Den andra delen av det sociala kapitalet utgörs i vår modell alltså av de *sociala nätverk* som personen i övrigt deltar i. Vi fångar umgänget med vänner och andra utanför hushållet (umgänge vänner) samt hur ofta man träffar sina arbetskamrater (träffar arbetskamrater), liksom vilket slags kontakt och utbyte man har med sina grannar (grannkontakt) respektive social isolering, dvs. om man saknar nära vän och/eller är samboende utan umgänge och nära anhöriga.

Det *politiska kapitalet* har två aspekter, en intern och en extern. Det interna vetter mer inåt mot de egna politiska erfarenheterna och självuppfattningen av den egna politiska förmågan att t.ex. överklaga ett myndighetsbeslut (kan överklaga). Till det interna politiska kapitalet hör också uppgifterna om att man har deltagit i protestaktioner (agera kollektivt). Det handlar om huruvida man försökt att påverka sådant som man tycker är fel i kommunen eller i övrigt. Det kan vara att man kontaktat ansvarig tjänsteman eller förtroendevald, skrivit insändare eller artikel, undertecknat ett uttalande eller deltagit i en demonstration (beteendet som ingår i ett summaindex för agerat). Det interna politiska kapitalet ger även besked om vil-

ket slags "politisk människa" man är i sociala sammanhang, till exempel hur man betar sig när samtalet i ett sällskap kommer in på politiska frågor (diskuterat):

- Jag brukar inte bry mig om att lyssna när folk börjar prata om politik
- Jag brukar nog lyssna, men jag lägger mig aldrig i diskussionen
- Det händer ibland, men inte så ofta att jag säger vad jag själv tycker
- Jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt.

En sista uppgift som vi använt oss av för att täcka in det interna politiska kapitalet gäller om man någon gång talat inför ett möte i en förening eller organisation (talat på möte).

Till den externa delen av det politiska kapitalet hör å andra sidan reaktioner i egenskap av enskild brukare, deklarat, patient, klient etcetera när man anser sig ha blivit utsatt för en orättvis myndighetsbehandling (reagerat enskild på orättvis behandling).

Till de externa politiska kapitalet räknat vi uppgifter om man deltagit i senaste valet (röstat i senaste val). I vår beskrivning av det externa politiska kapitalets förändring mellan år 1992 och år 2000 har vi slutligen tagit med svaren på den något ålderdomligt formulerade frågan om synen på förtroendevalda kommunalmän som lyder: "Om du tänker på de förtroendevalda kommunalmännen i din kommun, hur ser du på deras sätt att sköta sina uppgifter. Anser du att de skött sina uppgifter mycket bra, ganska bra, inte särskilt bra eller inte bra alls?" (politikerförtroende).

3.5 Resultat

Ett kvarts sekels föreningsliv

I kapitel 2 har vi visat vilken påfallande kontinuitet som utmärker nittioalets utveckling av föreningsmedlemskap. År 2000 är så många som 90 procent av befolkningen medlemmar i någon förening, även efter det att den fackliga kollektivavslutningen avskaffats. Så många som 44 procent av befolkningen är dessutom *aktiva* i någon förening. Männerna är betydligt och genomgående mer aktiva än kvinnorna.

Men nittioalet innebar ändå ett trendbrott. Det framgår när vi förlänger tidsperspektivet och ut-

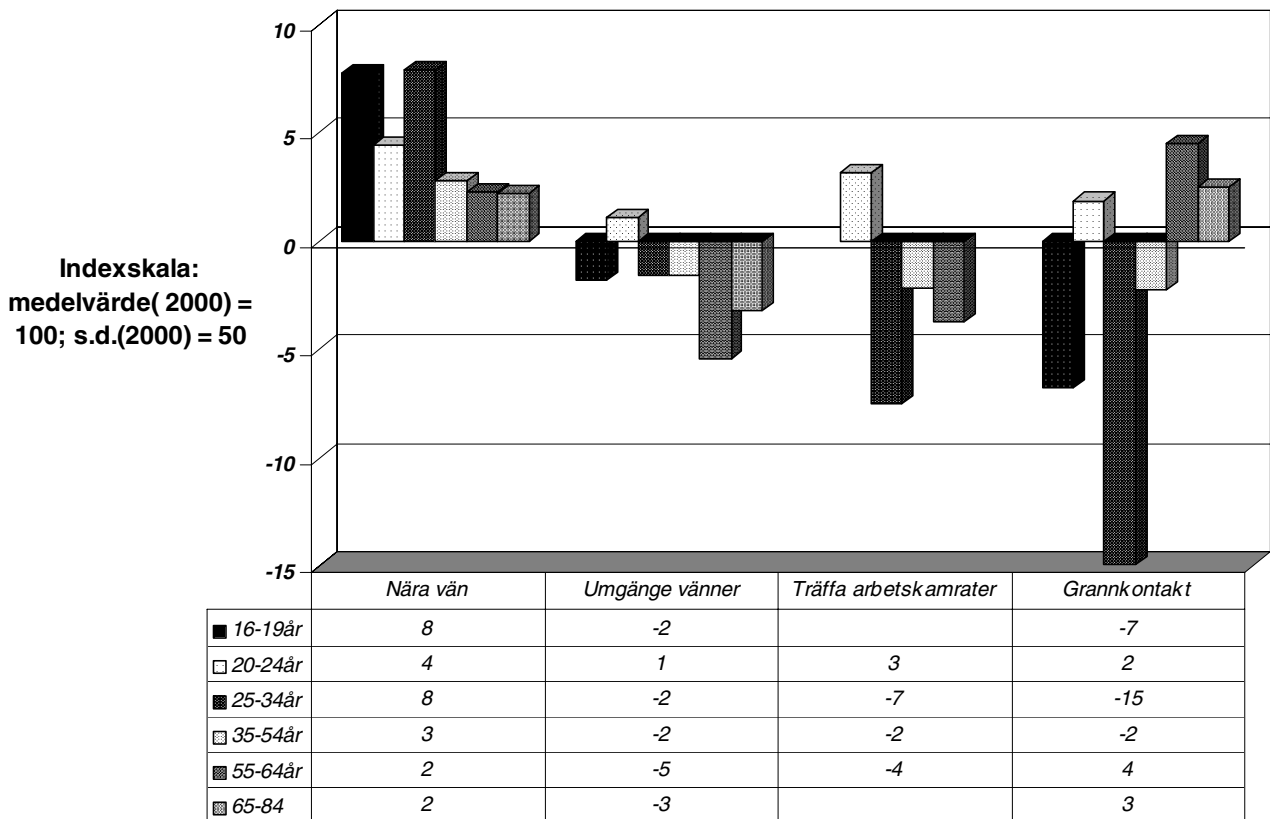
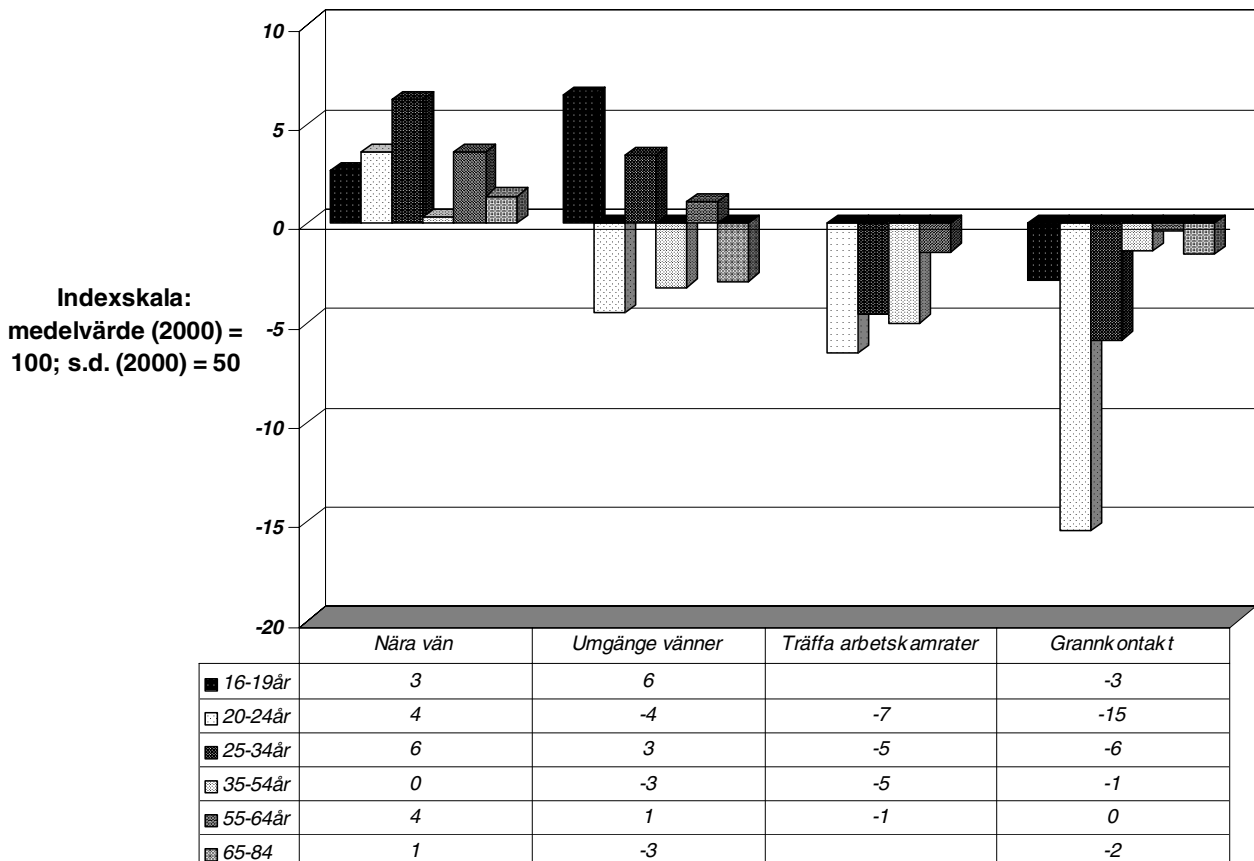
nyttjar SCB:s undersökningsserie ända från år 1978 till 2000. Då framstår tiden kring 1992 som en höjdpunkt; tiden dessförinnan en uppgång, tiden därefter en nedgång (se tabell 3.1). Höjdpunkten både i fråga om antal medlemskap och aktivitet nåddes kring 1992 med 56 procent aktiva män och 46 procent aktiva kvinnor.

Tabell 3.1 Andelen personer som är medlemmar i åtminstone en förening (inom parentes: andelen som deltar aktivt i någon förening)⁴. Procent. Källa SCB:s ULF-undersökningar 1978-2000.

År	1978	1984	1992	2000
Män	89 (46)	92 (47)	93 (56)	92 (48)
16-24 år	82 (49)	83 (49)	90 (65)	80 (43)
25-44 år	92 (50)	96 (52)	96 (59)	94 (51)
45-64 år	92 (45)	95 (45)	95 (57)	95 (52)
65- år	78 (34)	85 (34)	88 (41)	88 (40)
Kvinnor	81 (32)	90 (37)	91 (46)	89 (40)
16-24 år	70 (32)	80 (42)	83 (50)	73 (42)
25-44 år	88 (35)	95 (42)	96 (49)	93 (42)
45-64 år	84 (31)	92 (32)	96 (48)	95 (42)
65- år	70 (24)	84 (33)	82 (36)	82 (33)
Alla	85 (39)	91 (42)	92 (51)	90 (44)

Det mest dramatiska är den förändring som präglar de yngstas och de äldstas föreningsdeltagande. År 1992 var de unga de mest aktiva föreningsmedlemmarna av alla generationer, 65 procent för männen och 50 procent för kvinnorna. Nu har de sjunkit till sjuttioalets nivå för männen, 43 procent, och till åttioalets nivå för kvinnorna, 42 procent. Lika stabila som de äldsta överlag är i sin tillväxt ifråga om både medlemskap och aktivitet, lika rörliga är de yngsta.

⁴ Den äldsta gruppen omfattar 1978 och 1984 endast åldern upp till 74 år, för de andra åren 85 år.

Diagram 3.3 Sociala nätverk för *män*. Förändring 1992-2000. Källa: ULF.

 Diagram 3.4 Sociala nätverk för *kvinnor*. Förändring 1992-2000. Källa: ULF

Nittiotalets utveckling av det sociala kapitalet

Efter att vi har analyserat socialt kapital med avseende på föreningslivets utveckling under nittiotalet, ska vi nu redovisa huvudindrycken av vår analys av hur andra delar av det sociala kapitalet har utvecklats, dvs. vad vi här kallar *de sociala nätverken*.

I förändringsdiagrammen 3.3 och 3.4 presenteras för män och kvinnor fyra jämförbara aspekter av det sociala kapitalet, nämligen om man har en nära vän som man kan anförtro sig åt, umgänge med vänner, om man träffar sina arbetskamrater samt grannkontakter⁵.

Det framgår att män i alla åldrar i större uträkning har en nära vän år 2000 än 1992. Däremot har deras sociala nätverk försvagats i de tre andra avseendena. De har alltså minskat sitt umgänge med vänner. De träffar sina arbetskamrater mer sällan. Deras grannkontakter är heller inte så många som de var 1992.

Även för kvinnor i alla åldrar finns en motsvarande positiv utveckling just när det gäller nära vänner. I ännu högre grad än för männen har det dock samtidigt skett en utglesning av de andra sociala nätverken, särskilt ifråga om att träffa arbetskamrater och odla grannkontakter.

Sammanfattningsvis blir bilden av det sociala kapitalet att den tillbakagång eller stagnation som utmärker föreningsengagemanget inte kompenseras av något aktiverat socialt nätverk förutom just nära vänner. Det finns en klar trend i alla åldrar att odla starkare och djupare relationer före ett brett kontaktnät. Vi kan alltså skönja en samtidighet mellan i synnerhet de yngstas uteblivna föreningsengagemang och deras fördjupning av en nära vänskap.

Nittiotalets utveckling av politiskt kapital

Nu flyttar vi fokus till det politiska kapitalet, med en beskrivning för år 2000 för hela befolkningen uppdelat på generationer och kön (se tabellerna 3.2 och 3.3). Förändringen under nittiotalet, uttryckt i skillnaden mellan procenten positiva svar för år 2000 jämfört med år 1992, redovisas i två diagram; 3.5 för män och 3.6 för kvinnor.

Förmåga att överklaga

Under nittiotalet förstärktes den sedan länge noterade stegringen av politiskt kapital, främst fr.o.m. 35 årsåldern, när det gäller förmågan att överklaga. Mer än 70 procent av befolkningen (73 procent för män, 68 procent för kvinnor) säger sig nu själva kunna överklaga. I slutet av demokratins genombrottssekkel är det under fyra procent av befolkningen, 4 procent år 1992 och 3 procent år 2000, som inte själva kan eller inte ens vet vart de ska vända sig för att överklaga en myndighets beslut som gått dem emot. Särskilt är det kvinnorna från 55 år och uppåt som höjer sin medborgerliga kompetens i detta avseende med ca 10 procent.

Ungdomarnas kompetens sjunker – detta trots ungdomsutbildningens utbyggnad. De yngsta kvinnornas självupplevda förmåga att överklaga minskar något. Det gäller dem som är mellan 16 och 24 år. Även männen under 19 år liksom män mellan 25 och 34 år rapporterar samma tendens; deras förmåga att överklaga har minskat i jämförelse med vad män i motsvarande ålder uppgav 1992.

Diskutera politik och tala på möte

När det gäller frågor om i vilken utsträckning man agerat politiskt i stort och smått, ser vi en tydlig trend. Både män och kvinnor i åldrarna 20-54 år bryr sig i allt mindre utsträckning om att lyssna och engagera sig i politiska diskussioner. Fyra av tio säger dock att de oftast deltar i politiska diskussioner och säger sin mening, 45 procent män, 37 procent kvinnor.

Något fler än 1992, sammanlagt runt hälften (59 procent män och 43 procent kvinnor), har talat på offentligt möte år 2000.

Agera kollektivt

I jämförelse med 1992 är det vidare fler som 2000 rapporterar att de deltagit i demonstrationer, undertecknat namninsamlingar och/eller skrivit insändare eller tagit kontakt med ansvariga politiker och tjänstemän. Den politiska aktiviteten har alltså ökat i dessa avseenden.

⁵ Skalan i diagram 3.3 och 3.4 är uttryckt som ett index där medelvärdet år 2000=100; standardavvikelsen år 2000=50

Tabell 3.2 Politiskt kapital för män år 2000. Procent positiva svar. Källa: ULF.

Genera- tioner	Kan över- klaga	Disku- terat	Talat på möte	Agerat	Röstat	Politiker- förtro- ende
16-19år	50	38	21	29		45
20-24år	70	41	48	31	83	47
25-34år	74	47	55	33	80	40
35-54år	80	49	66	50	90	50
55-64år	74	45	68	46	93	52
65-84år	60	33	56	36	92	56
Alla	73	45	59	42	88	49

Tabell 3.3 Politiskt kapital för kvinnor år 2000. Procent positiva svar. Källa: ULF.

Genera- tioner	Kan över- klaga	Disku- terat	Talat på möte	Agerat	Röstat	Politiker- förtro- ende
16-19år	46	33	29	37		36
20-24år	66	37	38	38	79	32
25-34år	75	40	45	37	88	38
35-54år	78	42	53	53	91	45
55-64år	67	37	43	38	93	50
65-84år	45	25	29	25	90	38
Alla	68	37	43	41	90	43

Tabell 3.4 Personer som reagerat enskilt på orättvis behandling av myndighet. Män och kvinnor åren 1992 och 2000 samt förändring. Procent av de som upplevt sig orättvist behandlade. Procent orättvist behandlade inom parentes. Källa: ULF.

Generationer	Reagerat 2000		Reagerat 1992		Förändring 1992-2000	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
16-19år	28(17)	67(16)	46(17)	40(17)	-18(0)	27(-2)
20-24år	63(35)	71(41)	79(34)	74(37)	-17(1)	-3(4)
25-34år	76(38)	73(44)	75(47)	80(48)	1(-9)	-7(-5)
35-54år	79(41)	80(37)	81(43)	77(37)	-3(-2)	3(0)
55-64år	84(35)	71(28)	74(30)	70(28)	9(4)	1(0)
65-84år	65(28)	55(22)	61(25)	49(24)	3(3)	6(-2)
Alla	75(36)	73(33)	76(37)	72(34)	-1(-1)	1(-1)

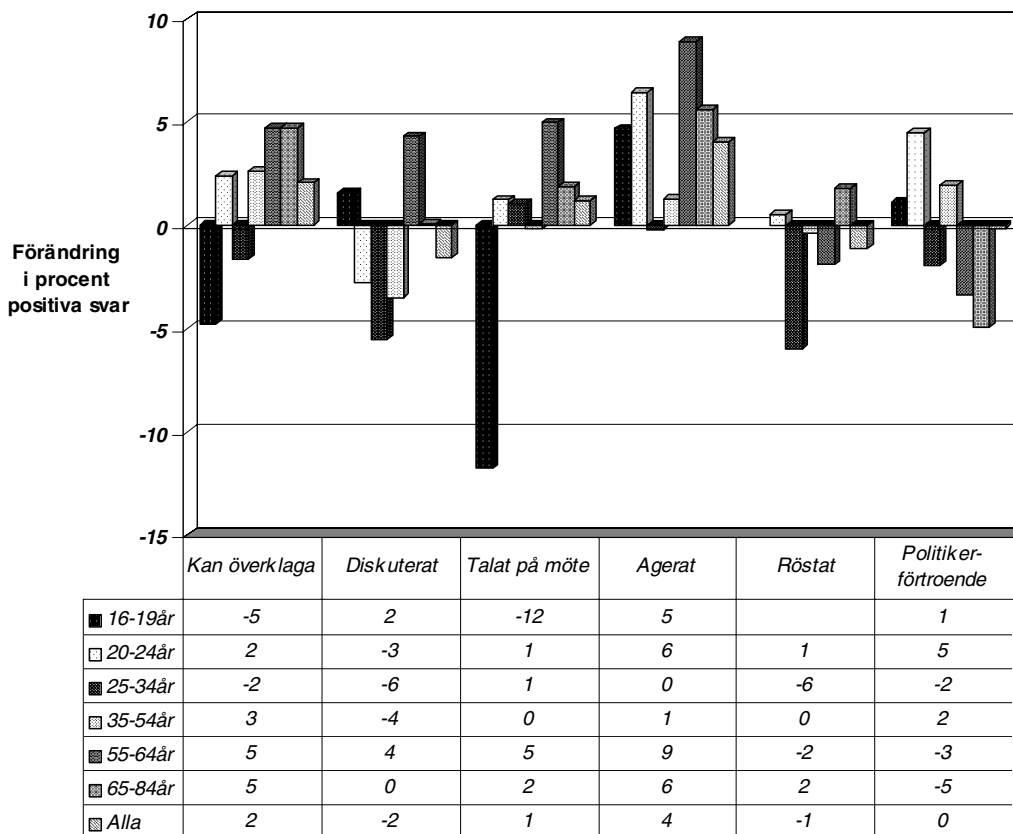
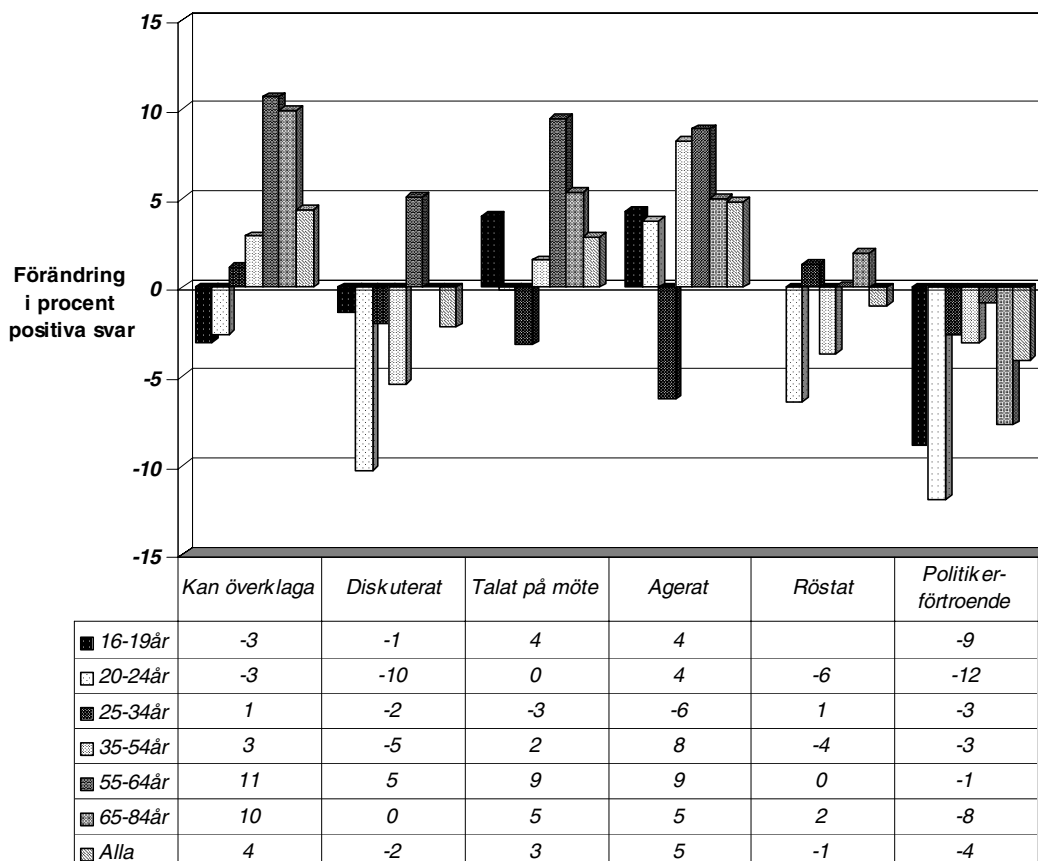
Rösta, politikerförtroende och reagera enskilt

Både röstandet och förtroendet för de kommunalt förtroendevalda har sjunkit under nittioalet. Vidare vet vi av andra undersökningar (Kumlin 2002), och vi ser det själva i våra faktoranalyser, att röstning såväl som politikerförtroende samspelar med de erfarenheter man har av välfärdsstaten. Det kan gälla om man någon gång anser sig ha blivit felaktigt behandlad av försäkringskassan, sjukvården, taxeringsnämnden, polisen, domstolarna eller andra myndigheter (t.ex. socialnämnd, arbetsförmedling, byggnadsnämnd och gatunämnd).

Tabell 3.4 redovisar procenten som uppgivit sig "någon gång" ha blivit orättvist behandlade av en myndighet samt också hur många av dessa som då

försökt göra något åt det, med andra ord reagerat. En tredjedel av befolkningen upplever sig orättvist behandlade. Nittioalet innebär inte någon generell förändring av den nivån (men vi får reservera oss för att frågans utformning inte bara täcker in det år som frågan ställs utan gäller "någon gång"). Vi återkommer dock strax till intressanta köns- och generationsskillnader.

Emellertid är det så många som 70 procent av dem som upplevt sig orättvist behandlade som ändå reagerat.

Diagram 3.5 Politiskt kapital för *män*: förändring 1992-2000. Procent. Källa: ULFDiagram 3.6 Politiskt kapital för *kvinnor*: förändring 1992-2000. Procent. Källa: ULF

Könsskillnader

Det mest anmärkningsvärda med nittioalets utveckling av medborgarnas förtroende för sina kommunalt förtroendevalda är kanske inte den allmänna nedåtgående trenden (Riks-SOM 1998). I stället är det könsskillnaden som frapperar. Kvinnor i alla åldrar sänker sitt betyg på sina kommunala representanter, medan männen, särskilt de yngre, har ett större förtroende för politikerna än vad de som var unga 1992 då uppgav.

Det går inte att göra sig kvitt tanken att denna könsskillnad är ett återsken av nittioalets politiska ekonomi. Nedskärningarna och förändringarna i den offentliga sektorn värderas mer kritiskt av kvinnorna. De har en större beröringsyta med den som aktiva brukare och som anställda. Vi vet också att deras stöd för den offentliga sektorn är större än männens (Nilsson 1999).

Det finns flera intressanta skillnader mellan kvinnor och män. Analysen ger besked om att särskilt upp till 55 års ålder är det, något tillspetsat uttryckt, männen som diskuterar medan kvinnor agerar. Och i alla åldrar har kvinnorna alltså både den sämsta tilltron till sina egen förmåga att överklaga och det lägsta förtroendet för de kommunalt förtroendevalda.

I likhet med förhållandena 1992 är det år 2000 cirka en tredjedel av befolkningen som rapporterar att de anser sig ha blivit ojuste behandlade av någon myndighet under det senaste året. Av dessa avstår var fjärde kvinna och från att försöka få en förändring till stånd. Men här finner vi häpnadsväckande könsskillnader bland de mycket unga.

Trots att de som anser sig ha blivit orättvist behandlade av myndigheter (ca 17 procent) inte blivit fler sedan 1992, reagerar man år 2000 ganska annorlunda. Bland pojkar är det avsevärt färre som reagerar nu (28 procent), en nedgång med hela 18 procentenheter. Samma mönster uppvisar 20-24 åringarna.

För flickorna är utvecklingen den omvända. Hela 67 procent av flickorna reagerar år 2000, vilket är en ökning med 27 procentenheter. De unga kvinnorna ligger numera därmed ganska nära reaktionsnivån för befolkningen överlag. Oftare än de unga männen försöker de göra något när de behandlats illa. En jämförelse med 1992 års data visar vidare att män mellan 16 och 19 år talar mer sällan på offentliga möten och att deras förmåga att överklaga försämrats.

Däremot demonstrerar de, diskuterar och utför de andra kollektiva handlingar oftare än vad unga män gjorde för åtta år sedan.

Generationskillnader

När det till sist gäller ungdomarnas utveckling under nittioalet har tidigare forskning uppgett att ungdomen i Norden i regel har haft ett större politiskt självförtroende än de äldre (Goul Andersen och Hoff 2001). Vår analys av Ungdomsstyrelsens värderingsstudie 2002 bekräftar dock inte det intrycket. De unga avviker från de äldre ifråga om en sämre egen politiskt självförtroende. Men i förhållande till de medelålders hade de allra yngsta samtidigt en större tilltro till att folk överlag kan göra sig hörda (Amnå och Munck 2003).

Vår analys av ULF-data går också den emot den tidigare bilden av ungdomar som de mest föreningsaktiva och starkaste ifråga om politiskt kapital. Vad vi sammanfattningsvis redovisar är att de unga, 16-24 år gamla år 2000, ligger lägre i politiskt kapital i alla de avseenden vi undersökt, om vi jämför könen och åldersgrupperna (tabell 3.2 och 3.3). Under nittioalet går de ungas förmåga att överklaga tillbaka, medan de äldres förmåga ökar markant. Jämfört med 1992 talar ungdomar under 20 år också avsevärt mindre på möten 2000.

Det växer fram en bild av aktiva unga kvinnor som under nittioalet förlorade delar av sitt förtroende för kommunalpolitikerna. Men de agerade själva alltmer kollektivt. De försökte också i växande grad få förändring till stånd när de själva behandlats fel. De tog saken i egna händer – utan att gå omvägen via partier eller föreningar. De är medborgare som självständigt utnyttjar sitt politiska kapital, och de gör det oberoende av några representanter. Vi ser därmed ett exempel på tvetydigheten i samtidens demokratiska utveckling (avsnitt 3.2 ovan): demokratin gör medborgare starkare samtidigt som föreningsliv och representativa institutioner försvagas.

Regionala skillnader

Ett av Robert Putnams rön gäller att det sociala kapitalet är ojämnt territoriellt fördelat. Våra indikatorer ger honom stöd. Även vi ser att det sociala och politiska kapitalet rymmer en tydlig regional dimension, se tabell 3.5.

Förenklat uttryckt umgås stadsmänniskan med sina vänner medan landsbygdsbon träffar sina grannar. Men även i den norra glesbygden umgås

man med sina vänner nästan lika mycket som dem som bor i våra tre största städer. Det kan dock inte tas till intäkt för en generell social glesbygdsmantik. Männens sociala isolering minskar nämligen med stigande tätortsgrad. Kvinnornas sociala isolering är i stort sett densamma oavsett i vilken region de bor.

Det politiska kapitalets fördelning uppvisar en ännu mer splittrad bild. När det först gäller det interna (om man anser sig kunna överklaga, om man har diskuterat politik, talat på möte, demonstrerat etcetera) är det störst hos männen i de tre största städerna, minst hos kvinnor i den södra mellansbygden, dvs. i kommuner i södra Sverige med mellan 27 000 och 90 000 invånare. Det externa politiska kapitalet (röstningen och politikerförtröendet) är däremot störst bland dessa kvinnor och kvinnor i den norra glesbygden, dvs. i kommuner med färre än 27 000 invånare.

Den regionala dimensionen förefaller svagare än könsdimensionen när det gäller politiskt kapital. Ett annat regionalt fenomen är att glesbygdens sociala nätverk verkar spela en annan roll visavi politiskt kapital än den allmänna tendensen att goda grannkontakter stärker det politiska kapitalet.

Vad är det som utvecklar politiskt kapital?

Vad är det då, sammanfattningsvis, som gynnar framväxten av ett politiskt kapital? Vad är det med andra ord som ökar demonstrationsaktiviteten, namninsamlingarna, insändarna, diskussionen, tal på offentliga möten och förmågan att kunna överklaga? Vad spelar föreningarna respektive de sociala nätverken för roll?

Resultatet av en sambandsanalys av politiskt kapital för röstberättigade 20-64-åringar ("generationsmodellen"), resp. för 20-34-åringar ("de unga-modellen"), redovisas i tabell 3.6. (Koefficienterna avspeglar sambandets styrka, sedan hänsyn tagits till de andra modellvariablerna.)

Sambandsanalysen visar för det första att vår analysmodell förklarar så mycket som 30 procent av variationen i det politiska kapitalet. Det kan jämföras med Wollebaecks och Selles modell som förklarar ca 5 procent (Wollebaeck och Selle 2002).

Mest av allt är det medborgarnas *socioekonomiska status* som förklarar spridningen av det politiska kapitalet. Vi kan visa på ett mycket kraftigt samband, som ytterligare inskräper klassmönstret i de politiska färdigheter och beteenden som vi studerat här. Ju högre utbildning, ju bättre ekonomisk

status och ju högre allmän socioekonomisk grupp, desto starkare politiskt kapital.

I kapitel 2 visade vi hur sambandet mellan klass och föreningsliv ser ut. På flera punkter ser vi hur dessa sociala och ekonomiska strukturer även skiktat medborgarna i sådana som kommer att stå innanför och sådana som kommer att förbli utanför folkrörelse-Sverige och föreningsdemokratin. Väl inne i en förening kan medborgare emellertid kompensera den sociala, politiska och ekonomiska ojämlikhet som finns utanför. Föreningsmedlemskapet tillför ett politiskt kapital.

Vidare spelar den personliga bakgrunden en betydande och mycket intressant roll för att skapa ett politiskt kapital. Det visar sig att familjesituationen innehåller en starkt diskriminerande könskomponent. Ensamstående kvinnor utan barn har exempelvis ett signifikant högre politiskt kapital än såväl samboende som dem som har barn. Störst politiskt kapital bland kvinnorna har de ensamstående utan barn, näst störst har de som har familj med barn medan sambo utan barn som grupp har det lägsta politiska kapitalet.

Medan alltså kvinnor tycks passiviseras av att ha en man men aktiveras av att ha barn, är männens politiska kapital inte nämnvärt betingat av familjesituationen. För dem verkar varken samboende eller barn resa något hinder eller vara någon drivkraft för att skaffa politiskt kapital (sett över hela befolkningen).

Vår analys visar också att för alla generationer (20-64 åringar) genererar *föreningsengagemanget* politiskt kapital. Även om man tar hänsyn till personlig bakgrund och socioekonomisk status, har vi klara empiriska belegg för att föreningsengagemanget bidrar till att höja en medborgares politiska kapital.

Vi ser också att föreningslivet spelar en större roll än de sociala nätverken för att utveckla politiskt kapital. Emellertid bidrar förtroendefulla grannskapskontakter signifikant till att skapa politiskt kapital. Den typen av horisontella nätverk spelar alltså en viktig roll, viktigare än exempelvis umgänge med vänner och arbetskamrater.

Även om ULF-undersökningarna, som sagts, inte innehåller den vanliga frågan om man har förtroende för sina medmänniskor, menar vi att vi ändå har fångat en mycket nära besläktad dimension av det sociala kapitalet som avspeglar det medmänskliga förtroendet i samhället.

Tabell 3.5 Regionala skillnader år 2000 för politiskt och socialt kapital. Indexskalor med medelvärdet (2000) = 100; S.D. (2000)= 50.

Region	Socioekonomisk status		Umgänge med vänner		Grannkontakt		Social isolering		Politiskt kapital, internt		Politiskt kapital, externt	
	män	kv	män	kv	män	kv	män	kv	män	kv	män	kv
H1+H2 Stockholm												
Göteborg												
Malmö	118	110	102	103	89	94	104	93	111	99	102	99
H3 Större städer	99	93	98	102	99	102	106	96	103	93	99	99
H4 Södra mellanbygd	90	87	95	99	105	112	107	94	103	88	100	105
H5 Norra tätbygden	93	89	94	95	107	107	107	92	105	93	95	98
H6 Norra glesbygden	87	83	101	99	121	117	112	95	98	94	94	109
Hela befolkningen	103	97	99	101	98	102	106	94	106	94	99	100

Kommentar

Politiskt kapital *internt* sammansatt av Kan överklaga, diskuterat, talat på möte och agerat;

Politiskt kapital *externt* sammansatt av Röststat, politikerförtroende.

Tabell 3.6: Sambandsanalys av politiskt kapital år 2000. Standardiserade regressionskoefficienter. Population: Röstberättigade hela befolkningen. Källa: ULF

Modell: Redovisningsgrupp:	Generation 20-64år		Unga 20-34år	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Variabler i regressionen:				
År 20-24, referensgrupp(gen) år 35-54	Ej sign	Ej sign	-	-
År 25-34, referensgrupp(gen) år 35-54	-.07*	-.06*	-	-
År 55-64, referensgrupp(gen) år 35-54	Ej sign	Ej sign	-	-
År 20-24, referensgrupp(unga) år 25-29	-	-	Ej sign	Ej sign
År 30-34, referensgrupp(unga) år 25-29	-	-	Ej sign	Ej sign
Ensamstående utan barn (ref gr: <i>sambo ub</i>)	Ej sign	.10***	Ej sign	.15***
Familj med barn (ref gr: <i>sambo ub</i>)	Ej sign	.08***	Ej sign	Ej sign
Socioekonomisk status	.32***	.35***	.28***	.32***
Föreningsliv: Politisk orientering	.10***	.10***	Ej sign	Ej sign
Föreningsliv: Omfattning	.07*	.12***	Ej sign	Ej sign
Föreningsliv: Intensitet	.23***	.16***	.22***	.18***
Sociala nätverk: Umgänge	Ej sign	Ej sign	Ej sign	Ej sign
Sociala nätverk: Grannkontakt	.06**	.08***	Ej sign	Ej sign
Förklarad variation R ² (adjusted)	.29	.31	.15	.23

*p≤.05; **p≤.01; ***p≤.001;

N(20-64, män)=2209; N(20-64, kv)=2151; N(unga 20-34, män)=659; N(unga 20-34, kv)=638

Beroende variabel = politiskt kapital summaindex (Kan överklaga, diskuterat, talat på möte, agerat kollektivt)

Ungdomarnas politiska kapital

För ungdomar mellan 20 och 34 år är den näst viktigaste faktorn (efter att ha bra utbildning och hög socioekonomisk klass) bakom ett starkt politiskt kapital att vara så aktiv som möjligt i sin förening (tabell 3.6), vilket bekräftar de norska forskarnas fynd om just de unga (Wollebaek och Selle 2002).

Däremot förefaller vare sig mängden medlemskap eller föreningens eventuella politiska karaktär spela samma framträdande roll för det politiska kapitalet i den unga ålder då deras förhållande till föreningslivet etableras. För unga medborgare tycks alltså den viktigaste faktorn bakom ett starkt politiskt kapital vara en hög socioekonomisk status och åtminstone något föreningsmedlemskap som engagerar dem intensivt⁶. Man kan också uttrycka det så att det är lättare för föreningarna att locka till sig högutbildade ungdomar.

Att åtminstone hitta eller själv bilda någon förening som engagerar tycks alltså vara avgörande för ungdomens politiska kapitalbildning. Ett enda ”beroendeframkallande” medlemskap kan alltså få stor betydelse för det framtida deltagandet i samhällslivet.

3.6 Slutsatser

Vi har belyst de medborgerliga aktiviteternas utveckling med hjälp av ULF-undersökningens material år 1992 och 2000. Det är dags att sammanfatta resultaten av våra analyser genom att återknyta till forskningsdebatten. Vi kan nu kvalificera några av de centrala frågeställningarna:

Innebar nittioalets ekonomiska påfrestningar att också de sociala nätverken försvagades?

Ja, vi har visat att för både män och kvinnor har umgänge med arbetskamrater och vänner samt grannkontakter minskat. Däremot har relationerna till en nära vän fördjupats. Det gäller hela befolkningen men särskilt mycket de unga männen.

Vad betydde nittioalets för medborgarengagemanget?

1. Nittioalets innebar att såväl män som kvinnor pratade mer sällan politik men handlade oftare i politiska frågor än tidigare.
2. Medborgarnas förtroende för de kommunalvalda politikerna sjönk liksom valdeltagandet, vilket ju också framgick av andra undersökningar.
3. Det är kvinnor i alla åldrar och de äldre männen som förlorar förtroende för sina kommunala förtroendevalda.
4. Den allmänna förmågan att överklaga har nått en hög nivå år 2000. Mindre än 4 procent saknar idag helt förmåga att överklaga myndighetsbeslut. Särskilt kvinnor 55+ ökar sin kompetens att själv kunna författa en besvärsskrivelse. För ungdomarna är tendensen emellertid den motsatta. Vi ser att utvecklingen mellan åren 1992 och 2000 innebär att ungdomar försämrat sin förmåga att själva kunna överklaga.

Vad spelar föreningslivet och de sociala nätverken för roll för medborgarengagemanget?

1. Föreningslivet spelar generellt sett en större roll än andra sociala nätverk för det politiska kapitalet. För ungdomar har vi inte kunnat påvisa något samband mellan politiskt kapital och tillgången till de sociala nätverk vi studerat.
2. Jämfört med den senaste nordiska forskningen (Wollebaek och Selle 2002) har vi kunnat belägga ett väsentligt större bidrag från föreningslivet till ett aktivt medborgarengagemang, liksom en större allmän förståelse av hur politiskt kapital blir till.
3. Svenskt föreningsliv är, liksom exempelvis det norska, i högsta grad präglad av samhällets socioekonomiska ojämlikhet. De som har hög utbildning, hög socioekonomisk grupp och höga inkomster deltar mest.
4. Mer än vad som tidigare har uppmärksammas ser vi att det finns en könsdimension som lika tydligt som olika

⁶ Betydelsen av ungdomarnas socioekonomiska status skulle förmodligen framstå ännu tydligare ifall ULF-materialets uppgifter om deras egen status kompletterades med de uppgifter om föräldrarnas status som också finns att tillgå i ULF-materialet.

aspekter på föreningslivet förklarar skillnader ifråga om politiskt kapital. Vår modell innehåller ju olika förutsättningar i bakgrund och familjesituation för medborgarengagemang som möjliggör en differentiering. Sambandsprövningen visar att kvinnor tycks passiveras av att vara sambo (utan barn) men aktiveras av att ha barn. Familjesituationen verkar däremot inte spela samma roll för männen.

5. Ju aktivare medborgaren är i föreningslivet, desto större är medborgarengagemanget, även sedan hänsyn tagits till klass, kön och ålder. Till skillnad mot Wollebaek och Selle (2002) visar vår analys att detta samband mellan intensitet och politiskt kapital inte bara gäller ungdomar utan generellt.
6. Till skillnad från Putnam men i likhet med de norska forskarna finner vi, att såväl antalet medlemskap som föreningens politiska orientering har en betydande förklaringskraft av medborgarnas politiska kapital utöver intensiteten.
7. Vår modell möjliggör dessutom en rangordning av föreningslivets olika aspekter. Den visar, allt annat lika, att det är först och främst intensiteten som förklarar skillnaderna i medborgarengagemanget, därefter antalet medlemskap och föreningens politiska orientering.
8. För ungdomarna ser vi att deras föreningsliv i ett avseende avviker från det generella mönstret ifråga om vilken betydelse det har för politiskt kapital. När vi har tagit hänsyn till bakgrunden och föreningens politiska orientering samt medlemskapens antal framträder intensiteten ensam som helt avgörande. Vi har därmed skäl att tro att den avgörande faktorn bakom ungdomars politiska kapital, när hänsyn tagits till deras socioekonomiska bakgrund och egen situation, är om de har ett föreningsengagemang som de brinner för och lägger ner tid på och som de tar ansvar för genom att åta sig uppdrag.

Kampen om ungdomens fritid

Vår undersökning visar att ett föreningsengagemang är viktigt för att utveckla socialt såväl som politiskt kapital. Särskilt de ungas föreningsengagemang och nätverk försvagades emellertid under nittioalet. Det är i synnerhet ungdomar med lägre socioekonomisk status som inte attraheras av det traditionella föreningslivet.

Vi kan dessvärre inte ge anspråk på att presentera hela bilden av ungdomars politiska orientering och sammanhang. Det skulle bland annat kräva mer information om vad de gjorde i stället. Kanske tog de politiska initiativ på marknaden som medvetna konsumenter. Kanske gjorde de entré på Internet i globala politiska manifestationer. Inte allt som kallas politik är politik. På samma sätt som somligt av det som inte kallas politik verkligen bör betraktas som politik (Sörbom 2002). Vi är medvetna om att termen "politik" kan vara vanskelig och vilseledande.

Föreningslivets utveckling kan heller inte förstås utan att fritidens utveckling beaktas, och den roll som föreningslivet spelar i välfärdsproduktionen (se diskussionen i kapitel 1). Det gäller inte minst ungdomens beteende och etablering i vuxenlivet. Mot bakgrund av att det framför allt är ungdomen som ändrat sitt föreningsbeteende och sitt politiska beteende, vill vi avslutningsvis därför sätta in den utvecklingen i ett större sammanhang.

Fritiden strukturerar och binder samman ungdomarnas vardag men skapar också gränser gentemot exempelvis skola, arbete och familj. Men den är också en frizon för nöje, vänskap, kärlek, vila och sensationer. Fritiden har fått en delvis ny innebörd och funktion i takt med att ungdomstiden förlängts:

"Strukturella förändringar på arbetsmarknaden, inom utbildningssystemet och i ungdomarnas familjesituation har under de senaste årtiondena förlängt ungdomstiden och givit fritiden nya betydelse i ungdomars liv. Pågående moderniseringsprocesser i samhället har dessutom påtagligt förändrat villkoren för individens identitetsbildning." (Nilsson 1998, sid. 194).

Å ena sidan är ungdomar starkt präglade av sina olika objektiva livsvärldar: socioekonomisk status, ålder, bostadsort etcetera. Variationerna inom ungdomsgruppen är betydande, och utvecklas mot specialisering och polarisering. Somliga idrottar intensivt, andra aldrig. Å andra sidan lever

ungdomar i vitt skilda föreställningsvärldar med starkt skiljaktiga förväntningar om hur, vem och vad man ska vara. Olika ungdomsgrupper tar väldigt olika vägar in i vuxenvärlden beroende på socioekonomisk status och tillgång på socialt kapital men också strävan efter en identitet. Samtidens unga utmärks därför i hög grad av

”... att på samma gång ”vara ’någon’ (individualitet) och att tillhöra ’något’ (kollektivitet)” (Nilsson 1998, sid. 198).

Mycket mer än tidigare framstår numera fritiden som förhandlingsbar. Utbudet på fritidens område växer hela tiden. Där letar individerna efter aktiviteter och former som för tillfället passar deras behov och intressen. Det utmanar naturligtvis samhällets strävan att institutionalisera, kontrollera och uppfostra framförallt den s.k. föreningslösa ungdomen. Vi vill påminna om att när staten utformade 1900-talets stora politiska ungdomsprojekt, var sammanhanget ett slags moralisk panik över ungdomens samhällsfarliga livsstil (Olson 1992).

Utan att för ett ögonblick förringa samhällsvärdet av ett fritt och varierat föreningsliv, vore det olyckligt och ovärdigt om 2000-talets föreningslösa ungdom skulle bli utsatt för en liknande demonisering. I en mening skulle man kunna betrakta ungdomens beteende i detta avseende som respektabla val av individer som bland annat demokratin medverkat till att frigöra från hämmande kollektiva och auktoritära band.

Inte heller skulle en sådan problemformulering göra rättvisa åt den variationsrikedom som idag präglar svenskt föreningsväsende. Dessutom vore det inskränkt att analysera förhållandet mellan ungdomarna och föreningarna som ett tvåpartsförhållande.

Samspelet mellan olika sfärer bör uppmärksammas mer. Som vi visat i kapitel 2 kan föreningarna inte ses som oberoende av det som sker på marknaden eller inom staten. Ur ungdomarnas egen synvinkel framstår sannolikt också gränserna mellan de olika samhällssfärerna diffusare och mindre historiskt eller ideologiskt laddade.

Om vi exempelvis vill förstå om det leder till några viktiga politiska och demokratiska konsekvenser att alltför ungdomar ställer sig utanför det formella föreningslivet, måste vi analysera sambanden mellan familjen, staten, föreningslivet och marknaden. Vi har tidigare visat att ett medlem-

skap som är intensivt, oavsett vilken förening det gäller, innebär att det politiska kapitalet är större än eljest. Det kan dessutom vara så att det sker ett intressant och viktigt samspel mellan familj och föreningsliv. I en färsk studie antyds en sådan förstärkning av det sociala kapitalet hos ungdomar med stark familjegemenskap:

”Eftersom många barn och ungdomar under sin föreningsaktiva tid ofta blir skjutsade till kvälls- och helgaktiviteter av föräldrarna, kan man anta att familjegemenskapen är hög bland de föreningsaktiva. De föreningsaktiva barnen och ungdomarna har fått en dubbeldos av socialt kapital, både från samvaron inom familjen och från samvaron med andra föreningsmedlemmar. Det kan i sin tur tänkas få honom eller henne mer benägen att ta sitt samhällsansvar, till exempel genom att rösta när det är val.” (Ungdomsstyrelsen 2003, sid. 39)

Idag är det många som vill vara med och slåss om ungdomens växande fritid. Bland dem som konkurrerar med staten, kommunerna och de ”auktoriserade” föreningarna finns naturligtvis marknaden, men också ungdomarna själva. Statens strävan att institutionalisera ungdomens fritid bjuds motstånd av denna tendens att privatisera fritiden.

Det är en privatisering i flera bemärkelser. Populärkulturen och konsumtionsindustrin lockar visserligen ungdomen att komma ut och vara aktiva på marknaden. Men den växande arsenalen av medier, datorer, Internet och musikutrustning gör det samtidigt inte bara möjligt utan högst attraktivt att stanna hemma.

Det finns alltså många orsaker till att nittiotalets ungdomar i växande utsträckning valde bort den fysiska offentlighet som ett föreningsliv bland annat innebär. Att de väljer bort föreningar i allmänhet och politiska partier och dess ungdomsförbund i synnerhet, innebär otvivelaktigt en försvagning av föreningsväsendets politiska roll och för den enskilde en förlorad möjlighet att förstärka sitt politiska kapital. Men kunskapen om vad de väljer att göra i stället är ännu för liten för att vi med säkerhet ska kunna överblicka de sammanlagda effekterna för socialt kapital, välfärdproduktion och folkstyrelse.